

100. YILINDA TBMM

MİLLİ EGEMENLİK ÖZEL SAYISI

Cilt / Volume: 20

Sayı/No: Özel Sayı

Yıl/Year: 2020

e-ISSN: 2667 - 8683

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

100. YILINDA TBMM

Cilt / Volume: 20 Sayı / Number: Milli Egemenlik Özel Sayısı Yıl / Year: 2020

AÜSBD
AUJSS

2020 - ESKİŞEHİR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) yayın hayatına 2001'de yılda iki sayı ile başlamıştır. 2012 itibarıyla Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 4 defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, **TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), RePEc/Econpapers, Econlit, Ebscohost Academic Search Complete, Index Islamicus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory ve Sociological Abstracts** tarafından indekslenmektedir.

Yayın dili Türkçe olup, İngilizce, Almanca ve Fransızca yazılmış *araştırma makalesi, derleme, editöre mektup ve kitap yorumları* türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

AÜSBD online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Anadolu University Journal of Social Sciences (AÜSBD), an internationally refereed journal, has been in publication since 2001. Starting 2012, the journal will be published quarterly in March, June, September, and December.

Anadolu University Journal of Social Sciences has been indexed in the **TUBITAK-ULAKBIM Social Sciences Data Base, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), RePEc / Econpapers, Econlit, Ebscohost Academic Search Complete, Index Islamicus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory and Sociological Abstracts.**

Although the language of the journal is Turkish, manuscripts prepared in English, German and French are also welcome. AÜSBD accepts and publishes manuscripts prepared as *research paper, literature reviews, letters to editor* and *book reviews* as long as they are in accordance with the journal's writing guidelines.

Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere, will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible.

The Anadolu University Journal of Social Sciences is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

AÜSBD'de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AÜSBD.

Yazışma Adresi / **Address:** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
Yunusrempre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR
e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr
web: sbd.dergi.anadolu.edu.tr

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Özel Sayı Editörü / Special Issue Editor: Şafak Ertan ÇOMAKLI
Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü 26470 Eskişehir - Turkey
e-posta/e-mail: safakcomakli@anadolu.edu.tr

Editör / Editor: Mustafa KARACA
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: mustafa_karaca@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor
Aytül Ayşe CENGİZ
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1267
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: aacengiz@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor
Ahmet Emre DEMİRCİ
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1264
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: aedemirci@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor
Gülgün BULUT
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1275
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: gbulut@anadolu.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Ayşe KÜÇÜK YILMAZ (Eskişehir teknik Üniversitesi)
Banu UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)
Canan PARLA (Anadolu Üniversitesi)
Didem PAŞAOĞLU BAŞ (Anadolu Üniversitesi)
Erkan ÖZATA (Anadolu Üniversitesi)
Erkan YÜKSEL (Anadolu Üniversitesi)
Ferhat USLU (Anadolu Üniversitesi)
Ferîştah ALANYALI (Anadolu Üniversitesi)
Hüseyin Fırat ŞENOL (Anadolu Üniversitesi)
Kemal YAKUT (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet Mahur TULUM (Anadolu Üniversitesi)
Murat ERCAN (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Erkan ÜYÜMEZ (Anadolu Üniversitesi)
Nadir SUĞUR (Anadolu Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Selim BAŞAR (Anadolu Üniversitesi)
Rahmi ATALAY (Anadolu Üniversitesi)
Erhan EROĞLU (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet BAŞAR (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa KARACA (Anadolu Üniversitesi)
Metin IŞIK (Sakarya Üniversitesi)
Mehmet Şükrü AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)
Serdar SALMAN (Milli Savunma Üniversitesi)
Aytül Ayşe CENGİZ (Anadolu Üniversitesi)
Ahmet Emre DEMİRCİ (Anadolu Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ/ LANGUAGE EDITOR

Ferdi BOZKURT (Anadolu Üniversitesi)
Harun SERPİL (Anadolu Üniversitesi)

GÖRSEL TASARIM VE DİZGİ / GRAPHIC DESIGN & TYPESET

Gülgün BULUT (Anadolu Üniversitesi)

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Şafak Ertan ÇOMAKLI – Anadolu Üniversitesi Rektörü

A. Haluk YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi

Abdülkadir GRER - Ankara Üniversitesi

Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi

Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi

Ali Savaş KOPARAL - Anadolu Üniversitesi

B. Yelda UÇKAN - Anadolu Üniversitesi

Bülent GÜNSOY - Anadolu Üniversitesi

C. Hakan KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi

Cengiz YILMAZ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Deniz KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Deniz TURAN – Anadolu Üniversitesi

E. Nezih ORHON - Anadolu Üniversitesi

Elif TEKİN İFTAR - Anadolu Üniversitesi

Ergün KAYA - Anadolu Üniversitesi

Erinç YELDAN - YaŐar Üniversitesi

Erkan YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi

F. Zeynep ÖZATA - Anadolu Üniversitesi

Glsev PAKKAN - Selçuk Üniversitesi

H. Sabri ALANYALI - Anadolu Üniversitesi

Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi

Hüseyin ÖZCAN - Anadolu Üniversitesi

John GRAHL - Middlesex University

Kurtuluş KARAMUSTAFA - Kayseri Üniversitesi

KürŐad Emrah YILDIRIM - Anadolu Üniversitesi

Levent ERASLAN - Anadolu Üniversitesi

M. Erkan ÜYÜMEZ - Anadolu Üniversitesi

M. Mahur TULUM - Anadolu Üniversitesi

Mehmet BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Mehmet Şükrü AKDOĞAN - Erciyes Üniversitesi

Metin IŞIK - Sakarya Üniversitesi

Metin TOPRAK - İstanbul Üniversitesi

Michael BASIL - University of Lethbridge

Michael J. BAKER - University of Strathclyde

Muharrem AFŐAR - Anadolu Üniversitesi

Mustafa KARACA - Anadolu Üniversitesi

Muzaffer DOĞAN - Anadolu Üniversitesi

Nadir SUĞUR - Anadolu Üniversitesi

Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi

Nesrin ALPTEKİN - Anadolu Üniversitesi

Nezih VARGAN - Anadolu Üniversitesi

Oktay EMİR - Anadolu Üniversitesi

Philip J. KITCHEN - Brock University

R. Ayhan YILMAZ - Anadolu Üniversitesi

Rahmi ATALAY - Anadolu Üniversitesi

Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University

Saime ÖNCE - Anadolu Üniversitesi

Selim BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Serdar SALMAN - Milli Savunma Üniversitesi

Süleyman SZEN - Anadolu Üniversitesi

Őehmuz BALOĞLU - University of Nevada

T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi

Tahir BALCI - Çukurova Üniversitesi

Theo NICHOLS - Cardiff University

Tony ROYLE - National University of Ireland

Tyler COWEN - George Mason University

Zehra GÜLMÜŐ - Anadolu Üniversitesi

Değerli okurlarımız,

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e şanlı tarihimizin en önemli olaylarından biridir. Bugün, bağımsızlık mücadelesini yürütmek üzere 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türk siyasi tarihinde köklü bir geçmişe sahip Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun 100. Yılı'nı kutlamaktayız. 23 Nisan tarihi aynı zamanda tüm dünya çocuklarına hediye edilmiş "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" olması dolayısıyla ulusal olduğu kadar evrensel bir niteliğe de sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin özünü oluşturan "Milli Egemenlik" vurgusu Türk demokrasi tarihinin en önemli kurumu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstün konumunun göstergesidir. Bu kapsamda Kuruluşunun 100. Yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin akademik boyutlarıyla ele alınması amacıyla Sosyal Bilimler Dergimizin "Milli Egemenlik" temalı 23 Nisan özel sayısı için yapılan duyuruya gelen makaleler içerisinden hakem süreçlerini başarıyla tamamlayan 6 makale yayına kabul edildi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun 100. Yılına atfedilen "Milli Egemenlik" temalı 23 Nisan özel sayısında; **"Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı"**, **"Belgesel Filmde Milli Egemenlik ve Örnek Film Çözümlemesi"**, **"Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak "Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi"**, **"Is a Universal Model of a 'Good' National Education System that brings Economic Returns Emerging?"**, **"Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar"** ve **"Avustralya Basınında Türkiye'de Milli Egemenlik (1920-1924)"** başlıklı çalışmaları ile değerli katkılarını esirgemeyen yazarlarımıza, değerlendirme ve yayın süreçlerindeki desteklerinden dolayı hakemlerimize, editör kurulumuza ve yayın kurulumuza teşekkürlerimizi sunarım.

Büyük Millet Meclisimizin 100. Yılı hepimize kutlu olsun. Keyifli okumalar dileklerle...

Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI

Anadolu Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Arştırma Makalesi

Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı

Giving an Ear to the National Campaign: The Foundation of the Grand National Assembly of Turkey from the Perspective of *Hâkimiyet-i Milliye*

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YAVAŞ 1-18

Arştırma Makalesi

Belgesel Filmde Milli Egemenlik ve Örnek Film Çözümlemesi

National Sovereignty In Documentary Films: A Sample Film Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Erhan YILDIRIM 19-38

Derleme

Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak "Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi"

"Principle of Indivisible Integrity with The Country and Nation of the State" as The Reason for The Political Party Closure in Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU - Av. Arb. Sevtap ANGUN 39-60

Derleme

Is a Universal Model of a 'Good' National Education System that brings Economic Returns Emerging?

Ekonomik Getirileri Artıran İyi Bir Ulusal Eğitim Sistemi Evrensel Bir Model Olabilir mi?

PhD. Mehmet Levent YILMAZ - MSc. Hüseyin Atakan KESKİN 61-72

Derleme

Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar

Erzurum Congress Process and Democratic Debates

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN 73-88

Derleme

Avustralya Basınında Türkiye'de Milli Egemenlik (1920-1924)

Turkey National Sovereignty in the Australia Press (1920-1924)

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ 89-106

**Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı**

Giving an Ear to the National Campaign: The Foundation of the Grand National
Assembly of Turkey from the Perspective of *Hâkimiyet-i Milliye*

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YAVAŞ¹

Başvuru Tarihi: 14.03.2020

Kabul Tarihi: 17.04.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri'nce resmen işgali, Milli Mücadele'nin dönüm noktalarından biri olmuştur. Mustafa Kemal, İstanbul'un işgaline ve Meclis-i Mebusan'ın basılmasına çok sert tepki göstermiş ve yayımladığı bir bildiriyle, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması için seçimlerin yapılmasını istemiştir. Nitekim bu talimat üzerine kısa sürede seçimler yapılmış ve İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelebilen mebusların da katılımıyla 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Meclis'in açılması işgale bir cevap olmuş ve Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele hareketini çok daha güçlü hale getirmiştir. Meclis'in açılmasıyla millet inisiyatifi eline almış ve kaderini tayin konusunda söz sahibi olmuştur. Fakat sürdürülmekte olan bu haklı mücadele konusunda halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi için basına büyük görevler düşmüştür. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye de bu süreçte Milli Mücadele'nin yayın organı olma görevini üstlenmiş ve bu haklı mücadelenin millete aktarılmasında önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu çalışmada, Milli Mücadele'nin sesi olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesine kulak verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı esnasında izlenecek yolun ve Meclis'in açılışı vesilesiyle ülke çapında yapılacak kutlamaların nasıl olacağı konuları Hâkimiyet-i Milliye'nin sayfalarından yansıtılmıştır. Akabinde Türk tarihinin önemli olaylarından biri olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanmasının kadim Türk milleti için ne anlama geldiği, Büyük Millet Meclisi'nin vücut bulmasının altında yatan sebeplerin neler olduğu ve Meclis'ten beklentiler, Hâkimiyet-i Milliye'nin dilinden aktarılmıştır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı esnasında Ankara'da yaşananlar, Büyük Millet Meclisi'nin millete hitaben yayımladığı beyanname ve Padişah'a hitaben kaleme aldığı arzı, bu çalışmanın diğer başlıklarını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hâkimiyet-i Milliye, Milli İrade, Milli Mücadele, Basın*

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, myavas07@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3560-2573

Abstract

The official occupation of Istanbul on 16 March 1920 by the Allied Powers was one of the turning points of the National Campaign. Mustafa Kemal reacted strongly against the occupation of Istanbul and the raid on the Chamber of Deputies. He published a declaration demanding election for an assembly with extraordinary powers in Ankara. Hence, the elections followed the instructions given in the declaration and, with the participation of deputies who were able to flee from Istanbul to Ankara, the Grand National Assembly of Turkey was founded in Ankara on 23 April 1920. The foundation of the Assembly was a reaction against the occupation, fortifying the National Campaign movement initiated under the leadership of Mustafa Kemal in Anatolia. The Assembly helped the nation seize the initiative and have a say in its destiny. However, great responsibility fell to the press to inform and raise awareness among the public about this ongoing righteous campaign. In this respect, Hâkimiyet-i Milliye (National Sovereignty) took on the task of being the media outlet for the National Campaign, contributing to the significant mission of conveying the noble cause to the public. The present study pays particular attention to the newspaper named Hâkimiyet-i Milliye, the voice of the National Campaign. In this context, it will first present the trajectory followed during the foundation of the Grand National Assembly of Turkey and the manner of nationwide celebrations marking the foundation of the Assembly from the perspective of Hâkimiyet-i Milliye. Then it will examine how the newspaper presented the meeting of the Assembly in Ankara, one of the most important events in the Turkish history, along with the significance of the Assembly for the Turkish nation, underlying reasons for its foundation, and expectations from this body. Furthermore, the study will handle the events in Ankara during the foundation of the Assembly, its declaration to the nation, and the argument addressed to the Sultan.

Keywords: *Grand National Assembly of Turkey, Hâkimiyet-i Milliye, National Will, National Campaign, Press*

Giriş

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra mütarekenin 7. maddesine dayanarak güvenliklerini tehdit edecek durumların ortaya çıktığı gerekçesiyle Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerini işgale başlamışlardır. İstanbul da bu işgalden nasibini almıştır. Nitekim İstanbul'un işgaline yönelik plânlar İtilâf Devletleri tarafından 1918 yılı Kasım ayından itibaren uygulamaya konulmuş ve İstanbul, mütareke şartlarına aykırı olarak 13 Kasım tarihinde İtilaf Devletleri'nce askeri olarak kontrol altına alınmıştır. İtilaf Devletleri'nin bu haksız eylemi, mütarekeye imza koyan heyet üyeleri başta olmak üzere asker ve sivil tüm yöneticiler ile halk ve Meclis-i Mebusan üyeleri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır (Türkmen, 2002, s. 331-333).

İtilaf Devletleri askerlerinin İstanbul'a ayak basmaları, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde birkaç gün devam edecek olan coşkulu ve sert tartışmalara sahne olmuştur. Mebusan Meclisi'nde yaşanan bu sert tartışmalar, bir yerde Meclis'in sonunu da hazırlamıştır. Nitekim 21 Aralık 1918 tarihinde Mebusan Meclisi Padişah'ın emriyle kapatılmıştır. 30 Ocak 1919 tarihinde de İttihat ve Terakki Fırkası'nın tanınmış isimleri tutuklanmaya başlanmıştır (Türkmen, 2002, s. 343-344).

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tatil edilmesi üzerine ülkeyi işgal güçlerinden temizlemek gayesiyle Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri teşkil eden ve kongreler düzenleyen halk güçleri, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının sağlayacağını belirterek hemen seçimlerin yapılmasını ve Meclis'in açılmasını istemiştir. Bunun üzerine Padişah, parçalanmanın da önüne geçebilmek için Damat Ferid'i istifa ettirerek, 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa'yı Sadaret'e getirmiştir. Kongrelerde alınan bütün kararları kabul eden yeni hükümet, seçimlerin yapılacağını duyurmuştur. Nitekim aynı yılın Kasım-Aralık aylarında gerçekleştirilen seçimler, daha çok Müdafaa-i Hukuk derneklerince desteklenen adayların zaferiyle sonuçlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Osmanlı Mebusan Meclisi, 12 Ocak 1920 tarihinde son defa olarak açılmıştır.

Çalışmalarına yeniden başlayan Meclis-i Mebusan'ın yeni Türkiye Devleti'nin temel taşı oluşturacak Misak-ı Milli Beyanname'sini onaylayarak 17 Şubat'ta ilan etmesi, Meclis'in çalışmalarından memnun kalmayan İtilaf Devletleri'ni oldukça rahatsız etmiştir (Güneş, 2012, s. 593). Diğer yandan İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin hükümet üzerindeki baskılarının her geçen gün giderek artması, hükümetin de bunların bir kısmına olumsuz cevap vermesi 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un tamamen işgalini gündeme getirmiştir (Türkmen, 2002, s. 360). Nitekim İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, 16 Mart sabahı erkenden Sadrazam Salih Paşa'ya bir nota vererek, saat 10'dan itibaren İstanbul'un işgal edileceğini bildirmişlerdir (Erdem, 2005, s. 679). Aslında işgal harekâtı gece yarısından sonra başlamıştır. İşgali planlanan yerlerin çoğu sabahın erken saatlerine, saat 10'a kadar ele geçirilmiş, tutuklanacak kişilerin birçoğu tutuklanmış ve akabinde şehirde sıkıyönetim ilân edilmiştir (Erdem, 2005, s. 683). İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri öncelikle Şehzadebaşı'ndaki askeri karakolları ve ardından Harbiye Nezaretini ele geçirmişlerdir. Bu seferki işgal, 13 Kasım 1918'dekinden farklı olmuştur. Harbiye Nezareti'ni kuşatan İngilizlere silahla karşılık verilmiş, bir kısım Türk askeri şehit edilmiştir (Türkmen, 2002, s. 360).

İstanbul'un 16 Mart'taki işgalinden Meclis-i Mebusan da nasibini almıştır. Meclis'i basan İngilizler başta Rauf (Orbay) ve Kara Vasıf Beyler olmak üzere birçok kişiyi tutuklayarak Malta'ya (Erdem, 2005, s. 683), bazılarını da Limni'ye sürmüşlerdir (Güneş, 2012, s. 593). Yaşanan bu üzücü olaylardan sonra Osmanlı Mebusan Meclisi son toplantısını 18 Mart 1920'de yapmıştır. Sinop mebusu Dr. Rıza Nur, burada yaptığı konuşmada Meclis'in güvenlik gerekçesiyle çalışmalarını yürütemeyeceğini ve güvenlik yeniden sağlanıncaya kadar Meclis'in tatil edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine orada hazır bulunan mebusların oy birliğiyle Meclis-i Mebusan kendini süresiz olarak tatil etmiştir (Köse, 2002, s. 39). Padişah da üyelerinin çoğu dağılan ve 18 Mart'ta kendi iradesiyle çalışmalarına ara veren Meclis-i Mebusan'ı, 11 Nisan'da tamamen kapatmıştır (Güneş, 2012, s. 593).

İstanbul'un işgaline ve Meclis-i Mebusan'ın basılmasına Milli Mücadele'nin liderinin, Mustafa Kemal'in, sessiz ve tepkisiz kalması beklenemezdi ve nitekim de öyle olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edilmesine ve Meclis'in basılmasına çok sert tepki göstermiş ve Anadolu'da bulunan İngiliz subaylarının tutuklanmalarını emretmiştir (Erdem, 2005, s. 684). Ayrıca işgalci devletlerin İstanbul'daki temsilcileri ile Amerika dâhil, işgal devletlerinin Meclis Başkanları ve Dışişleri Bakanlarına 16 Mart 1920 günü bir protesto telgrafi göndermiştir.

Mustafa Kemal bu telgrafta İstanbul'un işgalini, “*yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere, hürriyet, milliyet, vatan duygusu gibi, bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş bir yumruk*” olarak nitelemiştir.

Mustafa Kemal Paşa aynı gün, 16 Mart 1920'de, Anadolu'da bulunan bütün Komutanlara, Vali ve Mutasarrıflara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Riyasetlerine ve Matbua Cemiyetine hitaben yayımladığı “Beyanname”de ise “*Bugün İstanbul'u cebren işgal etmek suretiyle Devlet-i Osmaniye'nin yedi yüz yıllık hayat ve hâkimiyetine son verildi. Yani bugün, Türk Milleti, kabiliyet-i medeniyesinin, hakk-ı hayat ve istiklalinin ve bütün istikbalinin müdafasına davet edildi*” ifadelerine yer vermiş ve İstanbul'un işgalinin Türk milletinin yaşama hakkı ve bağımsızlık sorununu birinci plana çıkardığını bildirmiştir (Armaoğlu, 1988, s. 486-487). Mustafa Kemal İstanbul'un işgalinden üç gün sonra, 19 Mart'ta, Heyet-i Temsiliye adına Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına gönderdiği bildiri de ise “*memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağan üstü yetkilere sahip bir meclis*”in toplanacağını bildirmiş ve bunun için seçimlerin yapılmasını istemiştir (Atatürk, 2003, s. 288). 19 Mart'ta yayımladığı tebliğde seçimlerin hangi usuller çerçevesinde yapılacağını da bildirmiştir. Böylece vatanın bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını halka dayanarak sağlamanın yolunu açmıştır (Güneş, 2012, s. 594).

Seçim tebliğinin yayınlanması ayrıca yeni Türk devletinin kuruluşuna giden hukukî yolu da açmıştır. Bu tebliğ, Türk milletinin yeni bir meclis kurma teşebbüsünün önemli bir âmili olarak Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır (Küçük, 2002, s. 9). Fakat seçim kararının uygulamaya konulması, beraberinde bazı güçlükleri de getirmiştir. Çünkü İtilaf Devletleri etkili oldukları mahallerde seçimlerin yapılmasına izin vermemişlerdir. Her ne kadar her seçim çevresinden beş milletvekilin seçilmesi kararlaştırıldıysa da, işgal altındaki yerlerin sadece belirli yörelerinde seçimler yapılabilmektedir (Güneş, 2012, s. 594). Diğer yandan bu süreçte İstanbul'dan kaçabilen, asker, aydın ve mebusların Ankara'ya gelişleri de yaşanmıştır. Nitekim İsmet (İnönü) Paşa 3 Nisan ve Fevzi (Çakmak) Paşa da 27 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmişlerdir. Bunları Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin gelişleri izlemiştir. Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey de Mustafa Kemal'in çağrısına uyarak Düzce üzerinden 9 Nisan günü Ankara'ya gelmiş, kendisi ve arkadaşları burada parlak bir törenle karşılanmışlardır (Köse, 2002, s. 39).

Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920 tarihinde illere gönderdiği bir genelge ile Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920 Cuma günü açılacağını bildirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması için ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Numune Mektebi ve Kulüp olarak inşa ettirdiği bina tercih edilmiş ve gerekli tamirat Ankaralıların da katılımıyla tamamlanarak, bina açılışa hazır hâle getirilmiştir (Küçük, 2002, s. 9-10). Nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru halinde teşekkül eden Türkiye'nin yeni yasama organı, İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelebilen mebuslar ve yeni seçilen üyelerin de katılımıyla 23 Nisan 1920 Cuma günü düzenlenen bir törenle açılmıştır (Güneş, 2012, s. 593-594).

“Milli Egemenlik” ilkesini kendisine siyasi ve hukuki temel edinmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (Aslan, 2000, s. 61), ilk toplantısını 115 milletvekilinin katılımıyla aynı gün gerçekleştirmiştir. Sinop Milletvekili Şerif Bey, Meclis’in en yaşlı üyesi olması hasebiyle açış konuşmasını yapmış ve Meclis Başkanı olarak ilk oturumu yönetmiştir (Küçük, 2002, s. 10). Milli Mücadele’ye ivme kazandıracak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni oluşturan mebusları, üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki İstanbul’dan, Meclisi Mebusan’dan gelen 92 mebustur. İkinci grup ise, birisi Yunanistan’dan olmak üzere diğerleri Malta’dan gelen 14 mebustur. Son grup ise 19 Mart tebliğine göre seçilmiş 232 mebustur. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Birinci Dönemi 337 mebusan oluşmuştur ve bunlar 66 seçim çevresinden seçilmişlerdir (Tunaya, 1958, s. 230).

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması, Türk demokrasi tarihi açısından önem arz etmektedir. Bunu Mustafa Kemal’in meclise bakışını gösteren şu sözlerinden anlamak mümkündür: “*Önce meclis, sonra ordu. Ordu demek yüzbinlerce insan, milyonlarca servet, zaman demektir. Buna iki üç şahıs karar veremez. Ben kerameti meclisten bekleyenlerdenim. Bir devre yetiştik ki onda, her şey meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak milli kararlara istinad etmekle, milletin umumi meyillerine tercüman olmakla hâsıl olur. Hiç korkmayalım, o esaret ve zillate razı olmaz. İş onu bir araya toplamakta... İşte şimdi ben bu yoldayım. Bu yolun çok sağlam bir yol olduğuna inanıyorum. Bence meclis, nazariye değil hakikattir. Hakikatlerin en büyüğüdür. Ordu’yu yapacak olan millet, fakat millete niyabeten de (vekil olarak da) meclistir*”. Paşa’nın bu sözleri, meclisin bir millet için ne anlama geldiğini açık bir şekilde ortaya koymasından önemlidir (Yeşilbursa, 2000, s. 163).

23 Nisan 1920’de Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla Türk milleti mukadderatına el koymuş ve Meclis eliyle aldığı kararlarla işgal kuvvetlerine en güzel cevabı vermiştir. Meclis’in açıldığı gün Türk milleti için yeni bir tarihin başlangıcı olurken, işgal devletleri için ise sonlarının başlangıcı olmuştur. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla Millî Mücadele çok daha güçlenmiş ve nihayetinde zaferle sonuçlanmıştır.

Milli Mücadele’nin Sesi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

Mustafa Kemal, Anadolu’da fitilini ateşlediği Millî Mücadele’nin başarıya ulaşmasında iç ve dış basının ne kadar önemli bir güç olduğunun bilincindeydi. Nitekim gençliğinde bazı gazetecilik deneyimlerinde bulunmuş, arkadaşı Fethi (Okyar) ile birlikte İstanbul’da *Minber* adlı siyasi, günlük bir gazete yayımlamıştır. Mustafa Kemal’in bu girişimi onun basına verdiği önemin çarpıcı bir örneği olmuştur. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi’nde alınan kararları ve yapılanları halka duyurmak, içte ve dışta kamuoyu oluşturmak amacıyla Sivas’ta hemen bir gazete çıkarılması girişiminde bulunmuştur. Gazetenin adını da (*İrade-i Milliye*) koyarak, valilikten imtiyazını almıştır. 14 Eylül 1919 günü *İrade-i Milliye*’nin ilk sayısı çıkmıştır. Gazete, Mustafa Kemal’in Sivas’tan Ankara’ya hareket ettiği 18 Aralık 1919’dan sonra da yayımlanmaya devam etmiştir. *İrade-i Milliye*, Sivas’ta 138 sayı çıktıktan sonra matbaasının yanmasıyla birlikte 1921 yılı başlarında kapanmıştır (Önder, 1991, 286-288).

Mustafa Kemal Paşa, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi” olarak 27 Aralık 1919 günü Ankara’ya gelmiştir. Keçiören’deki Ziraat Mektebi’ne yerleştikten iki gün sonra ise bir gazete çıkartmaya karar vermiştir (Önder, 1991, s. 288). “*Bir gazete çıkaracağız!*” Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’tan Ankara’ya geldikten sonra verdiği ilk talimatlardan biri, bu olmuştur. Nitekim *Hâkimiyet-i Milliye* de işte bu talimatın bir sonucu olarak doğmuştur (Coşar, 1964, s. 122). Mustafa Kemal, Sivas’ta olduğu gibi Ankara’da da gazetesinin adını bizzat koymuştur: “*İrade-i Milliye’yi müessir ve faal bulundurmaktaki gayemiz nedir? Memlekette milletin hâkimiyetini tesis etmekten başka bir şey mi? O halde İrade-i Milliye yerine çıkaracağımız gazetenin adı ‘Hâkimiyet-i Milliye’ olacak*” demiştir. Nitekim Milli Mücadele’nin lideri Ankara’ya geldikten 14 gün sonra yeni gazetesi Vilayet Matbaası’nın kolla çevrilen köhne makinesinden çıkmaya başlamıştır.

Hâkimiyet-i Milliye’nin 10 Ocak 1920 tarihli “1” numaralı nüshasının başlığının altında şu cümle yer almıştır: “*Mesleği, milletin iradesini hâkim kılmaktır*” (Coşar, 1964, s. 123). Bu ibare gazetenin yayın politikasını ortaya koyması açısından önemlidir. İlk sayının birinci sayfasını tamamen dolduran ve “Hey’et-i Tahrîriyye” imzasını taşıyan “*Hâkimiyet-i Milliye*” başlıklı yazı, Mustafa Kemal tarafından Hakkı Behiç’e not ettirilerek kaleme alınmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*’nin kimliğinin ve niçin yayımlandığının açıklandığı bu yazıda, gazetenin Anadolu ve Rumeli ile ilgili olaylar hakkında bilgi vereceği, bu adın tesadüfen seçilmediği, amacının milletin hâkimiyetini savunmak olduğu ifade edilmiştir (Özkaya, 1997, s. 201). *Hâkimiyet-i Milliye* ayrıca kamuoyuna Kuva-yi Milliye’nin ne olduğunu, niçin kurulduğunu ve ne yapmak istediğini de anlatma görevini üstlenmiştir. Bu önemli konuda kamuoyunun aydınlanmasına yardım etmek amaçlanmıştır (Özkaya, 1989: 62). Mustafa Kemal tarafından “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi” adına kurulan *Hâkimiyet-i Milliye*, başlangıçta haftada iki gün olarak yayımlanmıştır. 18 Temmuz 1920’den itibaren ise haftada üç gün olarak çıkarılmaya başlanmıştır. 16 Şubat 1921’den başlamak üzere Cumartesi dışında günlük olarak basılmıştır. İlk yazıların çoğu Mustafa Kemal tarafından yazdırılmış olup, Ulusal Kurtuluş Hareketi’nin sözcüsü durumunda olması bakımından da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin yarı resmi organı sayılmıştır.

Gazetenin 1920 yılındaki yazı kadrosunda yer alan isimlerden bazıları şunlardır: Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Tevfik, Ruşen Eşref, Doktor Adnan, Hüseyin Ragıp, Mahmut Esat, İzzet Ulvi, Doktor Tevfik Rüştü, Yusuf Akçura, vd. (Öztoprak, 1981, 11-12). *Hâkimiyet-i Milliye*’nin başyazılarının çoğunda imza kullanılmamıştır. İmzasız olan bu yazıların önemli bir kısmının, yazının üslubundan hareketle Mustafa Kemal’in kaleminden çıktığı değerlendirilmektedir. Fakat bunu ispatlama imkânı olmamıştır. Ayrıca altında tek yıldız olan makalelerin Mustafa Kemal’e ait olduğu da söylenmektedir (Özkaya, 1989, s. 63).

Mustafa Kemal Paşa, *Hâkimiyet-i Milliye*’nin her sayısından yedi yüz adedini İstanbul’daki “Çanakkale Mevki Müstahkem Komutanı” Miralay Şevket Bey’e göndermiştir. Böylece bu nüshaların Âyan ve Mebuslar Meclislerine mensup üyelere dağıtılması, bayiler kanalıyla satılması ve abone kaydının yapılması amaçlanmıştır. (Özkaya, 1989, s. 67). *Hâkimiyet-i Milliye* üç aylık bir geçiş döneminden sonra 1 Aralık 1928’den itibaren tamamen Latin harfleriyle yayımlanmaya başlamıştır. Ayrıca adı 16 Ekim 1935 tarihli 4794. sayıdan itibaren *Ulus* olarak değiştirilmiştir (Özkaya, 1997, s. 202).

Bu dönemde İstanbul basını, gerek sansür gerekse işgal kuvvetlerinin etkisiyle verimli olarak çalışmamıştır. Bu da en önemli haber kaynağı olarak *Hâkimiyet-i Milliye*'yi önemli kılmıştır. Buna 6 Nisan 1920'de kurulan *Anadolu Ajansı* da katılmıştır. Bu süreçte Anadolu gazeteleri sürekli olarak *Hâkimiyet-i Milliye*'yi kaynak göstermek yoluna gitmişlerdir. Bu durum gazetenin yükünü ve sorumluluğunu arttırmıştır. Buna rağmen *Hâkimiyet-i Milliye*, o günün şartları içerisinde görevini yerine getirebilmek için büyük gayret göstermiştir (Özkaya, 1989, s. 68).

Hâkimiyet-i Milliye'nin Sayfalarından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı Öncesinde ve Açılışında Yaşananlar

Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal tarafından ve mücadelenin kalbinde yayımlanmaya başlanan *Hâkimiyet-i Milliye*'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına sessiz kalması beklenemezdi. Nitekim Milli Mücadele'nin sesi *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920 tarihli nüshasında, "Heyet-i Temsiliye Nâmına Mustafa Kemal" imzasıyla bir tebligat yayımlamıştır. "*Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor - Heyet-i Temsiliye'nin Tamimi*" başlıklı tebligatta şu ifadeler yer verilmiştir:²

- 1- Allah'ın yardım ve lütfuyla Nisan'ın yirmi üçüncü Cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.
- 2- Vatanın istiklâli, yüce Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en mühim ve hayati vazifeleri ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü Cuma'ya tesadüf ettirmekle, adı geçen günün kutsiyetinden istifade edilecektir. Açılıştan önce bütün mebuslar ile Hacı Bayram-ı Velî Câmî'-i Şerifi'nde Cuma namazı eda olunarak, Kuran'ın nurundan ve namazdan feyz alınacaktır. Namazdan sonra Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerif taşınarak Dâire-i Mahsûsa'ya [Meclis Binası'na] gidilecektir. Dâire-i Mahsûsa'ya [Meclis Binası'na] girmeden önce bir dua okunarak, kurbanlar kesilecektir. Bu merasimde Câmî-i Şerif'ten başlayarak Dâire-i Mahsûsa'ya [Meclis Binası'na] kadar Kolordu Komutanlığı'nca askeri birlikler tarafından özel tören düzeni alınacaktır.
- 3- Adı geçen günün kutsiyetini desteklemek için bu günden itibaren vilayet merkezinde Vali Beyefendi Hazretleri'nin tertibiyle Hatim ve Buhârî-i Şerif okunmaya başlanılacak ve Hatm-i Şerif'in son kısımları bereket addedilerek, Cuma namazından sonra Dâire-i Mahsusa [Meclis Binası] önünde tamamlanacaktır.
- 4- Mukaddes ve yaralı vatanımızın her köşesinde aynı şekilde bu günden itibaren Buhârî ve Hatm-i Şerifler okunarak, Cuma günü ezandan evvel minarelerde Salavât-ı Şerife okunacaktır. Hutbe esnasında Hilafet'i barındıran Halifemiz, Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin mübarek adları anılırken Padişah Efendimizin yüce varlıklarının, şanlı ülkesinin ve bütün tebaasının biran evvel kurtuluşa ve saadete nail olmaları duası, ilâveten yâd edilecektir. Cuma namazının edasından sonra da Hatim tamamlanarak yüce Hilafet ve Saltanat makamı ile vatanın bütün kısımlarının kurtuluşu maksadıyla vuku bulan Milli Mücadele'nin ehemmiyet ve kutsiyeti ve milletin her ferdinin kendi vekillerinden oluşan Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yerine

² "Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor - Heyet-i Temsiliye'nin Tamimi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920, s. 3.

getirme mecburiyeti olduğu hakkında vaazlar verilecektir. Bundan sonra Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selameti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu dini ve vatani merasimin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı memleketlerinin her tarafında hükümet makamına gelinerek Meclis'in açılışından dolayı resmi kutlamalar yapılacaktır. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette Mevlid-i Şerif okunacaktır.

- 5- Bu tebliğin dağıtılması, duyurulması ve yaygınlaştırılması için her vasıtaya müracaat olunacak ve süratle en ücra köylere, en küçük askeri birliklere, memleketin bütün teşkilat ve kurumlarına ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük levhalar hâlinde her tarafa asılarak ve mümkün olan mahallerde basılıp çoğaltılarak, ücretsiz olarak dağıtılacaktır.
- 6- Cenâb-ı Hakk'tan tam muvaffakiyet dilenir.

Mustafa Kemal Paşa tarafından ülkenin en ücra köylerine kadar ulaştırılması istenilen tebliğ metni değerlendirildiğinde, Meclis'in açılışı esnasında izlenecek yolun ne olacağı, açılış için niçin Cuma gününün seçildiği, Meclis'in en önemli ve hayati görevinin neler olduğu konularının birer birer sıralandığı görülmektedir. Buna göre Büyük Millet Meclisi, vatanın istiklali ile yüce Hilafet ve Saltanat makamlarının kurtarılması için çalışacaktır. Diğer yandan vatanın her ferdinin Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. *Hâkimiyet-i Milliye* aracılığıyla kamuoyuna duyurulan bu tebliğ aslında hem millete, hem de onun vekillerine düşen görevleri muhataplarına bildirmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından kısa bir süre sonra açılış esnasında yaşananları ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ne anlama geldiğini, "*Büyük Millet Meclisi*"³ başlığıyla sayfalarına taşımıştır.

Hâkimiyet-i Milliye'nin yazısında ilk olarak Nisan'ın yirmi üçüncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi'nin vakur ve debdebeli, bir o kadar da kalbî ve samimi bir merasimle açıldığı duyurulmuştur. O gün Ankara şehrinin hakikaten tarihî bir olaya sahne olduğu ifade edilen yazıda, bu olayla Osmanlı tarihine kıymet ve ehemmiyeti çok yüksek yeni bir sayfanın ilâve olduğu belirtilmiştir. Yazıda, uzun ve cihanşümul bir harbin bunca fedakârlıklarından sonra vatanın maruz bırakıldığı yıkılma ve yok olma tehlikesi karşısında milletin birlik olarak ve azimkâr bir harekete en yüksek derecesinde bir yaşama kabiliyeti gösterdiğine dikkat çekilmiştir. Bunun yalnız bizim tarihimiz için değil, bütün insanlık tarihi için de büyük bir inkılap olayı addolunmasının yerinde olacağı dile getirilmiştir. Birinci Cihan Harbi'nin insanlık hayatında ortaya çıkardığı yeni durumların, milletlerin hürriyet ve istiklâl haklarının daha bariz bir şekil alması suretinde tecelli ettiği belirtilen yazıda, onun için bu gün cihanın bütün kavimlerinin hürriyet ve istiklâl his ve hareketleri içinde çalkalanıp durdukları aktarılmıştır. Ayrıca asırlar ve asırlardan beri istiklâl ve hâkimiyetle yaşamış olan milletimiz için böyle bir hengâmede, özellikle kendisine göre en hayati maddeler olan istiklâl ve hâkimiyeti tehlikede görünürken asabiyet ve heyecanla harekete geçmemesinin mümkün olamayacağı vurgulanmıştır. İşte Büyük Millet Meclisi'nin de böyle ve bu kadar mukaddes bir heyecan ve asabiyetin seçkin bir mahsulü olduğu bildirilmiştir.

³ "Büyük Millet Meclisi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1920, s. 1.

Hâkimiyet-i Milliye'nin yazısında Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ne anlam ifade ettiği aktarıldıktan sonra, Meclis'in açılışı esnasında yaşananlar da sıralanmıştır. Yazıda, bir ay zarfında ve olağanüstü bir şekilde yapılan seçimler sonucunda belirlenen mebusların peyderpey Ankara'da toplandıkları, işgal ve esaret altına geçen ve dehşetli bir tazyik altına alınan İstanbul'dan kaçabilen diğer mebusların da yine Ankara'da onlara katıldıkları aktarılmıştır. Yazının devamında nihayet Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü açılması kararı gereği olarak, o gün mebuslar ile beraber büyük küçük bütün hükümet görevlileri ve memleket ahalisinin ileri gelenlerinin süratle Hacı Bayram Veli Câmî-i Şerîfi'nde toplanmaya başladıkları belirtilmiştir. Nitekim çok büyük bir cemaat ile Cuma namazının edasından sonra önde Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerîf'i taşıyan bir şeyhler ve ulema heyeti, tekbir ve tehliller ile [Lâ ilâhe illallah cümlesini makamla söyleyerek] müminlerin kalplerine ruhani feyizler saçarak alay ile Büyük Millet Meclisi Dairesi'ne varmışlardır. Meclis-i âlî'nin kapısında güzel bir dua ile kurbanlar kesilmesine müteakip, herkes içeriye girmiş ve Sakal-ı Şerif ile Sancak-ı Şerîf tam bir hürmet ile başkanlık kürsüsünün üzerine konulmuştur. Câmî'-i Şerîf'te başlamış olan Kur'an-ı Kerim'in Hatmi ile Buharî-i Şerîf okunmasının son kısımları uğur kabul edilerek orada tamamlanmış, bunu hâl ve zamanın gereğine tamamen uygun bir dua takip etmiştir. Duayı müteakip Sinop Mebusu Şerif Bey'in en yaşlı üye sıfatıyla riyaset makamına çıkmasıyla, Büyük Millet Meclisi açılmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*'nin yazısı bir dilekle son bulmuş ve "Büyük Millet Meclisi'nin vatanperverane mesaisinde hayır ile muvaffak olması" temennisi dile getirilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin bu yazısı, Büyük Millet Meclisi'nin açılışı esnasında yaşananların canlı şahidi olarak o günkü atmosferi en yakından teneffüs eden basın organı olması hasebiyle önem arz etmektedir. Yazıda, Meclis'in açılışının ne anlam ifade ettiği ve açılış esnasında nelerin yaşandığına değinildiği görülmektedir. Meclis'in açılışı vakur ve debdebeli olduğu kadar, kalbi ve samimi bir açılış olarak nitelendirilmiştir. Bu olayın Osmanlı tarihine kıymet ve önemi çok yüksek olan yeni bir sayfa açtığı ifade edilmiştir. Ayrıca milletin birlik olarak yaşama kabiliyetine de vurgu yapılmıştır. Milletin birlik halinde ortaya koyduğu bu duruşunun, insanlık tarihi için bir inkılap olarak addedilmesi gerektiği savunulmuştur. Hürriyet ve istiklal kavramlarına da vurgu yapılarak, Türk milletinin asırlardır istiklaline düşkün olduğu ve bunun sınırlandırılmasına izin vermeyeceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Büyük Millet Meclisi, istiklal ve hâkimiyeti tehlikeye düşen milletin asabiyet ve heyecanla harekete geçmesinin bir mahsulü olarak değerlendirilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'ye Göre Türkiye Büyük Millet Meclisi

Hâkimiyet-i Milliye, Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan bu tarihi olayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını, "*Tarihi Bir Vakıa: Büyük Millet Meclisi*"⁴ başlığıyla sayfalarına taşımıştır.

Hâkimiyet-i Milliye'nin yazısında ilk olarak Ankara'nın 23 Nisan günü gerçekten tarihî bir olaya hem şahit, hem sahne olduğu ifade edilmiştir. Akabinde ise tehlikelere maruz kalan mukadderatını, selâmet sahiline çıkarmak endişe ve azmi ile kararsız bulunan milletin her tarafta

⁴ "Tarihi Bir Vakıa: Büyük Millet Meclisi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920, s. 1.

ve çok kısa bir süre zarfında seçtiği ve gönderdiği mebusların Ankara'da büyük bir *Millet Meclisi* hâlinde içtima ettiği aktarılmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye'nin yazısında, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının olağanüstü dolu olan tarihimizde milletin yaşamak kabiliyetini ispat edici delillerin belki de en yükseğini teşkil ettiği ifade edilmiş ve bunu söylemenin de yanlış olmayacağı dile getirilmiştir. Devamında ise milletimizin yalnız Osmanlılık hayatı itibarıyla alınırca yedi asırlık ve daha kapsayıcı bir nazarla bakılacak olursa da binlerce senelik hayatında pek çok badireler geçirmiş olduğu, âdetâ dağılmasına ve yok olmasına hüküm verilmekten başka yapılacak bir şeyi yok gibi görünen bir zamana yuvarlandığı aktarılmıştır. Fakat her badireyi akıllara hayret verecek yeni bir hayatın temellerinin ve binalarının takip ettiği hatırlatılarak, dün artık dağılıp yok olduğu sayılan milletimizin bu gün yeniden kalkınmış ve yükselmiş olduğunun görüldüğü ifade edilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*'nin yazısında okuyucuya sorularla hatırlatmalarda bulunulduğu da görülmüştür. Nitekim bu bağlamda Türk ili ve İslam yurdu olan şu mübarek Anadolu topraklarında Selçuk hükûmetinin yıkılmasından sonra ortaya çıkan küçük devletçiklerin, Anadolu Beyliklerinin, değişimle sona ermeye yüz tuttuğu bir sırada onun yerine Ertuğrul evlatlarının başbuğluğuyla daha muazzam bir saltanat çıkarmış olan milletimiz değil midir? sorusu yöneltilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye, Türk milletinin İslamiyet'in en fedakâr savunucusu olduğunu belirterek, İslam dininin kıyamet gününe kadar bâki kalacağı vaat ve ilâhi müjdesiyle beraber milletin mazhar olduğu bu görevi, manevi ve ezeli bir hüküm ve Allah'ın bir takdiri olarak görmüştür. *Hâkimiyet-i Milliye*'nin yazısında Türk tarihine de atıf yapılarak her hangi bir Türk hükûmetinin yıkılma güürütüsünü, yine aynı milletin hemen çok defa olarak aynı zaman ve mekânlarda vücuda getirdiği daha şanlı diğer bir toplum müessesesi ve hükûmetin ayaklanmasının takip ettiği ifade edilmiştir. Buna en ibret verici örneklerden biri olarak da Endülüs gösterilmiş ve Endülüs'te büyük bir İslâm hükûmetinin Hristiyanlığın taassubu önünde sona ve yıkılmaya doğru giderken, şarkta İslam'ın hâlâ bu gün dahi en kuvvetli sığınacak ve ümit bağlanılacak yeri olan Osmanlı İslam Saltanatı'nın temellerinin atılmakta olduğu hatırlatılmıştır. Yine bu konuyla ilgili olarak bir başka tarihi örnekte ise Ankara Ovası'nda Dördüncü Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in Timurlenk'e mağlup olması ve esîr düşmesi gösterilmiştir. Yaşanan olay neticesinde Osmanlı Saltanatı'nın tarumar ve perişan olup yıkıldığının düşünüldüğü bir durumdayken, yeniden kısa zamanda derlenip toparlanmaya ve takdir olunan yolda yükselerek yürümeye muktedir olduğu belirtilmiş ve bu olay, milletin yaşama kabiliyetine ait bir mucize olarak gösterilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlanan yazının devamında, içinde bulunulan günlerde de yine aynı milletin hayat ve ölümüne ait korkunç ihtimâller önünde yeni bir imtihan dönemi geçirmeye davet edildiği, Ankara'da toplanmakta olan Büyük Millet Meclisi'nin işte bu imtihan devrinin pek açık ve fiilî bir hadisesi olduğu ifade edilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*'ye göre bu öyle bir olaydır ki millet onu belki gayr-ı ihtiyari bir hareket ve iradeyle fiil ve icra mevkiine çıkarmaktadır. Milletlerin bu gibi durumlarda varlıklarını korumaya yönelik olan hareket ve iradeleri, çok defa olarak bilinen sıradan mantığın düşünceler silsilesinden çok daha yüksek kıymetli hayat alâmetleridir. Çünkü o hareket ve iradenin kaynağı ferdin kalbinde veya kafasında değildir, ihtimal ki uzun bir tarihin birleştirdiği, bir araya getirdiği manevî şahsiyet-i milliyededir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin yazısında milletin, tehlikelere maruz kalan varlığını korumak endişesi ve azmiyle 23 Nisan günü Ankara'da toplandığı bildirilmiştir. Devamında da böyle bir toplantıyı toplanan ya da onları seçerek Ankara'ya yollayan fertlerin mi düşündüğü, yoksa bu toplantının şunun veya bunun sevk ve davetiyle mi vuku bulduğu sorulmuştur. Soru cevapsız bırakılmamış ve akabinde verilen cevapta buna ne o, ne bu, ne de ötekinin tesiri olduğu; milletin varlığının mevzu bahis olduğu bu gibi durumlarda fertlerin üstünde ve herkese hâkim olan tarihî bir ruhun yegâne denilecek kadar etkili bir sebep olduğu bildirilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*'ye göre aradaki sen ile ben, işte o milli ruha sâdece tercüman veya vâsita olmaktan başka bir şey değildir. Fert itibarıyla öyledir, fakat ortaya çıkan fiil ve hareket millî ve muazzam bir durumdur.

Hâkimiyet-i Milliye, Ankara'da içtima etmekte olan Meclis-i Kebîr-i Millî'ye [Büyük Millet Meclisi'ne] vücut veren sebeplerin bir daha uzun uzun açıklanmasına ihtiyaç göstermeyecek kadar malûm şeyler olduğunu belirtilerek yazısında şu ifadelere yer vermiştir:

İngilizler payitahtımız ve Hilafet merkezimiz olan İstanbul'a el koyarak hakkımızda tatbikini tasavvur ettikleri zalimane sulh kararlarını infaz edebilmek üzere ilk adımı atmış oldular. Bu işgal dolayısıyla İslam'ın Halifesi ve Osmanlıların Padişahı düşman elinde esaret hayatına uğramış, Hilâfet ve Saltanat merkezi bütün müesseseleri ile düşmanın zorba eline geçmiş ve bu saldırdan doğal olarak hâkimiyet-i milliyemizin tecellîgâhı [millet egemenliğinin tecelli ettiği, yansıdığı yer] olan Meclis-i Mebusan dahi kurtulamamıştır. İngiliz kuvvetleri diğer müesseselere ve dairelere olduğu gibi Meclis-i Mebusan'ımıza dahi silahlı askeri kuvvetleri ile tecavüz ederek, milletin güzîde vekillerini tutuklamışlardır. İstanbul'da her şey İngiliz yönetim ve iradesine geçmiş, namuslu gazeteciler tutuklanmış, Padişah Sarayı'ndaki muhafızlara varıncaya kadar bütün askerlerimizin silahları alınmıştır. Bu suretle resmi selamlama bile silahsız iki üç askerle yapılmış, Halife ve Padişahımız ile hükümet dairelerinin tamamı ve hatta Şeyhülislamlık dairesi İngiliz hâkimiyeti ve nüfuzu altına girmiştir.

İngiltere'nin İslam Hilafeti'ni ve Osmanlı Saltanatı'nı mahvetmek maksadıyla uygulamaya başladığı sulhun şu müthiş başlangıcı, onun diğer safahatı hakkında korkunç bir fikir vermeye kâfi gelecektir. İstanbul'un işgaliyle Anadolu başsız bir vücut hâline gelmiştir. Bunun üzerine millet, bir taraftan İstanbul'un işgaliyle kendi hâline kalan vatanın diğer kısımlarının yönetiminde birlik ve asayiş muhafaza etmek, diğer taraftan başta Hilâfet ve Saltanat merkezi olmak üzere Halife ve Padişah'ın kurtarılması ile yaşamına dair kaderinin gerektirdiği tedbirleri almak mecburiyeti ve lüzumuyla büyük bir Millet Meclisi oluşturmaya karar vermiştir. Nitekim derhal seçimlerini gerçekleştirmiştir. İşte Ankara'da içtima eden Meclis, kaderini doğrudan doğruya kendi eline almak konumunda bırakılan mültezimin muhassılasıdır ki hedeflenen hayırlı neticeye ve selamete kavuşuncaya kadar milletin her türlü işlerine el koyacak olan meşru heyet, bu Meclis'ten ibaret olacaktır anlamına gelmektedir. Bu Meclis'in ise bütün millet demek olduğunu açıklamaya lüzum yoktur.

Düşmanlarımızın belli başlı ümitleri İstanbul'da Halife ve Hakanımızı nüfuzu altına ve esaretlerine aldıktan sonra milletimizin bireylerinden paraya tapan bazı ahlaksız kimseler vasıtasıyla cahil tabakalar arasına nifak ve ihtilaf sokarak milleti birbirine vurdurmak ve kırdırmaktır. Fakat biz cahil kısmı çok olsa bile her hâlde temiz yürekli, doğru anlayışlı ve çok

mert ve hamiyetli olan milletimizin bu düşman oyununa tutulmayacağından kat'î surette eminiz.

Millet birliğini muhafaza ettiği hâlde ise düşmanın bize hiçbir zarar vermesi mümkün olmayarak bilakis milli menfaatlerimize uygun bir sulh hâsıl etmeye ve teminine muvaffak olacağımızda zerre kadar şek ve şüphe yoktur.

Büyük Millet Meclisi ile milletimiz, en büyük tehlikelerden kurtulmaya doğru yeni ve tarihî bir yöne girmiş bulunuyor. Meclis'in vazifesine koyulmada bu önemi idrak ettiği de muhakkaktır. Büyük Millet Meclisi'ne mesâ'î-i milliyesinde [Milli Mücadele'sinde] Allah'ın yardımına mazhar olmasını temenni ederiz.

Hâkimiyet-i Milliye'nin bu uzun soluklu yazısı değerlendirildiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını tarihi bir olay olarak nitelendirildiği görülmektedir. Meclisi'nin açılması tarihimizde milletin yaşamak kabiliyetini ispat edici delillerin en yükseği olarak kabul edilmiştir. Endülüs'ten, Timur'dan, Yıldırım Bayezid'den örnekler verilerek yok oldu, dağıldı denilen Türk milletinin adeta küllerinden yeniden nasıl doğduğu hatırlatılmıştır. Tarihi örneklerle aktarılan tüm bu yaşananlar, Türk milletinin yaşam kabiliyetinin birer mucizesi olarak nitelendirilmiştir. İçinde bulunulan süreçte, milletin bir kez daha hayat ve ölümle sınandığı yeni bir imtihan dönemine davet edildiği vurgulanarak, Büyük Millet Meclisi'nin işte bu imtihan devrinin açık ve fiilî bir olayı olduğu ifade edilmiştir. Milletlerin bu gibi durumlarda varlıklarını korumaya yönelik olan hareket ve iradelerinin kaynağının ferdin kafası ya da kalbi olmadığı, uzun bir tarihin birleştirdiği ve bir araya getirdiği manevî bir değer olan milli şahsiyeti olduğu belirtilmiştir. Milletin tehlikelere maruz kalan varlığını korumak endişesi ve azmiyle 23 Nisan günü Ankara'da toplandığı bildirilmiştir. Böyle bir toplantının altında yatan sebep olarak ise, milletin varlığının söz konusu olduğu bu gibi durumlarda fertlerin üstünde ve herkese hâkim olan "tarihî bir ruhun" varlığı gösterilmiştir. İslam'ın içinde bulunulan süreçte dahi hala en kuvvetli sığınacak ve ümit bağlanılacak yerinin Osmanlı İslam Saltanatı olduğu ifade edilerek, İngilizlerin İstanbul'u işgali esnasında yaptıklarına değinilmiştir. İstanbul'un işgaliyle Anadolu'nun başsız bir vücut hâline geldiği aktarılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin niçin oluşturulmasına karar verildiği dile getirilerek, Ankara'da toplanan Meclis'in milletin her türlü işlerine el koyacak olan meşru heyet olduğu duyurulmuştur. Meclis'in önemine dikkat çekilerek, açılan Meclis'in milletin tamamı demek olduğu vurgulanmıştır. Millete bir uyarıda daha bulunularak milletin, birliğini muhafaza ettiği sürece düşmanın kendilerine hiçbir zarar veremeyeceği hatırlatılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına haklı olarak büyük önem atfedilmiş ve Meclis'in açılmasıyla milletin en büyük tehlikelerden kurtulmaya doğru yeni ve tarihî bir yöne girmiş olduğu müjdelenmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin Sütunlarından Büyük Millet Meclisi'nin Millete Hitabı

Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına başladıktan birkaç gün sonra *Hâkimiyet-i Milliye*, "Büyük Millet Meclisi Emriyle Reis Mustafa Kemal" imzasıyla bir beyanname yayımlamıştır. "*Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyannamesi*"⁵ başlıklı bildiri, aslında Meclis'in millete bir açıklamasından oluşmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin beyannamesinde ilk olarak Anadolu'nun her köşesinden gelen milletin vekillerinin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi'nin, olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete

⁵ "Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyannamesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1920, s. 1.

hakikati söylemeye lüzum gördüğü bildirilmiştir. Akabinde ise İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainlerin, milleti elde etmek için türlü türlü yalanlar söyledikleri dile getirilmiştir. Bildiride, millete önemli bir uyarıda bulunulmuş ve İzmir vilayetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Antep, Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine buralarda silahına sarılan millettâş ve dindaşlarını, yine millete yok ettirmek için bu hainlerin Padişah ve Halife'ye isyan sözünü ortaya attıkları ifade edilmiştir. Millet Meclisi'nin Halife ve Padişah'ı düşman baskısından kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, payitahtını yine Anavatan'a bağlamak için çalıştığı vurgulanmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin beyannamesinde Padişah'a, Halife'ye isyan sözünün bir yalandan ibaret olduğu vurgulanmış, milletin vekilleri olarak Cenâb-ı Hakk ve Resûl-i Ekrem'i adına buna yemin edildiği dile getirilmiştir. Bu yalandan maksadın ise vatanı müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek, memleketi sahipsiz ve müdafaasız bırakarak elde etmek olduğu belirtilmiştir. Bildiride, millete bir başka uyarıda da bulunularak "Hindin, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın!" çağrısı yapılmıştır. Aynı bildiride İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını, kısacası vatanın düşman istilasına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri, din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerini arkadan yine millete vurdurmak isteyen alçakların olduğu ifade edilerek, bu alçakların dinlenmemesi çağrısı yapılmış ve Millet Meclisi'nin kararı üzerine onları cezalandıracak olanlara yardım edilmesi istenmiştir. Yeter ki din son yurdunu kaybetmesin, yeter ki milletimiz köle olmasın uyarısında bulunulmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin millete hitaben kaleme aldığı bildirin son kısmında millet olarak birlik oldukça, düşmanın üzerlerine gelemeyeceğini resmen ilan ettiği hatırlatılmış ve onun candan özlediğinin milletin arasına nifak ve ayrılık sokmak olduğuna dikkat çekilmiştir. Meclis'in beyannamesi Allah'ın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun, Allah'ın rahmet ve yardımını Halife Padişahımızı, millet ve vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın duasıyla son bulmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin memlekete yönelik beyannamesine bakıldığında ağırlıklı olarak millete uyarılarda bulunulduğu görülmektedir. Bildiride İngilizlerce satın alınan ve milleti birbirine düşürme gayesi güden hainlere dikkat çekilmiş ve İngiliz casusların kendilerini aldatmasına fırsat vermemesi istenmiştir. Ayrıca işgal altındaki topraklarını kurtarmak için silaha sarılan kardeşlerini, onlara arkadan vurdurtmak isteyenler olduğu hatırlatılarak bu tuzağa düşmemeleri istenmiştir. Padişah'a ve Halife'ye isyan sözünün bir yalandan ibaret olduğu, yemin edilerek yalanlanmıştır. Bildiride Meclis'in çalışmalarına da yer verilmiş ve Millet Meclisi'nin Halife ve Padişah'ı düşman baskısından kurtarmak, Anadolu'nun parça parça edilerek düşmanların eline bırakılmasına engel olmak ve payitahtı yine Anavatan'a bağlamak için çalıştığı bildirilmiştir. Millete, Meclis'in çağrılarını kulak vermesi tavsiye edilmiş ve "Yeter ki din son yurdunu kaybetmesin, yeter ki milletimiz köle olmasın" uyarısında bulunulmuştur. Düşmanın en çok istediğinin milletin arasına nifak sokmak olduğu hatırlatılarak, bir kez daha millet olarak "birlik olunması çağrısı yapılmış ve birlik olunması halinde düşmanın kendilerine zarar veremeyeceği hatırlatılmıştır. Bildiri, Milli Mücadele konusunda Meclis'in milletten beklentilerini dile getirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bildiri aslında Milli Mücadele'ye katkıları konusunda milletin neler yapması gerektiğini açıkça ortaya koyarak adeta kendilerine bir yol haritası çizmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin Satırlarından Büyük Millet Meclisi'nin Padişah'a Arzı

Hâkimiyet-i Milliye, “Büyük Millet Meclisi Emriyle Mustafa Kemal” imzasıyla Büyük Millet Meclisi tarafından Padişah'a hitaben yazılan bir metni sayfalarına taşıyarak okuyucularıyla paylaşmıştır. “*Zişân-ı Halifemiz Efendimize Milletın Sadâkati - Büyük Millet Meclisi'nden Atebe-i Seniyye'ye Takdim Kılınan Arıza*”⁶ başlığıyla kaleme alınan 27 Nisan tarihli metin, “*Halife ve Hakan-ı Akdesimiz Efendimiz*”, Halife ve en kutsal Hakanımız Efendimiz, hitabıyla başlamıştır.

Meclis'in Padişah'a arzından oluşan metinde ilk olarak, İstanbul'un işgali ve bunu takip eden felaketler üzerine durumu araştırmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun haklarıyla, milletimizin istiklalini müdafaa ve temin etmek maksadıyla bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde toplandığı ifade edilmiştir. Metnin devamında Anadolu'nun düşman istilâsı altında olmayan her köşesinden gelen ve millet tarafından yetkilendirilen mebusların oy birliğiyle kabul ettikleri bir karar ile Padişah'ın yüce kapısına bazı hakikatleri arz etmeyi, kendilerine bir bağlılık ve sadakat borcu bildikleri dile getirilmiştir. “Padişahımız”, hitabıyla devam eden metinde, Padişah'ın da yüksek bilgisi dâhilinde olduğu vurgulanarak kutsal Saltanat Hanedanı'nın mübarek ve yüce atası olan Sultan Osman'ın milli tarihimizin mes'ûd ve metin bir gecesinde hâtırası nesillerden nesillere aktarılan bir rüya gördüğü hatırlatılmıştır. O rüyanın üç kıta üstüne gölgesi sallanan ve altına yüz milyonluk bir âlemi barındıran mukaddes ağacının artık bütün dalların kesilmiş olduğu ve ortada yalnız muazzam bir gövdenin kaldığı belirtilmiştir. Metinde, o gövdenin Anadolu olduğu ve onun köklerinin de çok derin gitmek üzere milletın kalplerinin içinde olduğu bildirilmiştir. Metnin devamında çok cömert olan ecdadımızın Rumeli'de kendi başına cihan kıtalarını fethederken ve genişlerken, ordularını bu Anadolu topraklarından davet ettiği ve uzak memleketlerin büyük ana hatlarını, askerî yollarını muhafaza ettirmek üzere yine Anadolu'dan celp ettiği ahaliyi en önemli noktalara yerleştirdiği dile getirilmiştir. Bu halk kitlelerinin Bosna Hersek ve Mora içlerine kadar yayıldığı, Basra Körfezi'ne kadar indirildiği, ayrıca Suriye ve Filistin yollarında yan yana yerleştirildiği hatırlatılmıştır.

Bir kez daha “Padişahımız” şeklinde hitap edilen arz metninde, Osmanlı İmparatorluğu'nun şeref ve bekası için Anadolu halkının asırlardan beri baba ocaklarından çok uzak harp yerlerinde ömrünü tüketmeyi kendilerine en kutsal bir borç bildiği ifade edilmiştir. Anadolu'nun boşaldığı ve Anadolu'nun viran olduğu dile getirilen metinde, fakat iklimlerden iklimlere uzanan Hakanlığımızın büyüklüğü ve kudreti için Anadolu'nun her zahmeti, her felaketi cana minnet bildiği belirtilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin arz metninde Osmanlı İmparatorluğu'nun eski sınırları hatırlatılarak, bu topraklarda şehit düşen Anadolu evlatlarına gönderme yapılmıştır. Macaristan içerilerinden Yemen çöllerine, Kafkas eteklerinden Basra yalılarına kadar kuşak kuşak uzayıp giden o toprağın şehitlerle kuşatılmış olduğu dile getirilmiş ve o şehitleri her yerden daha fazla olarak içinde bulunulan süreçte, şimdi, hürriyet ve istiklâli için yeni bir halk savaşı yapan bu eski Anadolu'nun verdiği vurgulanmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin metninde bir kez daha Padişah'a seslenilmiştir. “Şevketli Padişahımız!” hitabı sonrasında İslam dünyasının durumuna gönderme yapılarak, İslam'ın her

⁶ “Zişân-ı Halifemiz Efendimize Milletın Sadâkati-Büyük Millet Meclisi'nden Atebe-i Seniyye'ye Takdim Kılınan Arıza”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1920, s. 1.

tarafıta hezimate uğramış olan bayraklarının gelip Anadolu'nun ufuklarında toplandığı, kendine en son sığınacak yer ve kurtuluğu onun semasında aradığı ifade edilmiştir. Ayrıca İzmir'in işgaline de değinilerek, İzmir istilâsı üzerine Osmanlı ülkesinin en mamur ve en mes'ûd bir kısmının ateşle, yağma ve savaşıla baştanbaşı harap olduğu ve bunun Padişah tarafından da bilindiği hatırlatılmıştır. Metnin devamında hiçbir hakka dayanmayan ve Padişah'ın milletini son yurdunda esarete uğratmayı arzu edenlerin, bu vahşî akın üzerine Padişah'ın mübarek kalbinde acı tesirlere sebep olduğu ve Padişah'ın hissettiği bu acı tesirleri cihan gazetelerine bizzat tevdi ettiği dile getirilmiştir. Metinde, ülkedeki düşman işgallerine de değinilerek İzmir'in işgalini Adana felaketinin, Maraş ve Antep vuruşmalarının takip ettiği, tüm bunları felâketlerin en büyüğü olmak üzere İstanbul'un işgali izlediği ifade edilmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin metninde Padişah'a hitaben, suyundan yetiştiginiz millet binlerce seneden beri cihanın en muhteşem tahtlarına sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatıyla bu hal karşısında ne yapabilirdi? sorusu yöneltilmiştir. Akabinde ise Padişah'ın elim bir harp neticesinde ordularını kullanmaktan men edilmiş ve mahrum bırakılmış gören milletin, kendi kendine silaha sarıldığı ve nerede anavatanı saldırıya uğramışsa oraya dini ve millî namusunu kurtarmak için koştuğu vurgulanmıştır.

Arz metninde bir kez daha "Padişahımız" şeklinde hitap edildikten sonra İslam dünyasından tarihe geçen mücadele örneklerine de yer verilmiştir. Nitekim bu bağlamda Kafkasya'nın İslam kahramanlarının babalarının ocaklarını kendilerinden yüz kat daha güçlü bir düşmana karşı otuz sene kadın erkek müdafaa ettikleri hatırlatılmıştır. Durumuna acınarak "zavallı" olarak nitelenen Fas'ın ise on senedir Fransız işgalini tanımadığı ve silâhını teslim etmediği, Trablus'un ise bir avuç kahramanıyla aynı mücadele içinde olduğu belirtilmiştir. Metinde bugün İslam âleminin her köşesinin silahtan tamamıyla mahrum bir hâlde olduğuna dikkat çekilerek tarihe göndermeler yapılmıştır. Bu bağlamda Padişah'a hatırlatmalar yapılarak milletin zulüm ve hıyanet boyunduruğunu atmak için ayaklanırken ve isyan ederken Abbâsî ve Fatîmî hilâfetlerinden, Selçuk Türklerinden beri hemen hemen bin yüz seneyi aşan bir zamandır istiklâl, hürriyet ve din için gaza etmekte olduğu vurgulanmıştır. Akabinde ise Padişah'a hitaben gazâ eden büyük milletiniz, Asya'nın ve İslam'ın alemdarı diye cihanşümul bir şöhreti olan milletiniz, kurtuluşunu canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi? sorusu yönelmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin metninin devamında Milli Müdafaa'yı, yüce Padişah'a ve mübarek makamlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı aldatmak için aralıksız çalışan hainler olduğuna dikkat çekilmiştir. Onların milleti bir birine kırdırmak ve düşman işgaline yolu açık bırakmak istedikleri dile getirilen metinde, hâlbuki vuranın da vurulanın da hep Padişah'ın mahiyeti olduğu ve hepsinin de aynı derece Padişah'ın evlatları olduğu ifade edilmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin arz metninde Milli Mücadele'nin gerekçelerine de yer verildiği görülmüştür. Buna göre düşmanların bayrakları, baba ocakları üstünden çekilinceye kadar Milli Müdafaa terk edilmeyecektir. Ayrıca her biri büyük Hakan'ın İlâhi ve dini aşkının gösterişli ve heybetli birer delili olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askerleri gezdikçe ve öz vatan toprakları üstünden düşman adamların ayakları çekilmedikçe bu savaş devam ettirilecektir ve bu bir mecburiyettir. Arz metninde Cenâb-ı Hakk'ın, analarının yurduunu koruyan Halife ve Hakan'ın şeref ve istiklâli için uğraşan Padişah evlatlarıyla beraber olduğu bildirilmiştir. Meclis'in arz metninde ayrıca kendi hükümetlerinin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamının, yabancı esaretinde nail olunacak huzur ve saadete bin kere tercih edilir olduğu ifadelerine de yer

verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin Padişah'a hitaben kaleme aldığı arz metninin "Padişahımız!" hitabıyla başlayan son paragrafında ise kalplerinin sadakat hissi ve aşırı bağlılıkla dolu olduğu ve kendilerinin Padişah'ın tahtının etrafında her zamandan daha sıkı bir bağ ile toplanmış buldukları ifade edilmiştir. Metin, toplantısının ilk sözüyle Halife ve Padişahına sadakatini teyit eden Büyük Millet Meclisi'nin son sözünün de yine bundan ibaret olacağı ve bunu Padişah'ın yüce kapısına en büyük saygı ve huşû ile arz eder ifadeleriyle son bulmuştur.

Büyük Millet Meclisi tarafından Padişah ve Halife'ye arz şeklinde hazırlanan ve "Büyük Millet Meclisi Emriyle Mustafa Kemal" imzasıyla *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayımlanan metinde birçok konuya değinildiği görülmektedir. Bu bağlamda Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin niçin toplandığı gerekçeleriyle arz edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakları ile milletin istiklalini müdafaa ve temin etmek bu gerekçeler olarak gösterilmiştir. Mebuslar, durumu Padişah'a arz etmeyi kendilerine bir borç olarak görmüşlerdir. Sultan Osman'ın rüyasına atıf yapılarak, rüyadaki o ağacın bütün dallarının kesildiği ve yalnızca muazzam gövdesinin kaldığı dile getirilmiştir. Ağacın gövdesinin Anadolu olduğu, köklerinin de milletin kalbine gittiği vurgulanmıştır. Anadolu'nun insan kaynağı olarak imparatorluğun ulaştığı tüm topraklara insan sevk ettiği hatırlatılmış, Osmanlı topraklarının birçok yerinde Anadolu'dan giden evlatların şehit oldukları ifade edilmiştir. Anadolu'nun boşaldığı, viran olduğu, ama Padişah'ın Hakanlığının büyüklüğü ve kudreti için Anadolu'nun her zahmeti, her felaketi cana minnet bildiği belirtilmiştir. Kadim Anadolu'nun hürriyet ve istiklâli için içinde buldukları süreçte yeni bir halk savaşı yaptığına dikkat çekilmiştir. İslam dünyasının durumu hatırlatılmış ve İslam'ın her tarafta hezimete uğramış bayraklarının Anadolu'nun ufuklarında toplandığı, kendine en son sığınacak yer ve kurtuluşu onun semasında aradığı belirtilmiştir. İzmir'in işgaline ve diğer illerdeki işgallere değinilmiş, bunlardan İstanbul'un işgalinin en büyük felaket olduğu bildirilmiştir.

Binlerce yıldır hür yaşamış milletten, bu hal karşısında mücadeleden başka bir şey beklenemeyeceği vurgulanmıştır. Bundan dolayı da milletin kendi kendine silaha sarıldığı ve nerede anavatanı saldırıya uğramışsa oraya dini ve millî namusunu kurtarmak için koştuğu aktarılmıştır. Metinde İslam dünyasından tarihe geçen mücadele örneklerine de yer verilmiş, içinde bulunulan süreçte İslam âleminin her köşesinin silahtan tamamıyla mahrum bir hâlde olduğu hatırlatılmıştır. Padişah'a hitaben Asya'nın ve İslam'ın alemdarı diye cihanşümul bir şöhreti olan milletin, kurtuluşunu canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi sorusu yöneltilmiştir. Bu aslında Milli Mücadele'nin gerekçesini özetleyen cümlelerden birisi olmuştur. Arz metninde vuranın da vurulanın da hep Padişah'ın mahiyeti olduğu ve hepsinin de aynı derece Padişah'ın evlatları olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca Milli Müdafaa'yı Padişah'a ve makamlarına yönelik bir isyan şeklinde göstermek ve halkı aldatmak isteyenlerin olduğu hatırlatılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin arz metninde Milli Mücadele'nin gerekçelerine ayrıntılarıyla da yer verilmiştir. Nitekim düşmanların bayrakları baba ocakları üstünden çekilinceye kadar Milli Müdafaa'nın terk edilmeyeceği bildirilmiştir. Ayrıca İstanbul mabedleri etrafında düşman askerleri gezdikçe ve öz vatan toprakları üstünden düşman ayakları çekilmedikçe bu savaşın devam ettirileceği vurgulanmıştır. Kısacası işgal güçleri ülkeyi terk edene kadar Milli Mücadele'nin devam edeceği duyurulmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin metninde, kendi hükümetlerinin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamının, yabancı esaretinde

nail olunacak huzur ve saadete bin kere tercih edilir olduğu dile getirilerek, yabancı esaretinin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği ilan edilmiştir. Metinde mebuslar olarak kalplerinin Padişah'a sadakat hissi ve aşırı bağlılıkla dolu olduğunun ve kendilerinin Padişah'ın tahtının etrafında her zamankinden daha sıkı bir bağ ile toplanmış bulduklarının ifade edilmesi, mebusların Halife ve Padişah'a sadakatlerini ilk ağızdan kamuoyuna duyurmaları açısından önem arz etmektedir.

Sonuç

Milli Mücadele'nin sesi *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin çalışmamızla ilgili nüshaları incelendiğinde, Milli Mücadele süresince alınan kararları ve yapılan faaliyetleri halka duyurmak, içte ve dışta kamuoyu oluşturmak konusunda daha yayımlandığı ilk günden itibaren önemli görevler üstlendiği görülmüştür. Nitekim Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleme aldığı tamim, beyanname, tebliğ, vb. yazılar başta olmak üzere Milli Mücadele'ye dair her türlü haber, bilgi, yorum, ilan, vd. sayfalarına taşıyarak halka ulaştırılmasında önemli rol oynamıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün ve yürütülmekte olan Milli Mücadele'nin sesi, Anadolu halkının da gözü kulağı olmuştur. Milli Mücadele sürecince mücadelenin kalbinin attığı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile millet arasında adeta bir köprü vazifesi görmüştür. Millet; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını, Milli Mücadele'nin gerekçelerini, Meclis'in çalışmalarını ve Milli Mücadele'de kendisinden beklenenleri hep onun sayfalarından öğrenmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, Milli Mücadele döneminde kısıtlı imkânlarına rağmen halkın aydınlatılmasında, bilgilendirilmesinde ve bilinçlendirilmesinde, böylece kamuoyu oluşturulmasında çok önemli katkılar sağlamış ve tarihteki haklı yerini de almıştır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1998). İngiliz belgelerinde İstanbul'un işgali (16 Mart 1920), *Bellekten*, LXII(234), 467-494.
- Aslan, Y. (2000). I. dönem TBMM'de "İcra vekilleri heyeti riyaseti (hükümet başkanlığı)"nın statüsü ve "TBMM Reisi"nin icra ile ilgili yetki ve sorumluluğu, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 3(1), 61-66.
- Atatürk, K. (2003). *Nutuk (1919-1927)*, (Z. Korkmaz, Bugünkü Dille Haz.), Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor - Heyet-i Temsiliye'nin Tamimi. (1920). *Hâkimiyet-i Milliye* (23 Nisan 1920, 24, 3).
- Büyük Millet Meclisi. (1920). *Hâkimiyet-i Milliye* (28 Nisan 1920, 25, 1).
- Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyanname. (1920). *Hâkimiyet-i Milliye* (28 Nisan 1920, 25, 1).
- Coşar, Ö. S. (1964). *Milli Mücadele Basını*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.
- Erdem, Ş. C. (2005). İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u resmen işgali ve faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI, 677-693.

- Güneş, İ. (2012). Türkiye Büyük Millet Meclisi, *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 41), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 593-596.
- Köse, İ. (2002). Atatürk'ün Ankara'ya gelişi ve TBMM'nin açılışı, *Türkler*, (Cilt 16), Ankara: Yeni Türkiye, 33-48.
- Küçük, M. (2002). Birinci TBMM'nin açılışı ve anlamı, *Türkler*, (Cilt 16), Ankara: Yeni Türkiye, 8-32.
- Önder, M. (1991). Milli Mücadele'nin gazetesi Hâkimiyet-i Milliye nasıl çıkarıldı?, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 285-302.
- Özkaya, Y. (1989). *Milli Mücadele'de Atatürk ve basın (1919-1921)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özkaya, Y. (1997). Hâkimiyet-i Milliye, *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 15), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 201-202.
- Öztoprak, İ. (1981). *Kurtuluş Savaşında Türk basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Tarihi Bir Vakıa: Büyük Millet Meclisi. (1920). *Hâkimiyet-i Milliye* (23 Nisan 1920, 24, 1).
- Tunaya, T. Z. (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşu ve siyasi karakteri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 23(3-4), 227-247.
- Türkmen, Z. (2002). İstanbul'un işgali ve işgal dönemindeki uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII(53), 319-372.
- Yeşilbursa, B. K. (2000). 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ve Türkiye'de Milli Egemenlik ilkesinin gerçekleştirilmesi, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 8(2), 159-170.
- Zîşân-ı Halifemiz Efendimize Milletın Sadâkati-Büyük Millet Meclisi'nden Atebe-i Seniyye'ye Takdim Kılınan Arıza. (1920). *Hâkimiyet-i Milliye* (1 Mayıs 1920, 26, 1).

Belgesel Filmde Milli Egemenlik ve Örnek Film Çözümlemesi
National Sovereignty in Documentary Film: A Sample Film Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Erhan YILDIRIM¹

Başvuru Tarihi: 17.03.2020

Kabul Tarihi: 15.04.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Belgesel sinema toplumsal yaşamın içindedir. Belgesel sinema toplumsal yapının içinde toplumsal sorunları, olayları ve olguları kayıt edip, araştıran, çözümleyen, yorumlayan bir sinema dalıdır. Toplumsal yaşamın içinde kişilerin, grupların ve insan topluluklarının yaşadıkları, acıları, hüznüleri, umutları, mutlulukları, mutsuzlukları, etkinlikleri, faaliyetleri, ürettikleri, kültürleri, örfü, adedi, geleneği-göreneği vardır. Bu dün yaşanan, bugün yaşanmakta olan, yarın yaşanacak olandır. Bu yüzden belgesel sinema toplumsal yaşam içindeki gerçek kişiler, topluluklar, olaylar ve mekanlarla ilgilenen bir disiplin olarak karşımıza çıkar. Belgesel sinema gibi toplumsal yaşam içindeki gerçeklerle ilgilenen bir başka disiplin daha vardır; Tarih Bilimi. Bu çalışmada tarih biliminin içinde Cumhuriyet tarihine geçişte, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin rehberi ve sigortası olacak olan Milli Egemenlik konusu teorik bazda ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışmanın teorik kısmında belgesel sinemanın amaçları, türleri, gerçeklik ile olan ilişkisi tartışılmıştır. Tartışılan konular zemininde belgesel sinema ile tarih bilinci arasındaki ilişki incelenmiştir. Tarih bilincinin oluşturduğu milli egemenlik şuuru üzerine inşa edilen 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı isimli belgesel film amaçlı örneklem kapsamında seçilmiştir. Çalışmanın çözümlemesinde göstergebilim analiz yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Belgesel Sinema, Milli Egemenlik, Milli Şuur*

¹ Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, erhany@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8784-6687

Abstract

Documentary cinema is integrated in social life. Documentary cinema is the cinema branch that records, investigates, analyzes, and interprets social problems, events and facts within the social structure. In social life, there are suffering, sadness, hopes, happiness, unhappiness, activities, products, cultures, customs and traditions of people, groups and human societies. This is what happened yesterday, what is happening today, and what will happen tomorrow. For this reason, documentary cinema appears before us as a discipline dealing with real people, societies, events and places in social life. There is another discipline also dealing with the realities of social life like documentary cinema; Science of History. In the present study, the National Sovereignty, which will be the guide and insurance of the State of the Republic of Turkey, was discussed and evaluated on a theoretical basis in the transition to the Republic in the Science of History. The aims, types and relations of documentary cinema with reality were discussed in the theoretical part of the study. On the basis of these topics discussed herein, the relation between documentary cinema and history awareness was also examined. The documentary film “April 23, National Sovereignty and Children’s Day”, which was established on the consciousness of national sovereignty formed by the consciousness of history, was selected for the study within the Purposeful Sampling Method. A sample film analysis was conducted in the study by using the Semiology Analysis Method.

Keywords: *Documantery Film, National Sovereignty, National Consciousness*

Giriş

Belgesel, insana dairdir. Belgesel, hayata dairdir. Belgesel, evrene dairdir. Belgesel, yaşanmış olana, yaşamakta olana dairdir. Belgesel, insan, toplum, evren, hayat, geçmiş, şimdi, gelecek ile ilgili her şeye dairdir. Yaşama dair her şeyin fotoğrafını çeken belgesel, hayatın sorgulamasını, analizini yapar. Belgesel, izleyicisine görünmeyeni göstermek, fark edilmeyeni fark ettirmek, hissedilmeyeni hissettirmek, sorgulanmayı sorgulatmak, konuşulmayı konuşurmak, vb. işleve sahiptir (Yıldırım, 2019, s. 136). Çünkü belgesel sinemanın temeli insana ve topluma dayanır. Belgesel sinemanın varoluş nedenlerinden biri toplum ile kurduğu ilişkidir, bu bağlamda belgesel sinema bir sanat formu olarak toplumsal yapıyla diğer sanatlara oranla daha doğrudan bağlar kurmakta ve bu yapıyı daha dolaysız biçimde yansıtmaya çalışmaktadır (Aytekin, 2013, s. 3). Toplumsal yapının yansıtılmasında belgesel sinema, hayatın aynası, evrenin projeksiyonu gibi işlev görür. Belgesel sinema insanların arasında yaşamın fotoğrafını çeker. Çekilen fotoğrafın içinde kişiler, gruplar, topluluklar, ülkeler vardır. Kişilerin ve kişilerin oluşturduğu insan yığınlarının yaşanmışlıkları, yaşadıkları ve yaşayacakları vardır. Belgesel sinemaya farklı kuramcı, belgeselci ve akademisyenin getirdiği tanımlamalar ve bakış açıları konunun zenginleşmesine önemli katkılar sunacaktır.

Rotha’ya göre (2000, s. 48), belgesel sinema bir yönetmen için düşüncelerini ifade noktasında ve toplumun bakışlarını belli bir konu üzerine odaklamada güçlü bir araç konumundadır. Aufderheide’e göre (2007, s. 2) belgeseller gerçek hayat hakkındadır, onlar gerçek hayat

değildir. Hatta gerçek hayata açılan bir pencere bile değildir. Sadece gerçek hayatı ham madde olarak kullanarak gerçek hayatın portrelerini sunarlar. Nazmi Ulutak (1988, s. 11), belgesel sinemayı insan odaklı olarak ele alıp, “insanların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerinden doğan, günlük yaşam içindeki çeşitli toplumsal sorunları, olayları ve olguları kayıt eden, araştıran, çözümleyen, yorumlayan bir film türü olarak tanımlamıştır. Adalı belgesel sinemaya yorumlayıcı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Adalı (1986, s. 14), belgesel filmi, yeryüzünün herhangi bir bölgesindeki insanların sorunlarının, gerçek kişiliklerinin ve yaşama biçimlerinin üstüne çağdaş bir yorumda bulunmak üzere ciddi bir girişim yapan çalışmalar olarak ele almıştır. Süha Arın, belgesel filme sanatsal bir boyut katarak belgeseli, tıpkı mimaride olduğu gibi, bilimle sanatın dengeli bir biçimde yer aldığı bir yapı olarak açıklamaktadır (Esen, 1998, s. 5-6). Grierson, belgesel filmi sinema sanatının içerisinde bir yaklaşım biçimini temsil eden bir sanatsal eser olarak görürken; sanatı gerçekliği gösteren bir ayna değil, ona şekil veren bir çekiç olarak nitelemektedir (Rabbiger, 1998, s. 18).

Belgelele ilişkin görüşlerin bir kısmı ise daha çok belgeselin işlevi üzerine odaklanmaktadır. Zaur Mükerrrem (2015, s. 25) belgeseli, bilgi veren, eğiten, kültür aşılaman, sanat seviyesine varabilen bir yaratıcı faaliyet olarak tanımlamaktadır. Belgesel filmin birey için kaçış değil, tam tersine bir buluş, yeniden keşfediş ve buluşma olduğunu düşünen Nilüfer Pembecioğlu (2005, s. 2), belgesel film, kimileri için gerçeği olabildiğince gerçeğe uygun sergileyebilme amacı, kimilerine göre ise gerçeklerin bireyin gündemine yerleştirilmesi için bir araç konumunda olabilir demektedir. Pembecioğlu (2005, s. 1), bireylerin toplumsal yapıyı, ilişkileri, kurumları ve kendini anlaması, geçmişi ve şimdikiyi daha bilinçli bir biçimde yorumlayacak ve geleceğe kestirim yapabilecek bir bakış açısı geliştirebilmesi belgesel sinemanın hem mümkün kıldığı bir olanak hem de ulaşmaya çalıştığı hedeflerden biridir diyerek belgesel amaçlarına yönelik bir açıklamada bulunmuştur.

Belgeselin hedeflerini, işlevlerini ve hedeflediği kitesini kendisine referans alarak yapılan tanımlamalardan ve açıklamalardan yola çıkarak belgesel filmde milli egemenlik kavramını uygun bir zemine oturtabilmek için konumuza belgesel türlerini ana başlıklar altında sıralayarak devam etmek uygun olacaktır.

Belgesel Film Türleri

Belgeselin türlerini farklı kuramcılar farklı sınıflandırmalar içinde ele alarak değerlendirmişlerdir. Bu konuda Wolf Rilla, Bill Nichols, Eric Barnouw ve Roy Paul Madsen'in belgesel türleri konusunda yaptıkları farklı sınıflandırmalar ele alınacaktır.

Wolf Rilla (1974, s. 119) belgeselleri, film gazeteciliği, genel konulu filmler, doğa belgeselleri, belli bir amaca yönelik belgeseller, sponsor destekli belgeseller, eğitim filmleri ve sinema-gerçek olarak amaçlar noktasında sınıflandırmıştır.

Nichols (1991, s. 32) belgesel filmde, tekstlerin yapılandırıldığı ve baskın düzenleme örnekleri denilebilecek dört sunum yöntemi olduğunu savunmuştur. Bunları, açıklayan, gözlemci, etkileşimli, yansıtıcı yapı olarak dört farklı belgesel yöntemine ayırmıştır.

Barnouw'un belgeselci kimliklerine göre yaptığı sınıflamayı on iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunları, keşif belgeselleri, muhabir geleneğindeki belgeseller, resim geleneğindeki belgeseller, taraf tutan belgeseller, savaş propagandası belgeselleri, savaş suçları üzerine belgeseller, şiir geleneğindeki belgeseller, tarihi derleme belgeseller, sponsor desteğiyle gerçekleştirilen belgeseller, gözlemci belgeseller, katalizör belgeseller ve gerilla belgeselleri olarak sınıflamak mümkündür (Çakaroz, 2008, s. 21).

Roy Paul Madsen, *The Impact of Film* kitabında belgesel filmi her biri farklı bir ülkeyi temsil eden beş ayrı gruba ayırır. Madsen, Amerika Birleşik Devletleri'nden doğalcı gelenekleri konu alan belgesel, İngiltere'den toplumsal olayları konu alan belgesel, Sovyetler Birliği'nden propaganda ve haber filmlerini konu alan belgesel, Fransa ve Almanya'dan gerçekçi belgesel olarak sınıflandırmıştır (Morva, 2003, s. 26).

Belgesel sinemanın gelişim süreci incelenerek ilgili literatür tarandığında, kuramcılarının belgesel filmleri biçim, içerik ve tarihsel gelişim sürecine göre değişik türlere ayırdığı görülmektedir. Demir çalışmasında (2015, s. 87) içeriğe göre yapmış olduğu sınıflandırmada belgesel türlerini, haber belgeseli, gezi belgeseli, doğa belgeseli, toplumsal belgesel, araştırma belgeseli, bilimsel belgesel, tarih belgeseli, savaş belgeseli, biyografi belgeseli ve propaganda belgeseli olarak sınıflandırmıştır.

Belgesel Filmlerin Anlatı Yapısı

Belgesel filmler önceden kurgulanmış, planlanmış, düşünülmüş, verilmek istenilen duygu ve düşünceye göre üretilmiş yapımlardır. Bu yapımlarda belgeselin dili görsel bir dil olduğu için anlama değil, anlatma önem kazanmıştır. Bu yüzden de yönetmen, yapımcı ve senaristin yazdığı, çektiği, kurguladığı, ürettiği mesajların oluşumunda hedef kitlenin zevk ve beğenileri değil, yapım ve yaratım ekibinin içinde yer alan kişilerin tercihleri etkili olmaktadır (Yıldırım, 2019, s. 139). Rotha'ya göre (2000, s. 128) yaratıcı yorum, belgesel filmlerde görüntünün anlattığı şeye dikkat çekmelidir. Anlatı sırasında belgesel sinemacı dış gerçekliğin kendisini görüntülemektedir. Görüntülemekte mekân, ortam, uzam, araç, dil önemlidir. Her mekânın, aracın ve ortamın ayrı bir dil konuştuğu varsayıldığında, belgesel filmlerde de, yayınlandıkları her mecraaya göre, içerik dilinin, anlatım şeklinin değiştiği söylenebilir. Anlatı dili, aynı zamanda belgeselin yayınlandığı ortamla da paralellik gösterir. Belgesel film yönetmenleri için de önemli olan bu dilin nasıl kullanıldığıdır.

Belgesel filmler için bir anlatı yapısı oluşturma noktasında Erol Mutlu'nun televizyon programları için geliştirmiş olduğu anlatı yapısını belgesel sinemanın diline uyarlamak mümkündür. Televizyon programlarının bütünlüklü yapısının oluşumuna katkı sunan televizyon programlarının anlatı formudur. Televizyonun dilinin ve sunuş biçiminin klasik anlatı formuna uygun bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Televizyonlar için kullanılan anlatı yapıları belgesel filmler içinde kullanılabilir. Mutlu (1995, s. 73-81) bir televizyon programının üç parçadan oluştuğunu ifade eder. Mutlu'nun televizyon programlarının geneli için yaptığı sınıflama;

- a) Açılış (Tanıtım),
- b) Programın gövdesi,
- c) Kapanış, kısımlarından oluşmaktadır. Bu anlatı yapısının belgesel filmlerde de kullanılan bir karaktere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlatı yapısı içindeki bölümleri kısaca aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Mutlu,1995, s. 73-81).

a) Açılış (Tanıtım)

Televizyon programlarının açılışları, programın başladığını haber vermek ve hedef izler kitlenin dikkatini programa çekmek amacını taşır. Açılış türleri çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir da genellikle tercih edilen, tanıtıcı, soğuk ve karma açılış olarak yapılan sınıflamadır. Belgeseller için tercih edilen yöntem, filmin içinden çekip alınan enstantaneler ile oluşturulan bir açılış (jenerik) şeklindedir.

b) Programın Gövdesi

Açılışın hemen ardından gelen kısım programın temelini yani gövdesini oluşturur. Programın temelini oluşturan bu kısım aslında içeriğin biçimlendiği ve yoğun olduğu kısımdır. Programın türü ne olursa olsun ana amaç izleyicinin programı izlemesini sağlamak ve ilginin devam etmesidir. Özünde programın gövdesinde yer alan unsurlar izleyici ilgisini sürdürmeye yönelik olmasına karşın, ana amaç mesajların etkili bir biçimde örgütlenmesini sağlamaktır. Bunlar birlik, çeşitlilik, tempo ve doruk noktadır. Sözü edilen gövde içindeki unsurlar belgesel filmlerde de izleyici ilgisini sürdürmek için gereklidir.

c) Kapanış

Kapanışlar belgesel filmin gerekliliklerini yerine getirmelidir. Belgesel filmin ana gövdesi içinde yer alan doruk noktadan hemen sonra filmin biteceği algısı izleyiciye aktarılmalıdır. Belgesel filmde yapımda ve yaratım sürecinde emeği geçen kişi ve kuruluşların ismi, kapanış jeneriği ile birlikte verilmelidir.

Belgesel Sinema ve Gerçeklik

Sinema sadece gerçek hayattaki nesnelere, insanları, mekanları değil, olayları ve hareketleri de olduğu gibi yansıtma gücüne sahip bulunmaktadır. Başlangıcından günümüze sinema alanındaki teknolojik gelişmeler, izleyici üzerinde gerçeklik hissinin yaratılmasında artan bir etkiye sahip olmaktadır. Gerçeklik insanın dışında, kendi başına var olan bir dış dünyadan oluşmamaktadır. Aksine gerçeklik insanın bireysel ve toplumsal görüşleriyle belirlenen ve insanın yaşantı ve anlayışıyla katıldığı ilişkilerinin toplamından meydana gelmektedir. Sinema tarihinin sessiz sinema döneminden itibaren ortaya çıkmaya başlayan ve konusunu gerçek hayattan alan, gerçekliği kullanış biçimleriyle dikkat çeken ve içindeki malzeme de hayatın kendisi olan belgesel filmin doğuşu, 1920'li yılların ilk yarısına denk gelmektedir. 1930'lu yılların başlarında sinema sanatında Documentary film terimi yaygınlık kazanmaya başlamış, daha sonra bu terim, gerçeğin yaratıcı bir biçimde işlenmesi ve Grierson'un ifadesiyle, gerçeğin yaratıcı bir biçimde yorumlanması şeklinde açıklanmıştır (Adalı, 1986, s. 13).

Flaherty, Vertov ve Grierson belgesel sinemanın gerçekler ile çalışan bir sinema olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Çünkü belgesel sinema gerçekliğin ortaya çıkarılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Flaherty, yaptığı filmlerle, var olan gerçek yaşamın özelliklerini

araştırmış gerçeklikten alınan görüntülerle yeni bir sinemasal dünya yaratmaya, belgesel sinema aracılığıyla dünyayı keşfetmeye çalışmıştır (Andrew, 1976, s. 170). Vertov, belgesel sinema ile yaşamın içine girilmesini ve bu konunun araştırılmasını arzulamıştır (Barnouw, 1974, s. 54). Grierson ise belgesel sinemayı gerçekliğin yaratıcı bir biçimde işlenmesi/yorumlanması olarak tanımlamıştır (Ulutak, 1988, s. 65).

Sinema hem içeriği, hem görüntüsüyle gerçek dünyayı olduğu gibi gösterebilecek ayrıcalıklı bir biçim olduğundan, gerçek dünya, gören ve gösteren sanatçının zihninden süzülerek izleyiciye iletilmektedir (Wollen, 2004, s. 148). Sigfried Kracauer, Andre Bazin ve V. F. Perkins gibi kuramcılar sinemanın fark edilebilir bir gerçeklik sunduğunu ve etkileyciliğinin de bundan ileri geldiğini belirtmektedirler (Baydur, 2004, s. 180). Bülent Vardar (2007, s. 205), belgesel sinemanın amacının, gerçeğe yaklaşmak, dolayısıyla da filmi oluşturma, bilince ayna tutma sürecinde gerçeği değiştirmeden yansıtma ya da gerçeği yozlaştırmadan yorumlama olduğunu belirtmektedir.

Rotha'nın (2000, s. 79) belirttiği gibi genel olarak sinema, tür, format, biçim ayrımına girilmeksizin, üretim koşullarından tüketme biçimlerine varana dek birden fazla bireyin varlığını gerektiren ve şöyle ya da böyle döneminin toplumsal yapısını yansıtan bir kitle sanatıdır. Kitle sanatı olarak yaşanan dönemin toplumsal yapısını aslına uygun olarak yansıtmaya en uygun sinema türünün belgesel olduğu bilinmektedir.

Belgesel Sinema ve Tarih İlişkisi

Belgesel sinema ürünleri, toplumsal yapının ve toplumsal değişimin aynası olmanın ötesinde, neden-sonuç ilişkilerinin izinin sürülebileceği verileri de içinde barındırmaktadır. Gündelik yaşamın, sıradan insanın ve genel anlamda toplumsal yapının ve toplumsal değişimin izlerinin en iyi gözlemleneceği alanlardan birisi belgesel sinemadır. Belgesel sinema, toplumsal değişimin izlerini ve sonuçlarını kendi bünyesinde barındırır. Bir başka deyişle, bu karşılıklı bir ilişkidir; belgesel sinema, hem toplumsal yapıdaki değişimlerin, dönüşümlerin hem de kendi yapısındaki değişimlerin, dönüşümlerin doğrudan gözlemlenebileceği bir sanat dalıdır. (Aytekin, 2013, s. 3). Bu değişimin ve dönüşümün içinde insan ve insan toplulukları vardır. Belgeselin çalışma alanının temelinde insan, insan toplulukları, olaylar vardır. Geçmişte yaşamış insan ve insan topluluklarının faaliyetlerini ve yaşanmış olan olayları, sebep sonuç ilişkisi kurarak, belge ve bulgular ışığında, yer ve zaman göstererek inceleyen bir bilim dalı vardır, tarih bilimi. Belgeselinde, tarihinde ana malzemesi, insan, insan toplulukları ve belgelerdir. Belgeler tarih biliminde olduğu gibi belgesel sinemanın da en önemli malzemesini oluşturmaktadır. Bu anlamda belgelemek ve belgelerin korunarak geleceğe aktarılması belgesel sinemacının sorumluluğu altında bulunmaktadır. Belge materyalini kullanarak üretim yapan belgesel sinemacı tarihsel bir sorumluluk altında bulunmaktadır. Çünkü belgeler, korunabildiği sürece bir zaman sonra başka kültürlerin, başka düşüncelerin, başka filmlerin sözcükleri olma şansına sahip olabileceklerdir (Demir, 2015, s. 83). Carr, geçmişin yorumunun anahtarını ancak geleceğin sağlayabileceğini, böylece tarihte nesnellikten söz etmenin olanaklı olduğunu, geçmişin geleceğe ve geleceğin de geçmişe ışık tutmasıyla tarihin açıklanabileceğini belirtir (Ulutak, 1988, s. 87). Geçmiş ile gelecek arasında kılavuzluk yapıp, toplumları aydınlatacak olan kuşkusuz tarih bilimidir. Goldman tarih incelemesinin temelinde insan topluluğunun dönüşümü bulunduğunu ve toplum üzerine etki yapmış ya da yapmakta olan her şeyin önemli olduğunu söyler (Ulutak, 1988, s. 102-103). Toplum üzerinde etkisi olan ve/ya olabilecek

konular tarih bilimi için önemli bir konudur. Tarih biliminin temelini oluşturan konu ve/ya konuların belgelenmesi ve kültürel bir miras olarak saklanması ve paylaşılması hiç kuşkusuz sinema sanatının en karakteristik özelliklerinden birisidir. Bu kültürel mirasın üretimi, saklanması ve paylaşımında en etkili sinema türü belgeseldir. Belgesel sinemanın üzerinde çalıştığı olay ve olgular tıpkı tarih ve toplum bilimlerindeki gibi, toplumsal bir varlık olan insanlar tarafından yaratılır. Bu etkileşimde belgesel sinemanın içinde tarih biliminin amacını, rolünü ve hedeflerini görmek mümkündür.

Tarih Bilinci İçinde Milli Egemenlik

Milli egemenlik ilkesi Türk devletinin geleceği, garantisi, sigortası olarak görülmesi gereken değerli bir ilkedir. Tarih bilincinin oluşturduğu milli egemenlik şuuru üzerine inşa edilen Ulusal Egemenlik ilkesi Mustafa Kemal Paşa'nın en çok üzerinde durduğu konu idi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre milli egemenlik milli meclisin üstünde başka bir gücün olamayacağı fikrine dayanıyordu. Bu bağlamda milli egemenlik, Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadelenin ilk günlerinden itibaren açıkça ortaya koyduğu, ısrarla vurguladığı bir temel ilkedir. Bu ilke Türk Devletinin temel dayanağı ve yapıcı gücüdür. Milli ve egemenlik sözcüklerinin birleşmesinden oluşan milli egemenlik, devlet içinde en üstün buyurma kudreti olarak tanımladığımız egemenliğin, millete ait olduğunu ifade eder (Mumcu vd., 1986, s. 40). Gücünü milletin iradesinden alan Türkiye Büyük Millet Meclisi 100 yıl önce açıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar ki yapılan kongrelerde ve mitinglerde, milli meclisin varlığı, milli şuurun temsili açısından şart görülmekteydi. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin de artık üzerine düşen vazifeleri yapamayacak konuma gelmesi de, milletin iradesini temsil eden, temsilcileri bizzat meclisin içinden çıkmış olan bir meclisin oluşturulmasını kaçınılmaz hale getiriyordu (Göde, 1988, s. 51). Rumeli ve Anadolu toprakları düşman işgali altındaydı. Düşman işgali altındaki topraklarda **Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı** başlatacak ve **Cumhuriyet'e** giden yolda adımlar atılmasını sağlayacak **Türkiye Büyük Millet Meclisi, 100 yıl önce 23 Nisan'da** açıldı. **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin** açılışı, kurtuluş mücadelesinin en önemli safhalarından birisi oldu (Özden, 2019).

23 Nisan 1920 tarihinde, Ulus Meydan'ında bugün müze olarak kullanılan bir binada, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve ilk tarihi konuşmayı yapan Mustafa Kemal Paşa Meclis tarafından tutulması gereken yolu açıklamıştır. Hakimiyetin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde herhangi bir kuvvetin bulunmadığı kabul edilerek, milli irade esas kılınmış ve böylece kesin bir şekilde demokratik hayata geçilmiştir (Göde, 1988, s. 51).

23 Nisan 1920 tarihinde, tüm ülke geneline gönderilen bildirimlerle vatandaşlar haberdar edildikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi resmen açılıyordu. Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 tarihli meclis konuşmasında, milli şuurun oluşturulmasında bir araç olduğunu da belirttiği milli iradeyi yansıtan bağımsız bir meclisin, milli mücadele için ne demek olduğunu şu sözlerle ortaya koyuyordu (Kökyay, 2003, s. 100): *“Bugünkü güç durumda yurdumuzu çözülmek ve çökmek tehlikesinden kurtarmak için alınması gereken tedbirleri bulup uygulamak, sayın topluluğumuzun işi olacaktır. Ancak bugünlerde de, kendi incelemelerimize ve denemelerimize dayanan konularımızı burada belirtmeyi de ödev biliyor ve faydalı görüyoruz. Gerek anayasa kurallarına, gerek tarihteki benzerlerine, gerek günümüzde bizimkine benzer koşullar içinde dağılıp gitmeye yüz tutmuş ulusların, dolayısıyla verdiği ibret derslerine göre, ülkeyi*

parçalanmaktan ve çözülmekten kurtarmak için, hemen ulusun bütün güçlerini esaslı kurallar ve koşullarla birleştirip kaynaştırmaktan başka yol yoktur. Peki bunun biçimi nasıl olması gerek? İş işte buradadır. Yasaya aykırı ve sorumsuz güçlerin başa geçmesi ile devlet güçleri birleştirilebilmiş olsa bile, bunun istendiği gibi sürdürülemediğini bilirsiniz. Aslında, yüce meclisimizin varlığı da her şeyden önce yasaya uymanın ve sorumluluk taşımanın ulusça istendiğinin belgesidir. Bunun içindir ki yüce meclisinizde toplanmış olan yüce meclis istemine dayanarak; sorumluluk bilinci ile yasaları yürütecek ve yine sayın topluluğunuzda kendini gösteren ulusal vicdanın mahkemesinde denetlenip hüküm giydiğini bilecek bir gücün, bir kuruluşun işleri yürütmesi gerekmektedir.

....Yüce meclisimiz, sadece denetlenip incelemekle yetinecek bir “mebuslar meclisi” değildir. Bunun içindir ki yalnız yasama erkini yerine getirmekle, yalnız kanun yapmakla, yalnız ulusun alinyazısını görüp yorumlamakla kalmayacak, bu alinyazısını yeniden yazmak ve gerçekleştirmek, baş ödevi olacaktır ve artık yüce meclisimizin üstünde ve dışında başka bir güç yoktur (Çağlar, 1968, s. 65-68).” Bu güç milli meclisin varlığı, milli şuurun temsili açısından şarttır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temelini atıldığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 100. yılını kutladığımız Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı sadece çocuklara değil, egemenliğin millete ait olduğu bilinci ve şuru içinde tüm halkımıza armağan edilen bir bayramdır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Film Çözümlemesi

Çalışmanın Problemi

Türkiye Cumhuriyeti’nin sigortası olan Cumhuriyet’e giden yolun, Milli egemenlikten geçtiğini bilmek ve konuya ilişkin çocukların ve gençlerin milli şuur bilinci ve ulusal egemenlik konusundaki tutumlarının oluşması ve gelişimini sağlamak çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amaçları, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, Cumhuriyet’in kurulmadan önceki süreci, Kurtuluş Savaşı yıllarını, Cumhuriyet’in kuruluşu için verilen mücadeleyi, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadan önceki yıllarda ülkenin toplumsal yapısını, geçmişini ve bugününü bilinçli bir biçimde yorumlayabilmesi ve geleceğe güvenle bakabilmesini sağlayacak milli bilinç ve milli şuurun gelişimine katkı sağlamaktır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ulusal ve milli egemenliğinin yegane temsil makamı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısının ne kadar önemli, demokrasi ve Cumhuriyet kazanımlarının ne kadar değerli olduğunun bilinmesi, öğrenilmesi, hatırlanması ve hatırlatılması açısından önemlidir.

Çalışmanın Yöntemi

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Film’i’nin çözümlemesinde gösterge bilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Barthes (2009, s. 87), gösterge bilimsel araştırmanın, farklı yapısal etkinliklerin, gözlemlenen konuların bir taslağını üretmeye yönelik, dil dışındaki anlamlama dizgelerinin işleyişini belirleyip ortaya koymak amacını taşıdığını söylemektedir. Bu çalışmada Barthes’in sözünü ettiği şekilde gösterge bilimsel analiz yönteminden faydalanarak

metnin içindeki söylenmeyen/gizli mesajları ve anlamları ortaya çıkarmak üzere çözümleme gerçekleştirilmiştir. Gösterge bilimsel analizin temel kavramı olan gösterge, bir başka şeyin yerini tutan, kendi dışında bir şey gösteren her çeşit biçim, nesne, olgu vb. olarak tanımlanır (Rıfat, 1990, s. 85). Belgesel filmlerde anlatılmak istenen ve çağrışım yoluyla gönderme yapılan kavram gösterilen, bu kavramı çağrıştıran sembol, sözcük, resim vb. ise gösterendir. Belgesel filmlerde her sahne bir gösterge içermektedir. Göstergeler, gördüğümüz ve görenin ardındaki gerçeği anlamak ve yorumlamak için kullanılan bir anlamlandırma biçimidir (Agocuk, 2013, s. 31). Belgesel filmlere yönelik gösterge bilimsel bir çözümleme yapılmasının nedeni bu filmlerde göstergelerin açık ve net bir biçimde görülememesidir. Yapılacak çözümlemeyle bu göstergelerin anlamları ortaya çıkarılarak sorgulanabilir hale gelmektedir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin çözümlemesinde, belgesel filmin içinde gizlenmiş, söylenmeyen anlamların bulunup ortaya çıkartılması amaçlanmış ve analiz bu çerçevede yapılmıştır. Çalışmanın evrenini 2020 yılında "https://www.youtube.com/" sitesinde yer alan Milli Egemenlik üzerine hazırlanmış belgeseller oluşturmuştur. Yönetmenliğini Hacer YILDIZ'ın yaptığı 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi amaçlı örneklem kapsamında çalışmaya dahil edilmiştir. Verilerin toplanmasında "https://www.youtube.com/" da yayınlanan Milli Egemenlik temalı belgesel filmler çalışmaya alınmıştır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi verilerinin analizinde milli egemenlik ve tarih bilinci referans olarak alınmıştır. Çözümleme göstergebilim analiz yöntemine göre yapılmıştır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin Künyesi

Genel Koordinatör: Oğuz ERBİL

Tasarım Koordinatörü: Yüksel BULUT

Yapım Koordinatörü: Abdülkadir ULUÇ ve Kubilay MURATAL

Kamera: Şükrü ERDOĞAN ve Mirhan AKIN

Jenerik: Sezai MERCAN

Müzik Seçimi: Ebru ÖZYILMAZ

Metin Yazarı: Adem UYSAL

Öğretim Süreçleri Tasarımcısı: Mehtap ŞİMŞİR ÖĞE ve Nilüfer NORMAN KURT

Yönetmen: Hacer YILDIZ

Yapım: MEB Eğitek (Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü)

Yapım Yılı: 2005

Süre: 11 Dakika 20 Saniye

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin Konusu

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı kurtuluş mücadelesi ile başlar. Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığı zaman halkı işgal güçlerine karşı direnmeye çağırır. Erzurum ve Sivas Kongre'leri ile halkı birleşmeye davet ederek kurtuluş mücadelesinin fitilini ateşler. Kurtuluş mücadelesinin sağlıklı yürütülebilmesi için temsil heyetine ihtiyaç vardır ve bu heyet oluşturularak başına Mustafa Kemal getirilir. Temsil heyeti kendisine çalışma merkezi olarak stratejik konumdaki Ankara'yı seçer. Atatürk, milli meclisin kurulması gerektiğine olan inancını vurgulayarak, 19 Mart 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını valiliklere ve kolordu komutanlıklarına duyurur. Ardından Meclis

açılışı için hazırlıklar başlar. Ankaralılar, 23 Nisan 1920 Cuma günü Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazını kılıp meclise gelir, dualar okunup kurban kesildikten sonra milletvekilleri meclise girerler. Düzenlenen törenin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi açılır. Mustafa Kemal, oy çokluğuyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçilir. Aynı zamanda da yeni hükümetin başkanı olur. Yeni Türkiye Devleti'nin yönetim şekli Cumhuriyet'tir. İşgal kuvvetleri yurttan kovulana kadar bu meclis hizmet görür. Bütün milletvekilleri millet yolunda canla başla çalışır. Milli egemenlik ruhunun filizlendiği ve hedeflerine ulaştığı yerin meclis çatısı olduğuna vurgu yapılır. 23 Nisan 1924 tarihinde, 23 Nisan gününün Ulusal Egemenlik Bayramı ilan edildiği müjdesi verilir. 1929 yılından itibaren Atatürk'ün isteğiyle 23 Nisan gününün çocuk bayramı, 23 Nisan gününü içine alan hafta çocuk haftası olarak kutlanmaya başlanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile çocukların daha özgür bir ortamda yaşamasına, gelişimine ve eğitimine imkan sağlayacak ortam oluşturulur. Kurtuluş Savaşı'nda canlarını veren Atalarımızın bunları vatanlarının geleceği için yapmış olduğuna vurgu yapılır. 23 Nisan Dünyada kutlanan ilk çocuk bayramıdır. Atatürk, çocuklara çok değer vermiştir. "Eserimdir" dediği Cumhuriyet'ini bugünün küçükleri yarının büyükleri olan çocuklara emanet etmiştir. Ülkenin gelişip güçlenebilmesinin çocukların iyi şekilde yetişmesiyle sağlanabileceğine inanmıştır. Milli eğitim işleriyle yakından ilgilenmiş, gezilerinde okullara uğramıştır. 1979 yılından beri uluslararası çocuk şenliğine dönen milli egemenlik sevincini tüm dünya çocukları tatsın diye, her 23 Nisan'da dünyanın farklı ülkelerinden çocuklar törenlere davet edilmeye başlanmıştır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı dünya çocuklarının bayramına dönüşmüştür. Çocukların bugünün neşesi geleceğin teminatı olduğu filmde yoğun olarak vurgulanmıştır. Milli egemenlik mücadelesi ile başlayan sürecin bayram coşkusuna dönüştüğü anlatılmıştır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin Gösterge Bilim Analiz

Yöntemine Göre Çözümlemesi

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı belgesel filmi, tarihe ışık tutacak bir belge olarak görmek mümkün müdür? 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı belgesel filminin çekimleri film kameraları ile mi yapılmıştır? Belgesel filmin çözümüne bu soruların cevabını arayarak başlamak doğru olacaktır. Film, peliküllerin arasında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin içinden alınmış enstantaneler ile başlayınca izleyicisi acaba film kamerası ile çekilen bir film mi izleyeceğiz hissine kapılmış olabilir. Oysaki filmin video kamera ile çekildiğini film başladıktan sonra görmek mümkündür. Bu soru neden önemlidir? Çalışmaya örnek olarak alınan yüz yıl önce yaşanmış bir tarihsel olayın belgesel film olarak çekilmesinden dolayı. Belgesel film olarak çekimi yapılan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı filmi tarih bilincinin gelişimi, milli şuurun oluşumu, ulusal egemenlik olgusunun öğrenilmesi adına değerli bulmak gerekir. Belgesel film başladıktan sonra görüyoruz ki arşiv görüntülerinin, gazete kopyalarının, fotoğrafların ağırlıkta olduğu görüntülere yer veren bir belgesel izledi seyirciler.

Çözümlemesi yapılan belgesel filmin içinde milli şuur, tarih bilinci, ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramlarının çalışmanın temelini oluşturduğu görülür. Bu kavramların tamamı filmin içinde bir bütün içinde sunulmuştur. Bütünlüklü yapıyı açıklamakta fayda vardır. Bütünlüklü yapıyı sağlayan belgesel filmin anlatı yapısıdır. Belgesel filmin anlatı yapısı içinde bütünlüğü sağlayan unsurlar, belgesel filmin jeneriği (açılış), gövdesi (birlik, çeşitlilik, tempo ve doruk nokta) ve kapanışın gereksinimi karşılayıp karşılamadığı sorularına verilecek cevapta

gizlidir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminin açılışında, filmin içerisinden alınan 8 farklı sahne birleştirilerek, piyano müziğinin eşliğinde filmin ruhuna, dokusuna, temasına uygun bir tanıtıcı açılış (jenerik) gerçekleştirilmiştir.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminde sunucu-seslendiren kullanılmıştır. Bülent Yıldırım ismindeki sunucu-seslendiren tarihi olayların gelişimini zaman zaman ekranda görünerek sunmuş, zaman zaman Bülent Beyin konuşmalarının üstüne video arşiv görüntüler gelmiştir. Bülent Bey'in haricinde ekranda çekimlere katılan iki çocuktan söz etmek gerekir. Yaklaşık on bir, on iki yaşlarında olan çocuklardan ilki erkek çocuk Mert Özdemir, kız çocuk Çisel Aras'tır. Mert ve Çisel'de Bülent Bey gibi tarihi olayların gelişimini zaman zaman ekranda görünerek, zaman zaman video arşiv görüntülerin üstüne konuşarak yapmışlardır. Bülent Bey'in de, Çisel'in de, Mert'in de aynı biçimde sunuş yapması birliği sağlayan birinci adımdır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filmde film boyunca konuşma metinleri ile konuşmaların üstüne gelen arşiv görüntülerin senkronize olarak sunumuna dikkat edilmiştir. Belgesel filmde birlikli yapıyı sağlayan en önemli unsur metin ile görüntü arasındaki uyumdur. Bu noktada da birlikli yapının korunmasına dikkat edilmiştir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filmde, işlenen temalar milli egemenliğe giden kurtuluş mücadelesi ile başlayıp, meclisin açılışı için yapılan hazırlıklar, meclise milletvekillerinin gelişi, halkın sokaklarda ve meclis önündeki coşkusu, meclisin açılışında yapılan konuşmalar, Mustafa Kemal'in yemini, ilk meclis başkanının seçilmesi, ilk hükümetin kuruluşu ile devam etmiş, bu noktada da birlikli yapının korunmasına özen gösterilmiştir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filmde çeşitliliği sağlayan unsurlar fazladır. Çeşitliliği sağlayan ilk unsur, görüntü çeşitliliğidir. Mecliste sunucu-seslendiren Bülent Bey'in, Çisel'in, Mert'in sunumları çeşitliliğin ilk adımını oluşturmaktadır. Arşiv görüntülerin, video kamera ile yapılan çekimlerin siyah beyaz ve renkli olması, filmde 24 Nisan 1920 tarihli gazete kopyasının ve fotoğrafların kullanılması, görsel açıdan çeşitliliğin sağlanmasında etkili olmuştur. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminin metin kısmında, milli şuur, kurtuluş mücadelesi, meclisin açılışı için sarf edilen emek, ulusal egemenlik çabaları, Mustafa Kemal'in liderlik ve koordine yeteneği, meclis binasının açılışı için yapılan hazırlık çalışmaları, meclisin açılışı, yemin töreni, meclis açıldıktan sonra halkın coşkusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile Cumhuriyet'e uzanan yolculuk, Mustafa Kemal'in 23 Nisan'ı Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının ilan edilerek dünya çocuklarına armağan edilmesinin konu edilmesi çeşitliliği sağlayan en önemli taraflardır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminin temposunu belirleyen öğe sayısı fazladır. Belgesel film başlarken açılış (jenerik) ta peliküllerin kullanılması, arşiv görüntülerinin çeşit ve sayıca fazla olması, gazete kopyalarından ve fotoğraflardan faydalanılması, üç sunucunun kullanılması, ses efektleri, müzik, kameranın hareketleri, sunucuların hareketleri temponun ayarlanmasında etkili olmuştur. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminin doruk noktası Meclis'in açıldığı andır. Mustafa Kemal'in yemin ettiği fotoğraf görüntüsü, filmin ruhunu, temasını, amacını anlatan en güzel andır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminin kapanışında sunucu-seslendiren Bülent Bey'in, Çisel'in ve Mert'in kapanış anonsu filmin karakterine uygun gerçekleştirilmiştir. Kapanış anonsunun ardından daha önce kutlanan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı etkinliklerinden alınmış görüntülerin ekranda 30 saniye akarak, ardından yapımda görev alan kişilerin isimlerinin verilmesi, filmin sonunda ise yapımcı

kuruluşun ve yapım yılının verilmesi uygun olmuştur. Film boyunca müziklerin filmin temposunu belirlemede ve izleyicilerin dikkat yoğunluğunun ayarlanmasında iyi bir şekilde kullanıldığını belirtmek gerekir.

Filmin anlatı yapısı üzerine yapılan değerlendirmenin ardından gösterge bilimsel analize göre 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel filminin çözümüne bakıldığında neler görülmektedir? Filmin başında ekranda pelikül yaklaşık 15 film karesine bölünmüştür. Pelikül sarı renktedir. Pelikülün altında yer alan siyah, beyaz, gri rengin ağırlıkta olduğu görüntüde çocuklar, caddeler, bayraklar ile süslemiş binalar, Atatürk gelir ekrana. Görüntülerin üstünde 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı yazmaktadır. Peliküller zincirleme geçiş ile ekrandan giderken kız ve erkek çocukların yer aldığı bayram coşkusu gelir görüntüye.

Albüm 1. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filminin Açılışı (Jenerik)

Albüm 1’de görülen Türk bayrağı bağımsızlığı, Mustafa Kemal güveni, coşku ile yürüyen gençler coşkuyu ve yürüyen askerler gücün temsilidir. Temsil edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin özünü, ruhunu oluşturan değerlerdir (Tablo 1).

Tablo 1. Göstergebilim Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Türk Bayrağı	Bağımsızlık
İnsan	Atatürk	Güven
Eylem	Yürüyen Gemçler	Coşku
Eylem	Yürüyen Askerler	Güç

Albüm 2’de stadyumda folklor oynayan kız ve erkek çocuklar, ardından yürüyüş yapan kız ve erkek çocuklar gelir ekrana. Kesme ile Atatürk’ün mozalesine çelenk bırakan bir küçük kız çocuğu gelir görüntüye. Ardından stadyumda coşkulu çocuklar, yavru kurt olmuş minik kız ve erkek çocuklar bir gökkuşağı oluşturur ekranda.

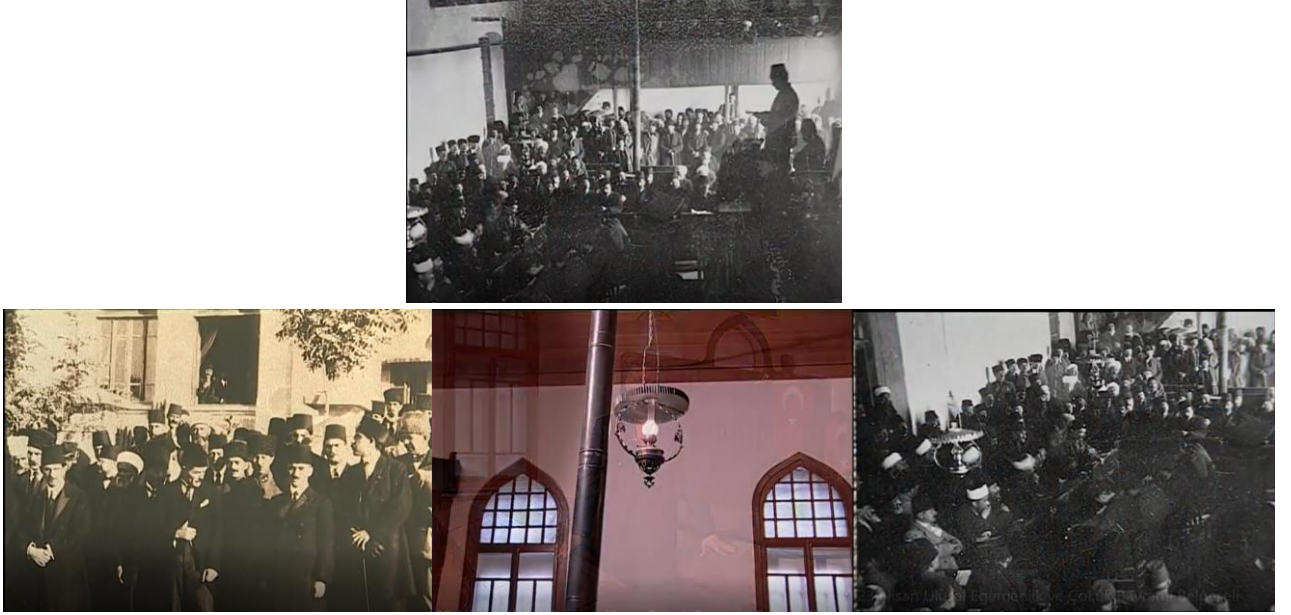
Albüm 2. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi Giriş Sahnesi

Bu coşkunun devamında kırmızı koltuklarda oturan çocuklar kapalı spor salonunda bayram kutlamaktadır. Beyaz kıyafetleri, ellerinde Türk bayrakları ile tören kıtasının önünden sevinçle geçen çocukların görüntüsünün devamında, kırmızı beyaz giyimli kız çocukları ile siyah beyaz giyimli erkek çocukların gösterilerinin üstüne; 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı yazısının bindirmesi gelir. Burada gösterilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin istikbali, egemenliği, bayram coşkusudur (Tablo 2).

Tablo 2. Göstergibilim Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Gösteri Yapan Çocuklar	İstiklal
İnsan	Folklor Oynayan Çocuklar	Coşku (Kutlama)
Nesne	Türk Bayrağı	Egemenlik

Meclis binasında konuşmasını yapmak üzere kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, kürsüdeki yerini alırken ilk meclisin mebusları da meclis salonundadır. Fotoğraf siyah beyazdır ancak coşku yoğundur. Mustafa Kemal Paşa konuşmasına başlarken meclis salonundaki fotoğraf karesinden sokaklarda halkın coşkusunu gösteren fotoğraflara döner görüntü. Çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek, kısa pantolon giyen, kazak giyen, ceketli, gömlekli, resmi kıyafetli halkın coşkusunu gösteren görüntülerin arasında Mustafa Kemal Paşa konuşmasına başlar.

Albüm 3. Atatürk'ün Meclis'te Yemin Töreni

Albüm 3'de Mustafa Kemal Paşa milli bağımsızlığın önemine vurgu yapar. Milli bağımsızlık uğrunda milletim ile birlikte çalışacağım diyerek and içer. Mustafa Kemal liderliğin, mecliste yer alan milletvekilleri ve meclis salonu milli egemenliğin ve bağımsızlığın, yaşlı, genç, çocukların yer aldığı fotoğraf karesi mutluluğun, Atatürk'ün yemin töreni Türk halkına verdiği namus sözünün temsilidir (Tablo 3).

Tablo 3. Göstergibilim Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Atatürk	Liderlik
İnsan	Mecliste Yer Alan Milletvekilleri	Bağımsızlık
Mekan	Meclis	Milli Egemenlik
İnsan	Yaşlı-Çocuk-Genç	Mutluluk
İnsan	Atatürk'ün Yemini (And)	Türk Halkına söz verme

Albüm 4' de Atatürk'ün askerler ve halk ile birlikte sohbet ederken ki görüntüsüne miks ile geçiş yapılır. Görüntüde Atatürk karşısındaki insanları sürekli selamlamaktadır. Fotoğraf karesinde meclis bahçesinde toplanan halk görülmektedir. Sunucu-seslendiren Bülent Yıldırım

milletvekillerinin yemin ettiğini, 338 milletvekilinden ancak 115'inin ilk toplantıda olabildiğini söyler. Meclisin en yaşlı vekili olan Sinop milletvekili Şerif Bey'in geçici başkanlığa seçildiğini, Şerif Bey'in açılış konuşmasını yapmasından sonra kürsüye Mustafa Kemal'in geldiğini, Mustafa Kemal'in genel durum hakkında açıklamalar yaptığını söyler. Yıldırım konuşmasının devamında, Mustafa Kemal, oy çokluğuyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçildiğini, aynı zamanda da yeni hükümetin başkanı olduğunu söyler. Bu yeni yönetimin Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adını aldığını ifade eder. (Bu yeni yönetim Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adını aldı anonsu ile görüntüye İkdam gazetesinin konu ile ilgili haberi girer.)

Albüm 4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Halkın Coşkusu

Manşette, “Yeni Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet'tir” yazmaktadır. Mustafa Kemal'in halk ile kucaklaşmasını Cumhuriyet sevinci ile, meclis binası ve milletvekillerinin fotoğraflarını meclisin milli bağımsızlığın temsil yeri olarak, gazetenin “Yeni Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet'tir” haberini yeni yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğu biçiminde okumak mümkündür (Tablo 4).

Tablo 4. Göstergebilim Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Mekan	Meclis	Cumhuriyet
Mekan	Meclis	Meclis Açılışı
İnsan	Halk	Demokrasi
Nesne	Gazete	Haber

Meclis'in Cumhuriyeti simgeleyen önemli bir kurum olduğunu bilerek, gazetede başlık ve başlığın altında yer alan haberi ise Cumhuriyet'in önemli bir kazanımı olarak demokrasi biçiminde değerlendirmek mümkündür. İşgal kuvvetleri yurttan kovulana kadar bu meclis hizmet görür. Bütün milletvekilleri millet yolunda canla başla çalışır. Milli egemenlik ruhunun filizlendiği ve hedeflerine ulaştığı yer meclis çatısıdır. Bunun içindir ki kurucu meclis Türk milleti adına çok önemli, çok kıymetli şeyler yapmışlardır. Yapılan en değerli şey, tam bağımsız, tam egemen bir devleti bizlere armağan olarak bırakmış olmalarıdır.

Albüm 5'de Meclis balkonuna Türk bayrağı asan Türk askerleri bağımsızlığı, Ankara'nın tepeden görüntüsü başkenti, otomobil medeniyeti, bez fabrikası gelişmişliği, laboratuvar bilimselliği, senfoni orkestrası sanatı, ilköğretim okulu bilimi gösteren karelerdir (Tablo 5).

Tablo 5. Göstergebilim Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Mekan	Ankara	Başkent
İnsan	Asker	Kuvvet-Güç
Mekan	Bez Fabrikası	Gelişmişlik
Mekan	Laboratuvar	Bilimsellik
Nesne	Keman	Sanat
Mekan	Okul	Bilim

Albüm 5. Türkiye Cumhuriyet'inin Kuruluş Yıllarında Kültür, Sanat, Eğitim ve Teknolojik Alandaki Gelişimi

Gösterilenleri sadece göstergelerin temsil vasıtası olan gösterenler üzerinden değerlendirmemek gerekir. Cumhuriyet'in gelişimini işaret eden fotoğraflardan askerlerin meclis balkonuna bayrak asarkenki görüntünün anlamını farklı şekillerde okumak mümkündür. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile başlayıp, halkı işgal güçlerine karşı direnmeye çağırışı, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile halkı birleşmeye davet ederek kurtuluş mücadelesinin ilk işaretini vermesi, milli mücadelenin ne kadar zor kazanıldığını, ne kadar önemli, ne değerli olduğunu göstermektedir. Bez fabrikası ekonomik alandaki bağımsızlık ve gelişmişlik açısından, laboratuvar bilimsel alandaki ilerleme açısından, keman sanata verilen değer açısından, okul ilim, irfan, gelecek açısından çok önemli birer gösterge aracı olarak, Cumhuriyet ile elde edilen kazanımlar olarak değerlendirilebilir.

Albüm 6. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılış Coşkusu

Albüm 6'da Çişel'in ve Mert'in görüntüleri istikbalimizin, meclis kürsüsü bağımsızlığımızın, halk bayram coşkusunun ifade edildiği gösterilenlerdir (Tablo 6).

Tablo 6. Göstergebilim Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Mert ve Çişil	İstiklal
Nesne	Meclis Kürsüsü	Bağımsızlık
İnsan	Halk	Gelecek

Güçlü bir devlet yapısının olmasını arzulayan Atatürk, Türk Devleti'nin tam bağımsız, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasını isteyerek, tam bağımsızlığı, hayatın her alanında istemiştir. Bu yüzden de Cumhuriyet kurulana kadar iç ve dış güçlere karşı amansız bir mücadele yürütmüştür. Yürütülen mücadelenin milli bağımsızlık olmasını isteyerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna büyük önem vermiştir.

23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı gündür. O gün egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun tescillendiği gündür. İdare usulünün halkın kendi kendini idare etmesi esasına dayanan yönetim anlayışının temelini atıldığı gündür.

Sonuç

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi tanıtıcı bir açılışla başlamıştır. Film'in açılışında piyano müziğinin eşliğinde 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin ruhuna, dokusuna, temasına uygun bir tanıtıcı açılış (jenerik) ile giriş yapılmıştır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgesel Filmi'nin gövdesinde birlikli bir yapı vardır. Filmde birliği sağlayan unsurlar, metin ile görüntü arasındaki uyum, görüntüler arasındaki ahenk öncelikli olarak göze çarpanlardır. Gövde içinde çeşitliliği sağlayan unsur olarak, filmin jeneriği (açılış), sunucu sayısı, ses efektleri, arşiv görüntülerinin çeşitliliği,

kamera hareketleri, kişilerin hareketleri olarak sıralanabilir. Filmin doruk noktası Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve Mustafa Kemal'in yemin ettiği andır. Programın kapanışına bakıldığında genel hatları ile kapanışın gerekliliklerini yerine getirmiştir. Belgeselin kapanışında yapım ekibinin, yapımcı kurumun ve yapım yılının KJ'leri verilerek kapanışın gereklilikleri yerine getirilmiştir. Filmin bütününe bakıldığında, söz ve görüntü arasında uyumun olduğu görülür. Filmde metin içinde temaya ve konuya uygun olarak milli şuur, milli bilinç, milli egemenlik konuları ele alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar ki süreçte Atatürk'ün Samsun'a çıktığı zaman halkı işgal güçlerine karşı direnişe çağırması, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde halkın tek vücut olmasını istemesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar ki süreçte milli mücadelenin en önemli adımları olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sigortası ve teminatının Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu net bir şekilde açıklanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılırken halkın Meclis'e gösterdiği teveccüh ve destek filmde göze çarpan noktalar olarak hafızalarda yer etmiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, halkın milli egemenlik konusundaki coşkusu, mutluluğu her yıl kutlanan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramlarında artarak devam etmektedir. İlelebet devam edecektir. Üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk günkü şevk, azim ve kararlılığı ile milli egemenlik ve bağımsızlığını yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Adalı, B. (1986). *Belgesel sinema*. İstanbul: Hil.
- Agocuk, P. (2013). Amarcord filmi özelinde göstergebilimsel film çözümlemesi ve anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 7-18.
- Andrew, J. D. (1976). *The major film theories: An introduction*. New York: Oxford University.
- Aufderheide, P. (2007). *Documentary film: A very short introduction*. New York: Oxford University.
- Aytekin, H. (2013). *Türkiye'de toplumsal değişme ve belgesel sinema*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barnouw, E. (1974). *Documantery: History of the non-fiction film*. New York: Oxford University.
- Barthes, R. (2009). *Gösterge bilimsel serüven*. (M. Rıfat ve S. Rıfat, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Baydur, M. (2004). *Sinema yazıları*. İstanbul: İletişim.
- Çağlar, B. K. (1968). *Atatürk'ün söylevleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu, Ankara Üniversitesi.
- Çakaroz, E. (2008). *Belgesel sinemanın tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim ve bu değişimin sonucu olarak televizyondaki belgesele dayalı melez program türleri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demir, Ü. (2015). *2000 sonrası Türk belgesel sinemasında ideoloji ve gerçeklik*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Esen, M. (1998). *Belgesel sinema ve Türkiye'de belgesel sinemanın geçirdiği evreler*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Göde, K. (1988). Dünden bugüne Türklerde Meclis hayatı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 51-62.
- Kökyay, F. (2003). *Atatürk'ün ifadeleriyle milli şuur ve milli şuurun oluşmasında Türk kimliğinin rolü*. (Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Morva, A. D. (2003). *Belgesel sinemada nesnellik olgusu*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mumcu, A., Özbudun, E., Feyzioğlu, T., Ülgen, Y., Çubukçu, İ. A. (1986). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi II*. Ankara: Yüksek Öğretim Kurumları.
- Mutlu, E. (1995). *Televizyonda program yapımı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Mükerrem, Z. (2015). *Belgesel estetiği üzerine düşünceler-kuram ve uygulamalar*. Konya: Literatürk Academia.
- Nichols, B. (1991). *Representing reality: Issues and concepts in documentary*, Bloomington, IN: Indiana University.
- Özden, A (2019). *19 mayıs 1919'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/19-mayis-1919dan-tbmmnin-acilisina/1459496>
- Pembecioğlu, N. (2005). *Belgesel film üstüne yazılar*. İstanbul: Babil.
- Rabbiger, M. (1998). *Directing the documentary*. Boston: Focal.
- Rıfat, M. (1990). *Dilbilim ve göstergebilimin çağdaş kuramları*. İstanbul: Düzlem.
- Rotha, P. (2000). *Belgesel sinema*. İstanbul: İzdüşüm.
- Ulutak, N. (1988). *Belgesel sinemanın temel özellikleri ve tarih felsefesi açısından belgesel sinemada gerçeklik*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Vardar, B. (2007). Belgesel Sinemacı Bir Misyoner midir?, *Belgesel sinema 2007*, İstanbul: BSB Sinema Eserleri Sahipleri Birliği.
- Wolf, R. (1974). *The writer and the screen*. New York: Morrow Quill Paperbacks.
- Wollen, P. (2004). *Sinemada göstergeler ve anlam*. İstanbul: Metis.
- Yıldırım, E. (2019). Televizyon belgesel filmleri anlatı yapısının izler kitle beklentilerine etkileri ve örnek belgesel film çözümlemesi. *Dördüncü Kuvvet*, 2(2), 134-149.
- Yıldız, H. (2005). 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Belgeseli [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=KCzttiHTVMI>

**Türkiye’de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak “Devletin Ülkesi ve Milletiyle
Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”**

"Principle of Indivisible Integrity with The Country and Nation of the State" as
The Reason for The Political Party Closure in Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU¹ - Av. Arb. Sevtap ANGUN²

Başvuru Tarihi: 20.03.2020

Kabul Tarihi: 15.04.2020

Makale Türü: Derleme

Öz

Demokratik sistemlerin vazgeçilmez ve hayati unsuru olan siyasi partiler, temsili demokrasinin yerine getirilmesinin yanı sıra, çağdaş demokrasinin temel niteliği olan “çoğulculuk” ilkesinin hayata geçirilmesinde de önemli rol üstlenmiştir. Türkiye’de Anayasa ve kanunlarda birtakım yasaklarla sınırlandırılan siyasi partiler, söz konusu sınırların ihlali nedeniyle kapatma davaları ile karşı karşıya kalmış ve bu davaların sonucunda ilgili partilere pek çok kez kapatma yaptırım uygulanmıştır. Hukukumuzda siyasi parti kapatma nedenlerine Anayasamızda açıkça yer verilmiştir. Bunlardan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi nedeniyle verilen siyasi parti kapatma kararlarında Anayasa Mahkemesinin anılan ilkeyi çok katı uyguladığına ilişkin çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararlarıyla ilgili olarak çeşitli ihlal kararları vermiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarında bir taraftan bölünmez bütünlük ilkesinin korunmasına özen gösterirken, diğer taraftan da demokratik ilkelerin hayata geçirilmesini de gözetmelidir. Bu kapsamda ifade hürriyeti ve örgütlenme özgürlüğü hem 1982 Anayasası hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan en önemli temel hakların ikisidir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasi Partiler, Siyasi Partilerin Kapatılması, Bölünmez Bütünlük İlkesi, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*

¹ Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, anayasa.hukuku@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7052-3961

² T.C. Ticaret Bakanlığı, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, anguns@ticaret.gov.tr, ORCID: 0000-0002-9765-5868.

Abstract

Political parties, which are indispensable and vital elements of democratic systems, have played an important role in the implementation of the principle of “pluralism”, which is the basic feature of contemporary democracy, as well as the fulfillment of representative democracy. The limited number of political parties prohibited in the Constitution and law in Turkey, said that faced with due to the border closure cases of violations and closure many times the parties concerned as a result of this case was applied. The reasons for closing political parties in our law are clearly stated in our Constitution. There are various criticisms that the Constitutional Court applied the principle very strictly in the political party closure decisions made due to the principle of “indivisible integrity of the state with its country and nation”. The European Court of Human Rights has also issued several violation orders in relation to closure decisions by the Constitutional Court. In the Constitutional Court decisions, while paying attention to the protection of the principle of indivisible integrity, on the other hand, it should also consider the realization of democratic principles. In this context, freedom of expression and freedom of association are two of the most important fundamental rights protected under both the 1982 Constitution and the European Convention on Human Rights.

Keywords: *Political Parties, Closure of Political Parties, The Principle of indivisible Integrity, Constitutional Court, European Court of Human Rights*

Giriş

1982 Anayasası'nın 68/2 maddesinde de ifade edildiği üzere, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi olan siyasi partiler, demokratik sistemlerde seçmen iradesinin somutlaşmasına ve temsiline hizmet etmektedirler. Bu yönüyle siyasi partiler, siyasi karar alma sürecini etkileyebilmesinin yanı sıra ister iktidarda olsunlar ister muhalefette olsunlar siyasi iktidarın kullanımında da önemli roller oynamaktadır. Diğer yandan, halkın toplum sorunları karşısında bilinçlendirilerek kamuoyu oluşturulması ile halktan gelen istek ve beklentilerin siyasi karar alma mekanizmalarında işlenmesine yardımcı olma rolünü de üstlenen siyasi partiler, çağdaş demokrasilerin temel yapı taşlarındandır.

Tarihsel süreçte öncelikle on dokuzuncu yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde, kısa süre sonra Birleşik Krallık'ta ilk örnekleri görülen siyasi partilerin uzunca bir zaman diliminde hukuki düzenlemelerin konusunu oluşturmamışlardır. Siyasi partiler bir yandan demokratik düzenin en temel unsurlarından birisi olarak kabul edilirken, diğer taraftan da özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki yaygın insan hakları ihlallerinden dolayı demokrasinin en tehlikeli düşmanı olabilecekleri de kabul edilmektedir. Nitekim bu durumu Fransız kamu hukukçusu G. Vedel, “*Demokrasi, siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, ancak siyasi partiler yüzünden son bulabilir.*” ifadeleriyle dile getirilmiştir. G. Vedel'in bu sözünü doğrulayan en önemli örnekleri, Almanya Cumhurbaşkanı Adolf Hitler'in (20 Nisan 1889-30 Nisan 1945) Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei-NSDAP) ve İtalya Başbakanlarından Benito Amilcare Andrea Mussolini'nin (29 Temmuz 1883-28 Nisan 1945) Faşist Partisi'nin (Ulusal Faşist Parti- Partito Nazionale Fascista ve Cumhuriyetçi Faşist Parti-Partito Fascista Repubblicano) insanlığa yaşattıklarında görmek mümkündür (Coşar, 2009, s. 123).

K.T.,13.03.2003, E: 1999/1, K: 2003/1 künye bilgili kararında ifade ettiği üzere Türkiye Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) göre siyasi partiler; “*Belli siyasal düşünceler çerçevesinde birleşen yurttaşların özgürce kurdukları ve özgürce katılıp, ayrıldıkları kuruluşlardır. Kamuoyunun oluşumunda önemli etkisi olan partiler, yurttaşlarının istem ve özlemlerinin gerçekleşmesine çalışan ve siyasal katılımları somutlaştıran hukuksal yapılardır.*” Lipson siyasi partileri, üyelerinin ortak bir fikri savunduğu, bir liderliğin altında ortak siyasaları destekleyen, seçimli makamlarda temsil edilen teşkilat şeklinde tanımlamaktadır (Lipson, 1981, s. 31). 22/4/1983 Tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 3. Maddesine göre, “Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmalarını ve açık propagandalarını ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.”

Siyasi partilerin serbestçe kurulup iktidar yarışına katılması, demokrasinin ön koşullarından biri olması nedeniyle, siyasi partiler bazı güvencelerle donatılmış olup siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin usul ve kurallar da bu güvenceler arasında sayılmıştır. 1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili yetki AYM'dedir (Uygun, 2000, s. 256). Anayasa; siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağını; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamayacağını; suç işlenmesini teşvik edemeyeceğini hüküm altına almıştır. Anayasa'nın bu amir hükümlerine riayetsizlik siyasi partilerin kapatılması sonucunu doğurmaktadır.

Siyasi partilere ilişkin yukarıda belirtilen yasaklı faaliyetler arasında yer alan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ya da “üniter devlet” ilkesi Anayasanın 3. maddesinde; “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Siyasi partiler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 11. maddesinde hüküm altına alınan “dernek kurma ve toplantı özgürlüğü” kapsamında koruma şemsiyesi altındadır (Dinler, 2003, s. 127-128). Siyasi partilerin yasaklanması ve kapatılması ile ilgili AİHM'nin tutumu büyük ölçüde, Venedik Komisyonu'nun “Siyasal Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler” adlı raporu doğrultusunda şekillenmiştir. Anılan rapora göre özetle; siyasi partiler yalnızca şiddet kullanılmasını savunması ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanması (ırkçılık, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük vb.) hallerinde kapatılabilir. Ayrıca, kapatılmak istenen siyasi partinin oluşturduğu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilemeyecek olması ve parti kapatma önleminin demokratik düzen açısından başvurulacak son çare olması gerekmektedir (Uygun, 2000, s. 258-259).

1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanmaktadır. Anayasanın 69. maddesinde siyasi parti kapatma nedenleri olarak;

- Bir siyasi partinin tüzük ve programının Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı olması (Anayasa md. 69/5),
- Bir siyasi partinin Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin odağı durumuna gelmesi (Anayasa md. 69/6),
- Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması (Anayasa md. 69/10) gösterilmiştir.

Öte yandan, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK), Anayasanın 68. ve 69. maddelerinde yer verilen esaslar çerçevesinde siyasi partilerin kapatılması ile ilgili düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler ışığında siyasi partilerin kapatılması ancak Anayasada hükme bağlanan yasaklara aykırılık durumunda söz konusu olabilmektedir.

Netice olarak, uluslararası sözleşmeler ile anayasal ve yasal düzenlemeler siyasi partilerin varlıklarını sürdürmelerini esas alıp, kapatılmalarını ise istisnai ve özel durumlarla sınırlı tutmaktadır. Böylece demokratik rejimin sağlıklı biçimde sürdürülmesi ve korunması amaçlanmıştır.

“Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”ne Aykırılık Nedeniyle Siyasi Partilerin Kapatılması

Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesinin Anayasal Kökenleri

Devletin bütünlüğünün korunmasına ilişkin olarak kabul edilen ilk anayasal belge, 29 Eylül 1808'de Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın kimi Rumeli ve Anadolu âyanlarıyla İstanbul'da yaptığı toplantı sonrası imzalanan Sened-i İttifak'tır. Zira o dönemde Osmanlı Devleti merkezî otoritesinin taşrada fazla bir etkisi bulunmamaktaydı. Bu nedenle, Alemdar Mustafa Paşa, padişahın ve merkezi devletin taşrada otoritesini sağlamak için güçlü âyanlarla bir anlaşma yapmayı, belirtilen probleme çözüm olarak görmüştür. Sened-i İttifak ile devlet iktidarı resmi olarak sınırlandırılmış, âyanlar ile “fukara ve reayaya” sınırlı da olsa birtakım haklar tanınmıştır.

3 Kasım 1839 tarihinde Devlet Başkanı Padişah Abdülmecid döneminde Gülhane Parkı'nda okunan Tanzimat Fermanı, kanun egemenliğini kurmayı, idareyi yeniden düzene koymayı ve devletin yeniden güçlendirilmesini amaçlamaktaydı. Bu nedenle Tanzimat'ın asıl görevinin, dağılma halindeki kitlelerin yenilikler etrafında toplanarak ve devlet faaliyetlerinin hukuki güvence esasına dayandırılarak düzenin ve merkezi gücün yeniden kurulması olduğu değerlendirilmiştir.

Kelime anlamı unsurların birliği olan ittihad-ı anasır siyasetinin önemli parçalarından biri de 18 Şubat 1856'da Devlet Başkanı Padişah Abdülmecid döneminin anayasal belgesi İslahat Fermanı'dır. Bu Ferman ile Osmanlı Devleti'nde sınırlı da olsa eşitlik ve adalet ilkelerinin hayata geçmesi konusunda devlet güvencesinin sağlanması, özellikle dinsel ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Ayrıca, bununla Osmanlı tebaasının Padişaha sadakat bağlarının oluşturulması ve ortak toprağa dayalı yurtseverliğin meydana getirilmesi, dolayısıyla da etnik köken, dil, din vb. ayrımı yapılmaksızın bir Osmanlı milleti oluşturulması amaçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet dönemine geldiğinde, 1876 Kânûn-i Esâsî'nin 1. maddesinde "Devlet-i Osmaniye"nin ülkesiyle bölünmez bir bütün olduğu ifade edilerek bölünmez bütünlük ilkesine vurgu yapılmıştır. Yine 8. maddede, hangi din veya mezhepten olurlarsa olsunlar, Osmanlı Devleti uyuğunda bulunan tüm kişilerin ayırım gözetmeksizin Osmanlı olarak kabul edileceği benimsenerek, Müslüman olmayan azınlıkların devlete bağlılıkları temin edilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan, 1876 Kânûn-i Esâsî'de yer alan devletin bütünlüğü ilkesine 1921 ve 1924 Anayasalarında yer verilmemiş olmakla birlikte, bahsi geçen Anayasalarda bu ilkenin yer almamasının nedeni, bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin öncelikle "Hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istikbalini" gerçekleştirmeyi amaçlamasıdır. Ancak bu durum söz konusu ilkenin bu dönemde siyasal olarak var olmadığı anlamına gelmemektedir (Heper, 2014, s. 137-145).

Devletin bölünmez bütünlüğü ilkesi, Kurtuluş Savaşı döneminde yapılan kongrelerde ve yayınlanan bildirimlerde ifade edilmiş olsa da Cumhuriyet döneminde hukukumuzda ilk defa 1961 Anayasası ile anayasal bir ilke olarak girmiş olup 1982 Anayasasının pek çok maddesinde de anılan ilkeye yer verilmiştir. Her iki Anayasada da "Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." şeklinde formüle edilen "dayanışmacılık", 1961 Anayasasında daha gevşek ve çoğulculuğu esas alan biçimde benimsenmişken, 1982 Anayasasında sadece duyguda değil aynı zamanda düşünce ve davranışta da tek vücut bir millet tasavvur edilmiştir. Ayrıca, 1961 Anayasasında yapılan 1971 değişikliği ile "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesi, temel hak ve özgürlükleri sınırlama sebebi olarak ilk kez getirilmiştir (Heper, 2014, s. 148).

1982 Anayasasının Başlangıç Bölümünde devletin bölünmez bütünlüğü vurgulanmış olup değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif edilemeyecek hükümler arasında yer alan 3. maddesinde ise; "*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.*" şeklinde ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra, Anayasanın 5, 14, 26, 28, 58, 68, 81, 103, 118, 122 ve 130. maddelerinde de söz konusu ilkenin yer aldığı görülmektedir.

SPK'da "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine yönelik düzenlemeler; "Devletin teklifi ilkesinin korunması" başlıklı 80. maddesi, "Azınlık yaratılmasının önlenmesi" başlıklı 81. maddesi, "Bölgecilik ve ırkçılık yasağı" başlıklı 82. maddesi ve "Eşitlik ilkesinin korunması" başlıklı 83. maddesidir.

1982 Anayasasında ve SPK'da bölünmez bütünlük ilkesine çokça yer verildiği görülmekte olup bu durumun nedeni ülkemizin tarihsel geçmişine dayandırılmaktadır. Erdem'e göre Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla sonuçlanan süreç ve bu süreçte farklı kültüre, etnik kökene, dile ve dini inanca sahip grupların ayrılıkçı hareketlerde bulunması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda anayasasının hazırlanması aşamasında etkili olmuştur (Erdem'den aktaran Çam, 2017: 78). AYM de kararlarında üniter devlet ilkesinin korunması amacıyla isabetli olarak bölünmez bütünlük ilkesini katı bir şekilde yorumlamaktadır.

“Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”yle İlgili İlke ve Kavramlar Üniter Devlet İlkesi

Devlet; ülke, millet ve egemenlik olmak üzere üç unsurdan meydana gelmektedir. Üniter devlette ise, devleti oluşturan bu üç unsur tektir; yani tek ülke, tek millet ve tek egemenlik söz konusudur. Bu unsurların bölünmez bütünlüğü üniter devlette, tek bir milletin tek bir ülke üzerinde tek bir egemenliğe sahip olması sonucunu doğurur. Bu noktada vurgulanması gereken üç husus (Gözler, 2000, s. 115-119);

- Üniter Devlet ilkesinin geçerli olduğu sistemde, ülkenin “il” ve “ilçe” gibi idari bölümlere ayrılabilmesi, ancak basit idari yetkilerin dışında bunların hiçbir zaman yasama ve yargı yetkilerinin olmayacağı (siyasi özerklik verilemeyeceği), ülkenin tamamında aynı hukukun uygulanacağı,
- Milleti oluşturan insanlar arasında din, dil, etnik köken, vb. gibi ölçütler açısından ayırım yapılamayacağı,
- Bir bütün olarak milletin tabii olduğu bu egemenlikte, egemenliğin kaynağı bakımından herhangi bir ayırım yapılamayacağıdır.

Anayasamızın 3. maddesinde düzenlenen; “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletleriyle bölünmez bir bütündür.*” hükmü ile üniter devlet sistemi benimsenmiş olup söz konusu madde değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif edilemeyecek hükümler arasında yer almaktadır.

Öte yandan, egemenlik yetkisinin paylaşımına göre devlet biçimleri arasında federal ve bölgesel devlet modelleri de yer almaktadır. Dikey kuvvetler ayrımı bağlamında federe devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu devlet biçimi olarak tanımlanabilen federal devletlerde yazılı ve katı bir anayasa ile yetki paylaşımı söz konusudur. Her bir federe devletin kendi yasama, yürütme ve yargı yetkisi bulunmaktadır. Bu nedenle federal devlet ile federe devletler arasında hukuk birliği bulunmamaktadır. Bölgesel devletlerde, etnik, kültürel veya ekonomik vb. sebepler dolayısıyla bazı bölgelere yasama ve yürütme yetkisi anlamında birtakım siyasi özerklikler tanınmıştır. Bölgesel devletlerde de federal devletlerdekine paralel şekilde egemenlik yetkisinin paylaşımı söz konusu olsa bile, yalnızca yasama yetkisi bölge yasama organlarına verilmiştir. Üniter devletlerde ise “idarenin bütünlüğü” ilkesi gereği tek yapılı sistem korunarak, merkezi ve yerel idare arasında vesayet ilişkisi kurulmuştur (Uslu, 2019a, s. 5-6; Uslu, 2019b, s. 1-2).

Ülke Bütünlüğü Kavramı

Devleti oluşturan unsurlardan biri olan ülke, insan topluluğunun üzerinde yaşadığı, sınırları belirli toprak parçasıdır. Kara, hava ve su sahalarından meydana ülke ile devlet arasında sıkı bir bağ olup devlet, kendisini oluşturan ülke üzerinde egemenliğini kuran en üstün otoritedir (Öztürk, 2018, s. 246). Ülkemiz açısından bu husus Duman’ın (2001, s. 485) ifadesiyle; “*Türk Ulusunun ülkesine ‘Türkiye’ adı verilmektedir. Anadolu ve Trakya topraklarından oluşur. Misak-ı Milli sınırlarıdır. Türk Ulusunun bütün maddi ve manevi gücüyle kazanılmıştır. Uluslararası sözleşme ve andlaşmalarla sınırları belirlenmiş ve tanınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, egemenlik haklarını ‘Türkiye’ adı verilen ülke üzerinde kullanmaktadır.*” şeklinde ifade edilmiştir.

“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi, ülke bütünlüğü ve millet bütünlüğü olmak üzere iki unsuru içinde barındırmaktadır. Esasen bu iki unsur birbirinden bağımsız anlamlar içerse de, AYM 23.11.1993 tarihli ve E:1993/1 (SPK), K:1993/2 sayılı kararında; ülke bütünlüğünün hedef alınmasının, ulus bütünlüğünü, ulus bütünlüğünün hedef alınmasının, ülke bütünlüğünü bozacağını ifade ederek söz konusu iki kavramı bağdaştırır şekilde yorum yapmıştır.

Anayasanın 3. maddesinde, Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu maddede yer verilen ülke bütünlüğü kavramı ile kastedilen ve aynı zamanda yasaklanan dört fiil; ülke topraklarının yabancı bir devlete devredilemeyeceği, devletten ayrılamayacağı, parçalanıp üzerinde birden fazla devlet kurulamayacağı ve başka bir devletin ülkesi haline gelemeyeceğidir (Gözler, 2009, s. 84). Dolayısıyla ülkenin bölünmez bütünlüğü ilkesi, federal devlet biçimini yasaklayarak, dikey kuvvetler ayrılığına ya da federalizme kapıyı kapatmıştır.

Konuya ilişkin olarak SPK'nın “Devletin tekliği ilkesinin korunması” başlıklı 80. maddesinde; siyasi partilerin, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı Devletin tekliği ilkesini değiştirme amacını güdemeyecekleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları hüküm altına alınarak, Anayasaya paralel şekilde, devletin tekil yapısının değiştirilemeyeceği hususu vurgulanmıştır.

Millet Bütünlüğü Kavramı

Devleti oluşturan unsurlardan diğeri millettir. Ülke üzerinde yaşayan ve devletin üzerinde egemenlik sahibi olduğu insan topluluğu millet olarak adlandırılmaktadır.

Anayasamızın 3. maddesi, ülkenin yanı sıra milletin bölünmez bütünlüğü ilkesini de esas almıştır. Milletin bölünmez bütünlüğünden kasıt, milleti oluşturan insanlar arasında dil, din, ırk, etnik köken vb. yönlerden ayırım yapılamaması, söz konusu özellikler bakımından egemenlik yetkisinin kullanılmasında farklılık yaratılmamasıdır. Nitekim “*Türk Ulusu, ırkçılık anlayışı üzerine kurulmamıştır. Ulusu oluşturan etnik öğelerin ayrı ulus olarak kabulü doğru olmaz. "Ben Türk'üm" demek, hukuki ve siyasi yönden Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir yurttaşı, Türk Ulusunun bir bireyi olma anlamına gelir (Duman, 2001, s. 483).*”

Bu itibarla, Anayasamız ülke bütünlüğü kapsamında yer bakımından federalizmi yasakladığı gibi, millet bütünlüğü kapsamında cemaatler veya toplumlar açısından federalizmi de yasaklamıştır (Gözler, 2009, s. 84).

Millet bütünlüğü kavramı hakkında SPK'nın 81, 82 ve 83. maddelerinde düzenlemeler yer almaktadır. “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlıklı 81. maddede, siyasi partilerin;

- Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyecekleri,
- Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemeyecekleri ve bu yolda faaliyette bulunamayacakları,

- Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanamayacakları,
- Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamayacakları ve dağıtamayacakları,
- Bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamayacakları hükme bağlanmıştır.

Söz konusu hüküm, Anayasada korunan millet bütünlüğü ilkesinin anlamını aşar şekilde düzenlendiği ve siyasi partileri bu korumanın amacını aşar şekilde yasaklamaya maruz bıraktığı yönlerinden eleştirilmişse de (Can ve Koçak'tan aktaran; Çam, 2017, s. 84) bu görüşün isabetli olmadığı değerlendirilmektedir.

Millet bütünlüğünün korunmasıyla ilgili diğer yasaklar; “Bölgecilik ve ırkçılık yasağı” başlığını taşıyan 82. madde ile “Eşitlik ilkesinin korunması” başlıklı taşıyan 83. maddedir.

Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesinin Korunması İle İlgili Siyasi Partiler Kanunu'nda Yer Alan Yasaklar

“Devletin ülkesi ve milletleriyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi, 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında olduğu gibi, siyasi partilerin eylem ve faaliyetlerinin sınırlandırılmasında da etkili olan bir ilkedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, 1982 Anayasasında Başlangıç kısmında yer alan, “*Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa...*” hükmünden itibaren pek çok maddede bölünmez bütünlük ilkesi vurgulanarak anayasal düzel söz konusu ilke temelinde şekillendirilmiştir.

Anayasanın 68. maddesinde siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletleriyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Anılan ilke ile ilgili olarak SPK'daki; “Devletin teklifi ilkesinin korunması”, “Azınlık yaratılmasının önlenmesi”, “Bölgecilik ve ırkçılık yasağı” ve “Eşitlik ilkesinin korunması” madde başlıklarıyla düzenlenen hususlar, Kanunun “Milli Devlet Niteliğinin Korunması” başlıklı İkinci Bölümünde siyasi partiler için öngörülen yasaklar kapsamında sayılmıştır.

Devletin Teklifi İlkesi'nin Korunması

SPK'nın 80. maddesine göre; siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı Devletin teklifi ilkesini değiştirme amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar. SPK'daki bu hükmün Anayasadaki ifadesi; “Türkiye Devleti ülkesi ve milletleriyle bölünmez bir bütündür.” şeklindeki 3. madde hükmüdür.

Söz konusu ilke devlet açısından, tek olan egemenliğin yine millet ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısı ile bütünleşmesi hukuki sonucunu doğurur. Bunun doğal sonucu olarak da, federatif sistem olanaksız hale gelerek devletin iç yapısında birden fazla egemen devletin bulunması durumu söz konusu olmaz (Koçak, 2003, s. 77).

AYM, Sosyalist Parti (SP), Halkın Emek Partisi (HEP), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Sosyalist Türkiye Partisi (STP) ve Demokrasi Partisi (DP) gibi partilere ilişkin verdiği kapatma kararlarında, devletin tekliğini bölünmez bütünlük ilkesinin temel unsurlarından biri olarak vurgulamış ve üniter devlet yapısını ülkemizin tarihsel geçmişine ve koşullarına dayandırarak açıklamıştır. Nitekim AYM, Sosyalist Parti ile ilgili verdiği 10.07.1992 tarihli ve E:1991/2 (SPK), K:1992/1 sayılı kararında;

“...Bölünmez bütünlük ilkesi, devletin bağımsızlığını ülke ve ulus bütünlüğünün korunmasını da kapsar. Kuruluşundan beri tekil devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu tarihsel niteliği Anayasa'lara yansımış olup korunması konusunda güçlü yaptırımlar getirilmiştir. Özen ve duyarlılıkla sürdürülen yapı, ulusun varlık nedeni olup başka ülkelerin koşulları ile bir tutulamaz. Bu temel ilkeden ödün verilemez. Gerçekte olmayan bir insan hakkı sorunu ileri sürülerek, devleti parçalamaya yönelik bir girişime, azınlık bulunduğu bahanesi dayanak yapılamaz. Tekil devlet esasına göre düzenlenen Anayasa'da federatif devlet sistemi benimsenmemiştir. Bu nedenle Siyasi partiler, Türkiye'de federal sistem kurulmasını savunamazlar. Devlet yapısında "bölünmez bütünlük" ilkesi; egemenliğin, ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünleşmesini gerektirir. Ulusal devlet ilkesi, çok uluslu devlet anlayışına olanak vermediği gibi böyle düzende federatif yapıya da olanak yoktur...” gerekçelerine yer vererek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri tekil devlet olduğunu ve bölünmez bütünlük ilkesinden ödün verilemeyeceğini vurgulamış olup siyasi partilerin Türkiye'de federal sistem kurulmasını savunmaları yasaklanmıştır.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının tartışılmasının yasaklandığı hususu, AYM'nin 19.07.1995 tarihli ve E:1993/4 (SPK), K:1995/1 sayılı kararında; *“...Siyasî Partiler Yasası'nın 80. maddesi ile, partilerin ve parti yetkililerinin Türkiye Cumhuriyetinin bölünüp parçalanmasına yol açacak, Devletin tekil yapısını değiştirecek tarzda görüşler ileri sürmesi ve faaliyette bulunması yasaklanmaktadır. Davalı Parti'nin özellikle, Kürtlerin üniter devlet içinde yaşamaktan bağımsız devlet kurmaya kadar çeşitli alternatif yaşam biçimlerini seçmekte özgür olmalarının gerektiğini belirtmesi ve Kürtlerin istiyorlarsa Türk Devletinden ayrı bir devlet kurabileceklerini savunması böylece devletin tekliği ilkesine aykırı faaliyette bulunması Siyasî Partiler Yasası'nın 80. maddesine açık aykırılık oluşturmaktadır.”* şeklindeki ifadelerle belirtilmiştir.

Ancak AYM'nin üniter devlet yapısının tartışılmayacağı ve federatif sistemin savunulamayacağına dair kararları doktrinde eleştiri konusu olmuştur. Zira Uygun'a göre (Uygun'dan aktaran; Koçak, 2003, s. 80) bir ülkeye ait siyasal nitelikler değişmez kesinlikler olmayıp ulusal birliğin sağlanması, bir dönem üniter devlet modelinin uygulanmasını gerektirebileceği gibi, başka bir dönem aynı amaca federal sistem benimsenerek de ulaşılabilir. Kısacası bu düşünceye göre, koşulların değişmesiyle ulusun kendinden önceki örgütlenme biçimleri yerini, daha büyük veya küçük toplum modellerine bırakabilecektir. Yine Özbudun da (Özbudun'dan aktaran; Koçak, 2003, s. 80), SPK'nın 80. maddesindeki yasağın Anayasadaki “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesinin bir uzantısı olmadığını belirterek, bir partinin federalizmi veya bölgesel yönetimi savunmasının, devlet ve ulus bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı anlamına gelmeyeceğini ileri sürmüştür. Ne var ki, gerek federalizm yönündeki talepler gerekse de bölgesel yönetim istekleri sonuç olarak siyasi özerklik taleplerini de beraberinde getireceğinden, anılan isteklerin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi”yle bağdaştığını söylemek mümkün değildir.

Azınlık Yararılmasının Önlenmesi

SPK'nın 81. maddesinin a) bendine göre göre; siyasi partilerin, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmeleri yasaklanmıştır. Söz konusu yasak esasen Anayasa'nın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." şeklindeki 10. maddesi hükmü ve bu hükme benzer şekilde SPK'da düzenlenen "Eşitlik ilkesinin korunması" başlıklı 83. maddesi hükmü ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, her iki madde hükmü göz önüne alındığında, tüm yurttaşlar dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin eşit olduğuna göre, SPK'nın 81. maddesinde siyasi partiler için öngörülen yasak, belirtilen niteliklerin farklılığından kaynaklı azınlıkların bulunduğunu ileri sürmektir.

Yine SPK'nın 81. maddesinin b) bendi uyarınca; siyasi partilerin, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını gütmeleri ve bu yolda faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır.

Azınlık yaratılması yasağı ile ilgili anılan maddenin c) bendinde devamla; siyasi partilerin, tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanmaları, Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanmaları ve dağıtmaları, bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalmaları yasaklar arasında sayılmıştır.

SPK'nın 81. maddesi ile Anayasada düzenlenmiş olan millet bütünlüğü kavramının somutlaştırılması ve siyasi partilerin azınlık yaratmalarının yasaklanması istenilmiş ise de, anılan kanun hükmü, Anayasadaki siyasi parti yasaklarını genişlettiği ve durumun sosyolojik boyutunun dikkate alınmadığı yönlerinden eleştirilmiştir. Nitekim bu eleştirilerde, siyasi partilerin sosyal gerçekliği göz önüne alarak ülkede azınlık bulunduğunu ileri sürmelerinin, ülkenin ve milletin bütünlüğü ilkesine aykırılıkla özdeş olmadığı ifade edilmiştir. Tanör, madde hükmünün mantığa ve kültüre saygı açısından pek hazin bir durumda olduğunu belirterek, maddenin b) bendinde yer alan düzenlemenin ise, başka kültürlerin korunması amacının güdülmesini bile cezalandırarak kültür jenosidi çağrışımı uyandırdığını vurgulamıştır (Tanör'den aktaran Ercan, 2016, s. 64).

Yukarıda yer verilen madde hükmünde belirtilen yasaklar, özgürlükçü, çoğulcu demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olması ve totaliter yaklaşımı anımsatması gibi sebeplerle doktrinde pek çok eleştiriye maruz kalsa da, AYM tarafından verilen kararlarda anılan madde paralelinde hüküm tesis edilmiş, bu maddenin ihlali gerekçesiyle birçok partinin kapatılmasına karar verilmiştir. Nitekim AYM'nin 23.11.1993 tarihli ve E:1993/1 (SPK), K:1993/2 sayılı kararındaki; "...Maddenin (a) bendinde siyasal partilere, ulusal ya da dinsel kültür veya ... ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek yasaklanmıştır. Lozan Antlaşması ile kabul edilen azınlıklar bu yasağın dışındadır. Bilindiği gibi ülkemizde azınlıklar konusu öncelikle 24.7.1923 tarihli Lozan Antlaşması ile düzenlenmiş ve sadece "Müslüman olmayanlar" azınlık kapsamına dahil edilmişlerdir. Müslüman olmayanlara da Müslümanlara sağlanan medeni ve siyasî haklardan yararlanma imkânı verilerek yasalar önünde din ayırımı

yapılmaksızın herkesin eşit olduğunu belirtmek amacıyla böyle bir düzenlemeye gidilmiştir. Bundan ayrı olarak, 18.10.1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasında, Türkiye'de yaşayan Bulgarların azınlık sayılmaları kabul edilmiş ise de, yeni Türk devletinin lâik mevzuatı kabul etmesinden sonra bu kimseler azınlık statüsünden kendiliklerinden vazgeçmişlerdir. Türkiye'deki hukuk sisteminde bu iki antlaşma ile kabul edilenlerin dışında bir azınlık yoktur.” şeklindeki ifadelerden de görüleceği üzere, Yüksek Mahkeme'ye göre, Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasında sayılanlar dışında Türkiye'de azınlık bulunmamaktadır. Mahkemece verilen söz konusu kararda, azınlık bulunduğunu ileri sürmenin yasaklandığı vurgulanarak, “azınlık yaratma” deyiminin ancak “bir vatandaş topluluğunda azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma” şeklinde yorumlanabileceği belirtilmiştir.

Bölgecilik ve Irkçılık Yasağı

SPK'nın 82. maddesi uyarınca siyasi partilerin, bölünmez bir bütün olan ülkede, bölgecilik veya ırkçılık amacını gütmeleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Söz konusu hükmün amacı, bir siyasi partinin yalnızca belirli bir bölgeyi ya da ırkı esas alan politikalar izlemesinin önüne geçilmesidir. Zira aksine uygulama, diğer bölgelerin ve farklı etnik kökene sahip vatandaşların da bölgeci ve ırkçı temelli davranışlar sergilemesi gibi çağdaş siyasal sistemlerde istenmeyen sonuçlara yol açabilir.

Bölgecilik ve ırkçılık yasağı esasen SPK'daki “Azınlık yaratma yasağı” ile yakından ilgili olup anılan hükmün daha somutlaştırılmış hali olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim SPK uyarınca bir ülkede dil, din, ırk, mezhep gibi çeşitli nedenlere dayalı azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek yasak olduğu gibi, bu niteliklere dayalı bölgecilik amacını güderek faaliyette bulunmak da yasaktır.

AYM'nin 30.11.1993 tarihli ve E:1993/2 (SPK), K:1993/3 sayılı kararında “Bölgecilik ve ırkçılık yasağı” şu şekilde ifade edilmiştir: “Anayasa'daki ulus bütünlüğü ilkesinden uzaklaşıp, Türk ve Kürt Ulusları ayırımına gidilemez. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, tek bir devlet ve tek bir ulus vardır, birden çok ulus yoktur. Türk Ulusu içinde değişik kökenli bireyler olsa da hepsi Türk Ulusu bütünlüğü içindedir. Tarihsel bir gerçek olan "Türk Ulusu" olgusu yerine ırkçılığa dayanan ayrılıklar ve Türk vatandaşlığı niteliğini değiştiren savlar geçersizdir. Anayasa, bölgeler için özerklik ve özyönetim adı altında ayrılık getiren yöntemlere-biçimlere kapalıdır.” Söz konusu karardan görüleceği üzere Yüksek Mahkeme'ye göre, köken veya etkin köken farkı gözetilmeksizin Türk ulusunun alt bölümlere ayrılması mümkün olmayıp, Türk vatandaşlarından oluşan Türk ulusu tekil bir kategoridir.

Eşitlik İlkesinin Korunması

Siyasi partiler açısından eşitlik ilkesine aykırılık yasağı SPK'nın 83. maddesinde yer alan; “siyasi partilerin, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu prensibine aykırı amaç güdemeyeceği ve faaliyette bulunamayacağı” yönündeki hüküm ile açıklanmıştır.

SPK'nın 78. maddesinde “Demokratik Devlet düzeninin korunması ile ilgili yasaklar” madde başlığında yer verilen “siyasi partilerin;...dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacını

güdemeyecekleri veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları; ...Bölge, ırk, belli kişi, aile, zümre veya cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamayacakları veya adlarını kullanamayacakları” yolundaki düzenlemesi ile 83. maddedeki eşitlik ilkesinin korunması hükmü, birbiriyle benzerlik arz etmektedir. SPK’da eşitlik ilkesi ile ilgili bu ve buna benzer pek çok hükme yer verilmesinin dayanağı, Anayasanın 10. maddesindeki “Kanun önünde eşitlik” ilkesidir. Yine Anayasanın 68. maddesinde, siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin eşitlik ilkesine aykırı olamayacağı hususu hükme bağlanmıştır.

AYM’nin, “...ulus olmanın koşullarından biri de hukuk ve yargı birliğinin sağlanmasıdır. Hukukun din, mezhep ve etnik farklılıklara değil, çağdaş değerlere göre düzenlenmesi gerekir.” gerekçelerine yer vererek Refah Partisi hakkında verdiği 16.01.1998 tarihli ve E:1997/1 (SPK), K:1998/1 sayılı kapatma kararına ilişkin AİHM’ce yapılan değerlendirmede, başvuru partinin savunduğu “inanca dayalı çok hukuklu sistem”in AİHS’nin 14. maddesi ile güvence altına alınan “hak ve özgürlüklerden yararlanmada bireyler arası ayrımcılık yasağı”na, dolayısıyla hukuk önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiği sonucuna varılmıştır (Koçak, 2003, s. 73).

Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde “Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” İlkesi

Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatmaya ilişkin verdiği bir çok kararda gerekçe olarak “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi” gösterilmiştir.

Anayasamızın 3. maddesinde yer verilen üniter devlet ilkesinin kapsamı AYM tarafından verilen kararlarda geniş yorumlanmış, ilkeye ilişkin dokunulmaz alanlar belirlenirken siyasal alan ise oldukça dar yorumlanmıştır. Kararlarında isabetli olarak katı bir üniter devlet ilkesi yaklaşımını benimseyen AYM, sözelimi haklı olarak federalizmi veya buna benzer oluşumları öneren siyasal söylemleri yasak kapsamında değerlendirmiştir. Nitekim Yüksek Mahkeme tarafından verilen 23.11.1993 tarihli ve E:1993/1, K:1993/2 sayılı kararda; “Kimi siyasal nedenlerle dış etkenlerden kaynaklanan, kimi varsayım, yorum ve bahanelere dayanan, insan hakları ve özgürlük savlarıyla yoğunlaştırılan sakıncalı amaçlara geçerlik tanınmaz. Devlet ‘tek’dir, ülke ‘tüm’dür, ulus ‘bir’dir.” şeklindeki ifadeler yer verilmesi Mahkemenin söz konusu tutumunu kanıtlar niteliktedir (Kaya, 2016, s. 29-30).

AYM kararlarında “bölünmez bütünlük” ilkesini; ulus, devlet, vatandaşlık, Türk/Atatürk milliyetçiliği, ırkçılık, üniter yapı, resmi dilde birlik kavramları kapsamında değerlendirmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, Mahkeme verdiği kararlarda; “Devlet tektir, ülke tümüdür, ulus birdir.” hususunu vurgulamıştır.

AYM tarafından verilen kararlarda “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi kapsamında değerlendirme yapılırken; azınlık yaratılması, bölgecilik ve ırkçılık yapılması yasaklanmış ve eşitlik ilkesi vurgulanmıştır. Bu bağlamda, eşitlik ilkesi çerçevesinde dini inanç ve kökeni fark etmeksizin her yurttaş, Türk milleti tanımı kapsamında bulunmaktadır. Anılan Yüksek Mahkeme’nin 16.06.1994 tarihli ve E:1993/3, K:1994/2 sayılı kararında; “Devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü kuralı, azınlık yaratılmamasını, bölgecilik ve ırkçılık yapılmamasını ve eşitlik ilkesinin korunmasını içermektedir. “Egemenlik” ve ‘devlet’ kavramlarının, ‘ulus’ kavramıyla bütünlüşmesi, devletin herhangi bir etnik kökenden gelenlerle ya da herhangi bir toplumsal sınıfla özdeşleştirilmesine engeldir. Bunun nedeni; ulusun çeşitli

toplumsal sınıflardan oluşmasına karşın sınıflar üstü bir kavram olmasıdır. Bunun için, egemenliğin kullanılmasını tek bir toplumsal sınıfa bırakan ya da bir toplumsal sınıfa egemenliğin kullanılmasından alıkoyan veya egemenliği bölen düzenlemeler bölünmez bütünlük ve tekil devlet ilkesine ters düşer. Anayasa'daki 'Türk Milleti' tanımı içinde dinsel inanç ve etnik kökeni ne olursa olsun her yurttaş tam eşitlikle yer almakta, bu tanım köken özelliklerinin açıklanıp kullanılmasını asla yasaklamamaktadır. Tersine savlar, yapay halk ulus nitelermeleri, bölücülük ve ayrımcılık özendirmeleri olmaktan öteye geçemez. Demokrasi, demokrasiyi yıkarak savunulamayacağı gibi demokrasi, demokrasiye karşı ve onu yok etmek için de kullanılmaz. Demokratik haklar, despotizme araç yapılamaz." ifadelerine yer verilmiştir. Kararda belirtilenin aksine düşüncelerin bölücülük ve ayrımcılık özendirmeleri olabileceğine işaret edilmiştir. Nitekim AYM, "kürt halkı, halkların barış içinde yaşaması" gibi söylemleri de "bölünmez bütünlük" ilkesine aykırı görerek, bölücülüğe sebep olunduğu gerekçesiyle ilgili siyasi partilere kapatma yaptırımını uygulamıştır (Yavuz ve Özgül, 2016, s. 19-20).

"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine aykırılık nedeniyle siyasi parti kapatılması kararlarının ilk örneği olarak, AYM'nin 20.07.1971 tarihli ve E:1971/3, K:1971/3 sayılı kararı anılabilir. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kapatılmasına yönelik bu kararda Yüksek Mahkeme, siyasi partilere getirilen "azınlık yaratma yasağı"na vurgu yaparak;

".... davalı Türkiye İşçi Partisi, Anayasa'nın 57. maddesinin birinci fıkrasının ilk cümlesinin (Siyasî partilerin.... faaliyetleri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır.), 648 sayılı Siyasî Partiler Kanununun dördüncü kısmında yer alan 89. maddesinin (Siyasî Partiler, Türkiye 'Cumhuriyeti ülkesi üzerinde millî veya dinî kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. Siyasî partiler Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler.) kurallarına aykırı davranmış bulunmaktadır. Bu ilkelere aykırı davranan bir partinin ise, Anayasa'nın 57. maddesinin birinci fıkrasının son cümlesinin (Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.) kuralı ile 648, sayılı Siyasî Partiler Kanununun 111. maddesinin 2 sayılı bendinin, (Parti Genel Kongresince veya Merkez Karar Organı veya Merkez Yönetim Organınca bu kanunun dördüncü kısmında yer alan maddelerin hükümlerine aykırı karar alınması ya da genelge veya bildiriler yayınlanması durumunda Anayasa Mahkemesince siyasî partinin kapatılmasına karar verileceğini) bildiren kuralı uyarınca temelli kapatılması gerektiğinden, davalı parti temsilcilerinin savunmalarının reddi ile Türkiye İşçi Partisinin temelli kapatılmasına, 648 sayılı Kanunun 115. maddesinin gerekleri yerine getirilmek üzere kararın örneklerinin Başbakanlığa İçişleri ve Maliye Bakanlıkları ile Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine karar verilmelidir." ifadelerine yer vermiştir.³

Buna karşın AYM'nin, Hak ve Özgürlükler Partisi'nin (HAK-PAR) kapatılması talebiyle açılan davada; siyasi partilerin demokratik rejimin olmazsa olmaz ön koşulu olduğu, bunların ülke sorunlarına kendilerine göre çözüm önerileri getirebilmelerinin demokratik siyasi yaşamın doğal sonucu olduğu ve Anayasa koyucunun siyasi partilerin varlığını sürdürmesini esas alıp kapatılmalarını ise ayırık tuttuğu hususlarına vurgu yaparak verdiği 01.07.2008 tarihli ve E:

³ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılan ve Anayasa Mahkemesi'nin 20.7.1971 tarihli ve E.1971/3, K.1971/3 sayılı kararıyla Türkiye İşçi Partisinin temelli kapatılmasına karar verilen davanın, davalının lehine yargılamanın yenilenmesi yoluyla yeniden görülmesi ve Partinin temelli kapatılmasına ilişkin kararın kaldırılmasına karar verilmesi talebi de AYM tarafından reddedilmiştir. Bkz.: 14.02.2018 tarihli ve E: 2018/2 (Değişik İşler), K: 2018/1 sayılı karar, R.G. Tarih-Sayısı: 3.4.3018 - 30380.

2002/1, K: 2008/1 sayılı kararında;

“Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırılığı değerlendirilirken, Anayasa'nın siyasi partilere verdiği özel önemi vurgulayan diğer kurallarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu nedenle, siyasi partilerin, Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülen tüzük ve programlarındaki söylemlerinin demokratik yaşam için doğrudan açık ve yakın tehlike oluşturmaması durumunda, bunların ifade özgürlüğü kapsamında kaldığının kabulü gerekir. Demokratik rejimin tüm kurum ve kurallarıyla özümsemiği ülkelerde de rejim için ciddi bir tehlike oluşturmadıkça siyasi partilerin kapatılmasına olur verilmediği gözetildiğinde çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkma hedefini esas alan Anayasamızın da salt ifade özgürlüğü kapsamında kalan tüzük ve program düzenlemesini kapatma nedeni saydığını kabul etmek olanaklı değildir.

Tüzük ve Programında HAK-PAR'ın, genel olarak adem-i merkeziyetçi bir yönetime ağırlık verdiği, Türkiye'nin temel sorunu olarak kabul ettiği Kürt sorununu hak eşitliği temelinde çözmeyi seçmenine vaadettiği görülmektedir.

Tüzük ve Programında ifade edildiği biçimde Parti'nin, Kürt sorunu olarak ele alıp değerlendirdiği soruna, kendine göre çözüm önerileri getirmesi, vatandaşlık temelinde ulus kavramının reddi olarak nitelendirilemez. Kapatma davasının Parti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra açıldığı da gözetildiğinde, belli bir sorunun varlığına ve buna dair çözüm önerilerine ilişkin ifadelerin demokratik bir rejimde düşünce ve ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Gerek iddianamede gerekse sonraki aşamalarda, Parti'nin söz konusu amaçları gerçekleştirmek için Anayasa dışı bir yöntemi uygulayacağına ilişkin herhangi bir kanıt da yer verilmemiştir.” gerekçeleri ile söz konusu partinin kapatılması talebini reddetmiştir. Anılan karara göre AYM siyasi parti söylemlerini, demokratik yaşam için doğrudan açık ve yakın tehlike oluşturmadıkça ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmektedir.

AYM'nin Sosyalist Parti (SP) ile ilgili 10.07.1992 tarihinde verdiği E:1991/2, K:1992/1 sayılı kararında, söz konusu partinin dava konusu yayın ve konuşmalarında geçen kimi söylemleri ve tanımlarına dair yapılan değerlendirmede Mahkemece, “bölünmez bütünlük” ilkesine aykırılık teşkil eden aşağıdaki durumlar tespit edilmiştir:

“‘Kürt Milleti-Kürt Halkı-Kürt İlleri’ tanımlarını kullanmak ve bir sav olarak gündeme getirip, konuyu gerçek yönleriyle bilmesi olanaksız kimseleri kışkırtarak suça itmek Anayasa'ya aykırı bir eylemdir. (...)

‘Özel savaş’ nitelemesi de özel amaçlıdır. Devletin başlattığı bir olay ve savaş yoktur. Her yurttaşın her yerde ve her zaman karşılaşılabileceği durumlar bahane edilerek terör yoluyla devlet parçalanmak, ülke bölünmek istenmektedir. (...)

‘Kürt halkı ayağa kalkıyor, kimliğini eylemiyle kabul ettiriyor. Newrozunu kutluyor. Ezilen Kürt anayasa yapıyor, kanun yapıyor’ sözleriyle ayaklanma, yakıp yıkma, kendiliğinden anayasa ve yasa düzeyinde işlem yapma gibi hukuk dışı oldu bittiler övülmektedir. Parti, suç olan eylemi övemez. Suç olan eyleme özendirmez, suç olan eylemi kışkırtamaz.”

Yine Anayasa Mahkemesinin Demokratik Toplum Partisi (DTP) hakkında verdiği 11.12.2009

tarihli ve E:2007/1, K:2009/4 sayılı kararında;

“Ulus ve ülke bütünlüğüne karşın, davalı Parti tarafından Türk ve Kürt Ulusları biçiminde bir ayırımın yapılması, “Kürt sorununun çözümü” için terör örgütü ile onun başı Abdullah Öcalan’ın muhatap alınması ve onun tarafından önerilen politikaların uygulanması gerektiğinin belirtilmesi, parti teşkilat binalarında terör örgütüne ait bayrak, doküman ve yasak yayınlara yer verilmesi, terör örgütü başı ve militanlarına ait poster ve resimlerin asılması, çeşitli bahane ve vesilelerle düzenlenen kongre, miting, toplantı ve gösteriler ile örgüt mensupları için düzenlenen cenaze merasimlerinin terör örgütünün propaganda alanına dönüştürülmesi veya dönüştürülmesine göz yumulması, terör örgütü ile bağlantıları mahkeme kararlarıyla saptanan kimselerle araya mesafe koymak, gerektiğinde disiplin yaptırımı uygulamak yerine parti adına söz söyleme yetkisi olan görev ve pozisyonlara getirme gibi davranışlar Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen “Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırılık teşkil eden eylemlerdir. Söz konusu eylemleriyle davalı Parti şiddeti kışkırtan, elverişli hale getiren, terör eylemlerini siyasi nitelikli eylemler olarak tanımlayan ya da destekleyen, bu tür eylemleri teşvik eden, bunları gizleyen ya da bu tür eylemlere katılan, parti teşkilat binalarını terör örgütüne ve onun propaganda malzemelerine açan bir siyasi partiye dönüşmüştür.” hususları vurgulanarak bölünmez bütünlük kavramı tartışılmıştır. Partinin eylemleri yanında PKK terör örgütüyle olan bağlantıları da değerlendirilmiş ve “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiğinden bahisle anılan partinin kapatılmasına karar verilmiştir.

Netice itibariyle, AYM’nin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi”ne aykırı olarak kabul ettiği durumlar özetle;

- Ülke ve millet bütünlüğünü bozucu veya dolaylı da olsa bu anlama gelebilecek türden davranışta bulunmak ya da sözler söylemek,
- Türkçe dışında farklı dilleri kullanan kesimlerin varlığını ileri sürerek bunlar için haklar ya da güvenceler talep etmek,
- Türkiye’de ulusal bütünlüğünün sağlanmamış olduğunu, azınlıkların varlığını ve ulusal farklılıkların bulunduğunu ileri sürmek,
- Atatürk milliyetçiliğine karşıt görüşler bildirmek,
- Federasyonu, bölgeler için özerklik ya da özyönetim sistemlerini savunmak, eşdeyişle siyasi özerklik talep etmek,
- Egemenliği bir sınıfa ya da zümreye özgüleyerek “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesinin vazgeçilmez unsurları olan ortak dil, kültür, eğitim ve Atatürk Milliyetçiliği kavramlarını yok saymak,
- Azınlık yaratmak, bölgecilik ve ırkçılık yapmak, eşitlik ilkesine aykırı davranmak şeklindedir (Taşkın, 2008, s. 9-22).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde “Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” İlkesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, siyasi partileri ülke sorunlarına ilişkin çözümlerin üretilmesinde görüşler sunan ve toplumun farklı kesimlerinin öneri ve taleplerini devlete ileten kuruluşlar olarak görmekte olup bunların kuruluş ve faaliyetleri açısından geniş güvencelerden yararlanması gerektiği fikrini benimsemiştir (Uygun, 2014, s. 632).

Anayasa Mahkemesi kararlarının aksine, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce verilen kararlarda; siyasi partilerin mevcut siyasi sisteme uygun program ve tüzük belirlemek zorunda olmadığı ve devletin mevcut sistemini sorgulamak da dahil, çeşitli proje ve önerilerin görüşülmesinin demokrasinin esas unsurlarından biri olduğu hususları belirtilmiştir. Örneğin Mahkemeye göre, bir partinin anayasanın barışçıl yollarla değişmesini savunması, tek başına o partinin yasaklanması ya da kapatılması için yeterli görülmemektedir. Mahkeme, demokrasinin kendisine zarar vermemek koşuluyla, siyasi partilerce farklı siyasal programların tartışılmasını demokrasinin özüne uygun değerlendirmiştir (Hazar, 2018, s. 85).

Bu kapsamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) ile ilgili 30/01/1998 tarihinde verdiği kararında, anılan partinin tüzüğünde yer alan “*TBKP, Kürt sorununun, ortak menfaatler üzerine kurulmuş, eşit haklara ve demokratik yeniden yapılanma amacına dayanan, Türk ve Kürt halklarının gönüllü olarak bir arada yaşamasını sağlayacak barışçıl, demokratik ve adil bir şekilde çözülmesi için çalışacaktır*” ifadesini, ayrımcı ve ülke bütünlüğünü hedefleyen bir nitelikte görmemiş, aksine ülkenin karşılaştığı sorunları diyalog yöntemiyle çözmeye çalışmasını demokrasinin temel özelliklerinden birisi olarak nitelendirmiştir (ECLI: CE: ECHR: 1998: 0130JUD001939292, s. 56-57).

Benzer şekilde Mahkeme, Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) hakkında verdiği kararda da, partinin programında yer verilen ulusal ve dini azınlıkların kendi kaderini tayin etme hakkı ile ilgili göndermeyi demokrasiye aykırı bulmamıştır. Yüksek Mahkeme 08/12/1999 tarihli anılan kararında şöyle demektedir (ECLI: CE: ECHR: 1999: 1208JUD002388594):

“41. Anayasa Mahkemesi ayrıca ÖZDEP’i programında “Kürtler ve Türkler” olmak üzere iki ulusun belirtilmesi ve Türk ulusunun birliği ve Türk Devletinin toprak bütünlüğüne zarar verecek şekilde azınlıkların mevcudiyetine ve bunların kendi kaderini tayin etme haklarına gönderme yapma konusunda da eleştirmiştir.

Mahkeme, söz konusu metinler birlikte ele alındıklarında, temelde-demokratik kurallar çerçevesinde – “Türk ve Kürt halklarını kapsayan bir sosyal düzen” kurmak olan bir siyasi projeyi amaçladığını belirtmektedir. Programın başka yerlerinde “Özgürlük ve Demokrasi Partisi ülkenin kuruluşuna katılmış olan Kürt ve Türk halklarının gönüllü birliği için kampanya başlatmaktadır” ibaresi kullanılmıştır. ÖZDEP’in programında ayrıca “ulusal ve dini azınlıkların” kendi kaderini tayin etme hakkına gönderme yaptığı doğrudur; ancak bağlam içinde ele alındığında, bu kelimeler insanları Türkiye’den ayrılmaya teşvik amacına değil, teklif edilen siyasi projenin Kürtlerin özgür irade ile, demokratik şekilde ifade edilen izni ile desteklenmesinin gerektiğinin vurgulanmasına yöneliktir.

Mahkeme, anılan siyasi projenin Türkiye Devleti'nin mevcut ilkeleri ve yapıları ile uyumlu olmamasının demokratik kuralları ihlal etmediği görüşündedir. Demokrasi açısından herhangi bir zarara sebebiyet vermemesi kaydıyla, bir Devletin mevcut düzenleme şeklini sorgulayanlar da dahil olmak üzere, çeşitli projelerin önerilmesi ve görüşülmesi demokrasinin temel unsurlarındandır (bkz. yukarıda anılan Sosyalist Parti ve Diğerleri kararı, s. 1257, Madde 47). Aynı husus, ÖZDEP'in Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasına ilişkin teklifleri için de geçerlidir.”

Diğer taraftan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından 12/11/2003 tarihli Sosyalist Parti (SP) hakkında verilen kararda, siyasi söylemlerinde iki ulustan, yani Türk ve Kürt uluslarından bahsetmek suretiyle Anayasada siyasi partiler için öngörülen yasakları ihlal ettiği sonucuna varılmıştır. Anayasa Mahkemesince verilen söz konusu kararda, partinin bölücülüğü desteklediği ve toplumu bağımsız federal bir devlet kurmak için savaşılmaya teşvik ettiği sonucuna varılarak, bu hususun partinin kapatılması için haklı neden teşkil ettiği değerlendirilmiştir. Buna karşın, konunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşınmasıyla, anılan Mahkemece Sözleşmenin 11. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. AİHM bu kararda, söz konusu Partinin “Kürt ulusunun kendi kaderini tayin etme” ve “ayrılma hakları” gibi ifadelerinin, Türkiye’den ayrılmayı teşvik etmekten ziyade, önerilen federal sistemin, Kürtlerin özgür iradelerine dayalı rızaları olmaksızın oluşturulamayacağını vurgulamayı amaçladığı sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla Mahkeme, demokrasiye zarar verilmediği takdirde, devletin mevcut yapısını sorgulayıcı nitelikteki ifadeler de dahil olmak üzere, farklı siyasi programların önerilmesine ve tartışılmasına olanak tanınmasının demokrasinin özünü teşkil ettiği kanaatine varmıştır (ECLI: CE: ECHR: 2003: 1112JUD002648295).

Bununla birlikte, AİHM'nin içtihatları uyarınca; bir siyasi partinin, kanunda veya devletin hukuki ve anayasal düzeninde değişiklik yapabilmesinin koşullarından biri, bu amaçla başvuru yöntemlerinin yasal ve demokratik nitelik taşıması; diğeri ise, önerilen değişikliğin temel demokratik ilkelere uygun olmasıdır. Dolayısıyla Mahkemeye göre, demokrasiye aykırı nitelik taşıyan, demokrasiyi yıkmayı hedefleyen, demokraside tanınan hak ve özgürlükleri ihlal eden politikalar üreten veya şiddeti teşvik eden liderleri bulunan bir siyasi parti, söz konusu gerekçelere dayanılarak uygulanan yaptırımlara karşı Sözleşmenin sağladığı korumadan faydalanmayı talep edemez (Adalet Bakanlığı, 2015, s. 2).

AİHM'nin “Halkın Emek Partisi (HEP)/Türkiye” kararında; söz konusu partinin Anayasa Mahkemesince kapatılmasına gerekçe oluşturan self-determinasyon hakkı, Kürtçenin tanınması vb. taleplerin demokratik ilkelere aykırı olmadığı kanaatine varılarak, partinin Türkiye’deki demokratik sistemi yıkma amacı taşıyan politikalarının olduğu ve bu sebeple kapatılmasına karar verildiği hususlarının yeterince gerekçelendirilemediği belirtilmiştir. Zira AİHM’ne göre, ancak çok ağır ve ciddi durumlarda siyasi partilerin kapatılması yaptırımının uygulanması gerekmektedir. Sonuç olarak, örgütlenme özgürlüğünün engellenmesinin demokratik ilkelerle bağdaşmadığı görüşünde olan AİHM, HEP’in kapatılmasının Sözleşmenin 11. maddesinin ihlali olduğu kararına varmıştır (ECLI: CE: ECHR: 2002: 0409JUD002272393).

Öte yandan, AYM'nin, terör örgütü PKK ile aynı siyasi hedeflere sahip olduğu ve parti yöneticilerinin açıklamalarının PKK'nın terör stratejisine hizmet ettiği gerekçeleriyle 2009 yılında kapatılmasına hükmettiği DTP hakkında AİHM tarafından 12.01.2016 tarihinde verilen kararda; Türkiye'nin, Sözleşmenin toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11.

maddesini ve özgür seçimlerle ilgili 1. Protokolün 3. maddesini ihlal ettiğine hükmedildi (ECLI: CE: ECHR: 2016: 0112JUD000384010). Bununla birlikte AİHM, AYM'nin, DTP'nin PKK'nın faaliyetlerine açık bir şekilde mesafe koymayarak teröre ve dolayısıyla şiddete destek verdiği yönündeki değerlendirmesini haklı bulmuş, parti üyelerinin bazı faaliyetlerinin cezai anlamda suç teşkil edebilecek nitelikte olduğunu da göz ardı etmemiştir. Buna karşın Mahkeme, şiddete dolaylı olarak destek vermenin her durumda parti kapatılmasını haklı kılmayacağı kanaatine vararak, anılan Partinin temelli kapatılmasının izlenen amaçlarla orantılı olarak kabul edilemeyeceğine karar vermiştir (Hazar, 2018, s. 92).

“Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” İlkesine Aykırılık Nedeniyle Verilen Kapatma Kararlarının Demokrasi Açısından Değerlendirilmesi

Demokrasi rejimlerinde siyasi partilerin yanı sıra bunları denetleyen kurumlar da büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde Anayasa Mahkemesi, demokrasinin unsurlarına aykırı düşen eylemlerde bulunan ya da bunlara teşebbüs eden siyasi partilerin denetlenmesinde rol oynayan kurumdur. Kural olarak siyaset üstü bir kurum olan Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarında verdiği kararlar kimi yazarlarca, demokrasinin unsurlarının devletin merkez ideolojisine hizmet eder şekilde değerlendirdiği yönünden eleştirilmiştir.

Işık'a göre; AYM tarafından Kürt ve benzeri etnik veya mezhepsel hareketlere dayanan siyasi partilerin kapatılmasında, son dönemlerde toprak kaybı yaşayan Osmanlı Devleti'nin "bölünme korkusu" ve bu durumun devletin benimsediği ilkelere yansıtılması hususları önemli rol oynamıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra merkez/çevre eksenli demokrasi tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu tartışmada, vesayet kavramı demokrasi ile birlikte değerlendirilmiş ve sıradan çoğunluğun yani çevrenin kendi çıkarlarını bilmesinin ve savunmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla toplumdaki siyasal eliti temsil eden merkez, üstün yetenekleri ve bilgileri sayesinde toplumu yönetmeye layık görülmüştür. 1960 askeri darbesinden sonra kurulan Anayasa Mahkemesini de söz konusu vesayet kurumlarının başında gören bu düşünceye göre, anılan Mahkeme siyasi parti kapatma davalarında demokratik özgürlükler karşısında otoriteyi, bireyler karşısında ise devleti korumayı tercih ederek resmi ideolojiyi merkezine koymuş ve böylece demokrasiden uzaklaşmıştır (Işık, 2012, s. 415-419).

Buna karşın, Anayasa Mahkemesi her ne kadar hukuki bir kurum olsa da, siyasal alana giren konulara dair davalara da baktığı için, Mahkemenin verdiği kararların siyasi nitelikte olabileceğini öne süren düşünceler de mevcuttur. Ancak Mahkeme bu fonksiyonunu yerine getirirken siyasal alanın sınırlarını belirlemiş olup bunlar; Türk milliyetçiliği, Atatürk milliyetçiliği, laiklik, Türklüğün maddi ve manevi değerleri, Devletin ülkesi ve milletiyile bölünmez bütünlüğü, Atatürk devrimleri, sınıf egemenliği ve azınlık yaratma yasağıdır (Gülsoy, 2001, s. 58).

Sonuç

Günümüzde temsili demokrasinin yapı taşı olan ve demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak ifade edilen siyasi partilerin, ülkedeki siyasi iradenin oluşumunda ve gelişiminde önemli etkileri olmuştur. Nitekim siyasal yaşama katılımı ve karar alma sürecini etkilemesi ile siyasi iktidarın kullanılmasında aktif rol oynaması bakımından siyasi partilerin çağdaş demokrasilerdeki yeri çok önemlidir. Dolayısıyla demokrasiyi siyasi partilerden ayrı düşünmek

olanaksızdır. Siyasi partilerin söz konusu özellikleri nedeniyle demokrasi açısından önemi, Neumann'ın "çağdaş siyasi yaşamın kanalları" benzetmesinde ifadesini bulmuştur (Neumann'dan aktaran Erdoğan, 2016, s. 60).

Bununla birlikte, siyasi partilerin demokrasiyi yaşatma ve geliştirme özelliklerinin yanı sıra, onu yok etme ihtimali de bulunmaktadır. Bu nedenle, siyasi partiler yer aldıkları siyasal yaşamda üstlendikleri rolde, demokrasiye bağlılıktan ödün vermemeli ve varlık sebeplerinin demokrasi olduğunu dikkate alarak bu doğrultuda hareket etmelidir.

Türkiye'de siyasi partilere ilk olarak 1961 Anayasası'nda sağlanan güvence ve yasaklara, 1982 Anayasası ve diğer yasal düzenlemelerle devam edilmiştir. Günümüzde pek çok siyasi parti, mevzuatta yer alan söz konusu düzenlemeler uyarınca kapatma yaptırımını ile karşı karşıya kalmıştır (Uslu, 2020, s. 594-606).

Siyasi partilerin kapatılması kararı ile birlikte, siyasi parti ve üyeleri açısından birtakım sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararının Resmi Gazete'de yayımlanması ile birlikte partinin hukuki varlığı ve Anayasal güvencesi sona erer. Dolayısıyla tüzel kişiliğini kaybeden parti, mevzuatla tüzel kişilere ve siyasi parti gruplarına tanınmış haklardan yoksun kalır (Şimşek, 2007, s. 54). Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan siyasi partinin bütün malları Hazineye geçer (SPK m.107) ve kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz (SPK m. 95).

Ayrıca, Anayasanın 69/9. maddesine göre; bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar. Anayasadaki söz konusu hükme paralel olarak Siyasi Partiler Kanununun 95. maddesinde de hüküm bulunmakta olup ilave olarak anılan maddede; siyasi partilerin bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremeyecekleri hükme bağlanmıştır. Anılan Kanunun 95. maddesi ile getirilen söz konusu yasağın, bağımsız milletvekili adayı olamamayı da kapsadığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, bahsi geçen yasa, Anayasanın 69/9. maddesinde yer alan hükmün konuluş amacı göz önüne alındığında, partinin kapatılmasına sebep olanların sonradan milletvekili seçilerek tekrar siyasi hayatta aktif rol almalarına izin verilmediği şeklinde yorumlanmaktadır (Teziç'ten aktaran Akyazan, 2006, s. 266).

Öte yandan, Türkiye en çok siyasi parti kapatma davası olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, Anayasa ve yasalarda yer alan siyasi parti kapatmaya ilişkin düzenlemeler, siyasi partilerin özgürce faaliyette bulunmalarını engellediği ve demokrasiye ters düştüğü gerekçeleriyle pek çok yazar tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca, Anayasa ve SPK'da yer verilen siyasi parti kapatma nedenlerinin yoruma açık hükümler içermesi, siyasi partilerin kapatılması hususunda Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen kararlarda pek çok farklı içtihadın oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Anayasa Mahkemesince mevzuatta siyasi partiler için öngörülen yasakların katı bir şekilde yorumlanması ile birlikte verilen kapatma kararlarının çoğunda Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararı verilmiştir. Zira AİHM, siyasi partilerin ancak demokrasiye zarar verdiklerinin ya da bu amaçla hareket ettiklerinin tespiti halinde kapatılmaları

gerektiğini belirterek, partilerin sistemi değiştirmeye yönelik düşüncelerinin, demokrasinin özüne zarar vermediği takdirde makul karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Aksine uygulamalar ve yaptırımlar, anılan Mahkemece verilen kararlarda hak ve özgürlük ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin bölünmez bütünlük ilkesine aykırılık nedeniyle açılan siyasi parti kapatma davalarında özgürlükçü bir yaklaşım yerine parti kapatma yaptırımını uygulaması, demokratik yaşam için zorunlu bir unsur olan siyasi partilerle ilgili siyasal alanın daraltıldığına dair bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilen kararlarda ve uluslararası düzenlemelerde, yasaklayıcı ve sınırlandırıcı yaptırımların en son çare olarak uygulanıp demokrasiyi zedelemeyecek nitelikte kararlar verilmesi önerilmiş, “ifade özgürlüğü” kapsamında kalan görüşlerin cezalandırılması yerine, şiddet ve terör noktasına gelmiş faaliyetlerde kapatma yaptırımının uygulanması gerektiği değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesinin yukarıda izah edilen “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine ilişkin verdiği siyasi parti kapatma kararlarında ve söz konusu ilkenin yorumlanmasında çağdaş ve çoğulcu demokrasinin gerektirdiği ölçütlerin yakalanması hususu; kararların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarıyla uyumlu hale getirilmesi ve Anayasa Mahkemesinin sahip olduğu yargısal denetim gücünün hiçbir koşulda askeri, bürokratik, iktisadi, siyasi ve birtakım grupların çıkarları ile tercihleri doğrultusunda araç haline getirilmemesi yönünden önem arz etmektedir. Ne var ki, gerek “Demokratik Devlet İlkesi”, gerekse de “Devletin Ülkesiyle ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi” Anasamızda bulunan devletin temel nitelikleri içerisinde yer alan iki önemli ilkedir. Her iki ilkenin dengeli bir şekilde bağdaştırılarak hayata geçirilmesi noktasında AYM'nin işlevi yadsınmaz. Diğer taraftan klasik liberal anlayışta demokrasinin halkın kendisi için belirleyici kararları yine kendisinin alması ve bu noktada düşünce ve kanaat serbestisini içeren anlamı önemlidir (Holden, 1988, s. 14). Ancak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını etnik kökenlerine göre ayırma, ülkenin bir veya birden fazla bölgesi için siyasi özerklik talepleri vs. de “ifade hürriyeti” gerekçesiyle yaptırımsız bırakılmamalıdır. Siyasi partiler daha çok demokrasinin işlerliğine yönelik konularda yapıcı hareket etmeli, ayrıştırıcı dilden uzak durmalıdır.

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı. (2015). Siyasi parti ve dernekler, 1-12. Erişim adresi: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Political_parties_TUR.pdf
- Atar, Y. (2019). Türk anayasa hukuku. Ankara: Seçkin.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (1999). ÖZDEP/Türkiye kararı, (23885/94). 1-16. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-125311>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (1998). Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri/Türkiye kararı, (Başvuru no: 133/ 1996/ 752/ 951), 1-16. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-141580>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2002). Halkın Emek Partisi/Türkiye kararı, (Başvuru no: (22723/93, 22724/93 ve 22725/93), 1-12. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-60416>

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2003). Sosyalist Parti/Türkiye kararı, (Başvuru no: 26482/95), 1-8. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-124862>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2016). Demokratik Toplum Partisi ve Diğerleri/Türkiye kararı, (Başvuru no: 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 ve 37272/10), 1-12. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-164428>
- Akyazan, A. E. (2006). 1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin kapatılması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 65, 247-276. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-65-249>
- Coşar, V. A. (2009). Siyasi partilerin yasaklanması ile ilgili venedik kriterleri, *Ankara Barosu Dergisi*, 67(2), 123-126. Erişim adresi: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2009-2/11.pdf>
- Çam, M. (2017). *Anayasa Mahkemesi kararlarında siyasi partilerin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık sebebiyle kapatılmasının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Erdoğan, D. (2016). Siyasi partilerin temsili demokrasi üzerindeki etkileri, *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(3), 59-74. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/726935>
- Dinler, V. (2003). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve siyasi partiler* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Duman, İ. H. (2001). Devletin ulusu ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğü ve bu gerekçe ile hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2001(2), 479-504. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2001-20012-815>
- Ercan, M. S. (2016). Anayasa Mahkemesi kararları ışığında siyasi parti yasakları, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 49-70. Erişim adresi: https://en.medipol.edu.tr/Document/Galeri/Dokuman/hukuk_dergisi/mehmet_sercan_ercan_2016_1_2.pdf
- Hazar, Z. (2018). *Siyasi partilerin kapatılması ve demokratik toplumda gereklilik ilkesi: avrupa insan hakları mahkemesi kararları çerçevesinde bir inceleme*, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 3(1), 73-106. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/428236>
- Heper, Y. (2014). *Anayasa Mahkemesi kararlarında devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Holden, B. (1988). *Understanding liberal democracy*, New York: Prometheus Books.
- Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*, Bursa: Ekin.
- Gözler, K. (2009). Üniter devlet ve demokratik açılım, *Türkiye Günlüğü*, 99, 81-89. Erişim adresi: <http://www.anayasa.gen.tr/acilim.htm>

- Gülsoy, M. T. (2001). Anayasa Mahkemesi kararlarında ölçü-norm ve siyasal alanın sınırı olarak başlangıç ilkeleri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 6(22), 46-58.
- Kaya, S. B. (2016). Anayasa Mahkemesi'nin laiklik ve bölünmez bütünlük ilkeleri ve hegemonik koruma tezi ekseninde siyasi partilere yaklaşımı ve çağdaş çoğulcu demokrasilerde siyasi partilerin önemi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 122, 9-46. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-122-1540>
- Koçak, M. (2003). *Siyasi partiler ve 1982 Anayasasına göre siyasi parti yasakları ile parti yasaklarına aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar (Yüksek lisans tezi)*. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Işık, H. M. (2012). *Anayasa Mahkemesi kararlarında devletin resmi ideolojisi*, Ankara: Adalet.
- Loewenstein, K. (1937). Militant democracy and fundemantel rights, *The American Political Science Review*, 11(3), 417-432. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/1948164?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Lipson, L. (1981). *The great issues of politics: An introduction to political science*, New Jersey: Prentice Hall College Div.
- Öztürk, N. K. (2018). *Anayasa hukuku*, Ankara: Seçkin.
- Şimşek, E. (2007) *Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde türkiye'de siyasi partilerin kapatılması rejimi ve demokrasi ilkesi açısından değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi)*. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Taşkın, Ş. C. (2008). Siyasi partilerin kapatılması, *Bursa Barosu Dergisi*, 32(84), 9-22. Erişim adresi: <https://www.bursabarusu.org.tr/Home/KbDownload/bursa-barosu-dergisi-sayi-84>
- Uslu, F. (2019a). *Anayasa hukukununun 99 konusu*, Ankara: Adalet.
- Uslu, F. (2019b). *Anayasa hukuku çalışma ve pratik kitabı* (2. bs.). Ankara: Adalet.
- Uslu, F. (2020). *Bütün konularıyla anayasa yargısı dersleri* (3. bs.). Ankara: Adalet.
- Uygun, O. (2014). *Devlet teorisi*, İstanbul: On İki Levha.
- Uygun, O. (2000). Siyasi partilerin kapatılması rejiminin avrupa insan hakları sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmesi, *Anayasa Yargısı*, 17, 256-273. Erişim adresi: https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/uygun.pdf
- Yavuz, E. & Özgül, M.E. (2016). 1982 sonrası Anayasa Mahkemesinin verdiği siyasi parti kapatma kararlarının demokratikleşme bağlamında incelenmesi, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4).
- Yiğit, U. (2008). Siyasi partilerin temelli kapatılması ile kapatılması arasındaki farklar ve kapatılan partilerin yeniden açılması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 75, 165-176. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-75-405>.

Is a Universal Model of a 'Good' National Education System that brings Economic Returns Emerging?

Ekonomik Getirileri Artıran İyi Bir Ulusal Eğitim Sistemi
Evrensel Bir Model Olabilir mi?

PhD. Mehmet Levent YILMAZ¹ - MSc. Hüseyin Atakan KESKİN²

Başvuru Tarihi: 18.03.2020

Kabul Tarihi: 16.04.2020

Makale Türü: Derleme

Abstract

The consensus around the importance of educational quality on economic growth and societal development is more robust than ever. Major studies such as Hanushek & Woessmann (2015; 2020) indicate that a nation's aggregate cognitive skills, measured with international mathematics and science assessments such as TIMMS, PIRLS, and PISA, is indicative of its educational quality, which is a vital component for economic growth. Such studies have also influenced the trajectory of international organizations so far as to include 'quality education' as one of the Sustainable Development Goals 2013 (United Nations, 2015). Therefore, by building on the studies asserting the importance of quality education and cognitive skills accumulation, we examine whether there is a universal model of a 'good' education system should look like is emerging. Based on observing the education systems of countries with a solid track record on international assessments aimed to measure cognitive skills, we argue that there seems to be various common themes, and also highly distinctive paths to success among highly renowned education systems.

Keywords: *International Education, Educational Policy, Economic Development, Educational Economics, Human Capital, Educational Quality*

Öz

Eğitim kalitesinin ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınma üzerindeki önemi konusundaki fikir birliği her zamankinden daha sağlamdır. Hanushek & Woessmann (2015; 2020) gibi önemli çalışmalar, bir ulusun TIMMS, PIRLS ve PISA gibi uluslararası matematik ve fen değerlendirmeleri ile ölçülen toplam bilişsel becerilerinin, ekonomik büyüme için hayati bir bileşen olduğunu gösteren eğitim kalitesinin bir göstergesi olduğunu göstermektedir. Bu tür çalışmalar, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2013'ten biri olarak 'kaliteli eğitimi' içerecek

¹ Turkish National Police Academy, mehmetlevent.yilmaz@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5326-4198

² University of Oxford, St. Antony's College, atakan@fairopportunityproject.org, ORCID: 0000-0003-3171-7445

şekilde uluslararası kuruluşların yörüngesini de etkilemiştir (United Nations, 2015). Bu nedenle, kaliteli eğitim ve bilişsel beceri birikiminin önemini ortaya koyan çalışmalara dayanarak, “iyi” bir eğitim sisteminin ortaya çıkması gereken evrensel bir model olup olmadığını inceliyoruz. Bilişsel becerileri ölçmeyi amaçlayan uluslararası değerlendirmeler konusunda sağlam bir sicile sahip ülkelerin eğitim sistemlerini gözlemlemeye dayanarak, çeşitli ortak temalar ve aynı zamanda yüksek derecede tanınan eğitim sistemleri arasında başarıya oldukça belirgin yollar olduğunu iddia ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Eğitim, Eğitim Politikası, Ekonomik Kalkınma, Eğitim Ekonomisi, Beşeri Sermaye, Eğitim Kalitesi*

Introduction

The field of education has gained significant attention across various scientific disciplines with the advent of growth theories such as Solow’s (1956) Growth Model, Mincer’s (1974) Returns on Education, and Barro and Sala-i Martin’s (1997; 2004) study on technological diffusion and growth. Later empirical findings suggested that the human capital of a nation is linked with the prosperity of a nation (Hanushek & Woessmann, 2007; 2015), which turned that attention on education into new impetus of international organizations theorizing on what composes a ‘good’ national education system. The work of OECD, along with international student assessments such as PISA (OECD, 2016), TIMSS (Mullis, 2012), and PIRLS (Martin et al., 2017) in recent years, have created a vociferous debate on what constitutes a sound education system. Education now serves as a forefront in development indicators as being one of the 17 Sustainable Development Goals that the United Nations (2015) put forth with ambitious hopes of eradicating social and economic problems by 2030.

“Notions of convergence and universalism surrounding “one best way” models are not new” (Rowley, 2018, p. 5), as studies claim countless ‘one size fits all’ models ranging from economic, political and educational governance (Fukuyama, 1992; Barro & Sala-i Martin’s, 1997). As cited in Rowley (2018), Fukuyama (1992) famously claimed the end of the human history, stating that liberal and democratic institutional governance models including political and educational models will triumph in the world; only later to admit that he underestimated the intricacies and the complexity of the world, and exaggerated his statement (Glancy, 2014). Education, a normative field itself (Besley, 2009), is a convoluted topic with subtleties, including sui generis needs of countries and ample cultures that make up societies. This paper, in conjunction with the works of others in education (see Fox, 1983; Grubb, 1999; Pratt, 2002), argues against the notion of ‘universal emergence’ of a proper national education system. On the other side of the spectrum, however, the paper acknowledges the effort, changes, and improvements carried out by international organizations (primarily OECD, UNICEF, and the World Bank) to nudge governing bodies towards quality education. Hence, the first section of the paper will elaborate on that global effort, followed by a section that delineates some of the reasons that support the rejection of such ‘emergence,’ and why it is not the future. The final section is a comparative analysis of the education systems of South Korea and Finland—two successful education systems, according to OECD (2016). It is important to note that this paper

is not about assessing importance/relevance weights to determine which education system is the most successful; instead, it is an inquiry on the debate on the universal emergence of a sound education system.

The Global Effort

Much of the global effort to constellate a universal model of 'good' education has been predicated upon the idea of 'human capital theory,' which helps set the framework for education policies since the 1960s (Fitzsimons, 2017). Although can be traced back to Adam Smith's (1786) famous work of *The Wealth of Nations*, this theory is a further derivation of the basic neoclassical growth model, also known as the *Solow Model* (1956), which stated that economic growth is a function of physical capital —goods such as equipment, dams, machines, and buildings (Samuelson & Nordhaus, 2010) — and population growth. Improved Solow models, such as Brumm (1991), claimed that economic growth that is not explained by physical capital and population growth is caused by human capital, which merely is the skills, knowledge, and the experience of people (OECD, 2009). The improved model suggested that human capital is the only variable that brings sustainable positive economic returns in the long-run (Brumm, 1991), and education fuels human capital (Denison, 1967).

Despite its intuitiveness, data used to test the validity of the human capital theory, however, yielded inconclusive results until the 2000s due to studies (see Mincer, 1974; Barro & Sala-i-Martin, 2004) using educational attainment as the only measuring variable (Hanushek & Woessmann, 2008). Later studies such as Hanushek and Woessmann (2007; 2008; 2015), asserted that a year of schooling could not be expected to produce analogous outcomes across the world because of differences in the quality of education provided by countries. They instead used cognitive skills, that being international student assessment scores such as PISA, TIMSS, and PIRLS, where students between the ages of 10-15 are tested for their numeracy, literacy, and real-life problem-solving skills (OECD, 2016), as a measure of human capital. Their findings revealed that cognitive skills could explain 78% of the variation in GDP per capita growth, while educational attainment did not provide any robust results. Their final suggestion of "a nation's prosperity is directly related to the skills of its population" (Hanushek & Woessmann, 2015, p. 209), is one of the main contributors to the global effort of nudging countries to reform/redesign education systems. Ultimately, cognitive skills accumulation is a contributing factor towards untangling the economics growth paradoxes around the world and explaining substantial development differences amongst nations (Keskin & Yilmaz, 2020).

The global effort to revamp education systems is based on the notion of teaching relevant skills for future employment (OECD, 2009); thus, driven by economic output concerns. Ever since its advent, PISA has helped bring global attention to education, and claim to have improved literacy and numeracy skills by narrowing the skills gap between countries (OECD, 2016). The OECD has been vocal for quality education, which factors such as teacher quality, equity, cognitive skills, and inclusiveness are some of the common themes around the education system they advocate for (OECD, 2012a). Other international organizations such as the United Nations (2015) have also made quality education a goal, and skills formation one of the targets of their Sustainable Development Goals 2030. Coincidentally, however, both the OECD and the United Nations also suggest that education systems cannot be replicated, and a one-size-fits-all or universal approach to education will not produce profound impacts on societies (Yiannouka & Mouhyi, 2018; Rowley, 2018). These international organizations suggest that while it is

essential to learn from high performing systems, countries should integrate their measures which accounts for different values, customs, culture, and immediate needs of the society into their education system (OECD, 2007). While these organizations advocate for more skills and quality-oriented approach in education, it is essential to note that education interventions that do not take unique socio-cultural, religious, and political aspects into account are likely to produce unintended results (Valiente, 2014). These unintended results may be exacerbated by a lack of understanding of different student needs, which vary significantly across different nations (Altinok& Aydemir, 2017). On the basis thereof, while the universal emergence of the concepts education in terms of skills, and quality education—mostly driven by the human capital theory advocates—is acceptable; this is not to say that a universally accepted ‘good’ national education system is emerging, nor it would be a viable approach en route to increasing educational quality in the future.

Issues Regarding One Size Fits All Models

Valiente (2014) states that “the implementation of policy solutions from high-income countries in low- and middle-income is one of the most problematic international practices that have been inspired by modernization approaches to development” (p. 45). Although it is essential to analyze successful models, Keep (2018) points out that “the key is to think in terms of policy learning, not policy borrowing” (p. 2). On that premise, in their *Strategy for Development Mandate*, OECD (2012b) pledges to take a more holistic approach and constructively criticizes itself by stating:

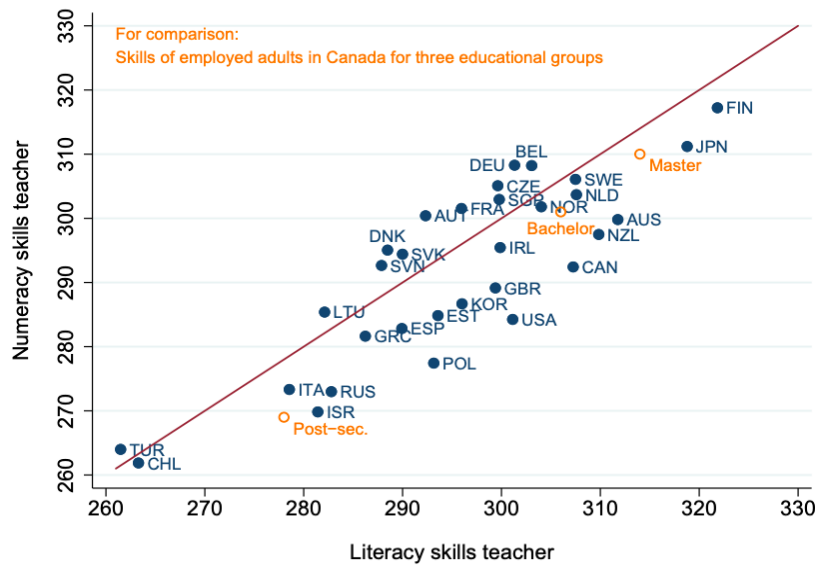
The OECD also needs to learn from diverse growth and development experiences, reflect them in its analytical frameworks and policy advice, and better leverage its collective expertise and resources. There is no "one-size-fits-all" strategy. Development is a long-term process of economic and social transformation, and attention should be paid to development trajectories and policy sequencing rather than static comparisons (p. 4).

This statement denotes that the OECD should leave behind the so-called modernization approach to development, and assess more importance to the complexities behind countries development trajectories and needs. Robinson and Winthrop (2016) state that the first step in designing an education system goes through a deep understanding of local educational needs. They suggest that education systems should take a community-based approach given the needs of different stakeholders, in lieu of implementing systems that governments or universal models think those communities out to need. Keep (2018) also claims that one of the reasons Germany's Vocational Education and Training program performs outstandingly is due to the system belonging to stakeholders, rather than merely the government itself. These notions dovetail well with some of the criticism of Hanushek& Woessmann's (2015) claims on the ineffectiveness of educational attainment on economic growth. Bretton (2011) argues that while international test scores may explain GDP per capita differences across nations, empirical data and models suggest that school enrollment plays a vital role in low and middle-income countries for their development. Therefore, while educational attainment might not serve as a determinant factor in economic growth trajectories of developed nations, it can be a crucial policy that may bring a profound impact to the people of low and middle-income countries.

In today's world, where global economic competition is at its highest, countries endeavor to thrive within specific markets by utilizing their competitive advantage (International Trade

Forum, 2003). Given this, countries try to produce quality labor power within the specific sector of their focus. For instance, New York and London are ranked as the world's two financial capitals respectfully (Yeandle, Wardle & Mainelli, 2018); and conjointly provides the world's top ten highest-ranked finance and accounting education (QS World, 2018). On the other side of the spectrum, Israel, with a population of 8.7 Million people (The World Bank, 2018,) produces the most innovation per-capita, and more start-up companies than countries such as, India, South Korea, Japan and the United Kingdom (Senor, Singer, & Peres, 2011). To account for both the security threats of the region, and produce innovation, Israel made military service compulsory for all men and women, and created a unique system called '*Talpiot*' in 1979 where soldiers are taught mathematics, physics, computer science, and other IT related courses while receiving military training (Gewirtz & Zacks, 2016). Finally, the Netherlands "is a world leader in managing water (Netherlands Enterprise Agency, 2015, p. 1), and produces high-quality research in water management given their water level control issues dating back to the 800s (Jong, 2004). Therefore, one justifiable inference would be that country needs, domestic politics, and various economic trajectories heavily influence the designs of education systems (Wales, Magee, & Nicolai, 2016), which undermines the notion that a universal model of an excellent national education system will take place in the future.

Besides different development strategies and needs of countries, another concept regarding why the universal approach for a sound education system is not the future is differences in student needs, and human resources of a nation (Yiannouka & Mouhyi, 2018). As cited in Yiannouka and Mouhyi (2018), research suggests that by targeting students with underprivileged financial backgrounds, and addressing their sui generis needs such as extended tutoring, and emphasis on of non-cognitive skills, urban charter schools in the US have had a significant effect on improving the achievements of those students (Abdulkadiroglu, Angrist, Dynarski, Kane, & Pathak, 2011; Dobbie & Fryer, 2011). This type of flexibility in schools is not only demanded by stakeholders in education, but also highlighted in studies as a significant suggestion given flexibility would help schools and education systems to adjust to the uncertainties of the future, and allow room further research and innovation in the policymaking in education (Robinson & Winthrop, 2016). Regarding human resources of a country, governments are urged to design systems where resources are scaled and utilized effectively, rather than concentrating them on a few locations or institutions, to account for access and equity in education (Gottelmann-Duret & Bahr, 2012). The significant variance in available resources across countries would indicate that an implementation of a universal model is far from achievable. Exempli gratia, Hanushek, Piopiunik, and Wiederhold (2018) empirical models (See Figure 1) suggest that the numeracy and literacy skills of Turkish and Chilean teachers are well below of Canadian employees with only vocational education. For both Turkish and Chilean education systems to hire teachers with similar qualities of the highly-celebrated Finnish teachers, they would need to pick from their top 3% of the graduating cohort (Hanushek, Piopiunik & Wiederhold, 2018). It seems unlikely that any government would devote their highest performing graduating cohort to merely teaching, given the amount of other critical jobs that are highly demanded, such as medical, engineering, legal, and technical professions that require a particular set of skills. Student needs and available human resources are, therefore, other factors that show how the future in education systems is directed towards local approaches rather than a universally accepted good national education model.

Source: (Hanushek, Piopiunik, & Wiederhold, 2018, p. 38)

Figure 1. Teacher Cognitive Skills Compared to Canadian Workers with Varying Education Levels

Finland vs. South Korea

Despite their poor performances fifty years ago, the education systems of Finland and South Korea, are now widely admired, given their stellar performance in international student assessments, and quality outcomes (OECD, 2016). While sharing common themes such as teacher selection and quality, both systems ultimately differ on the philosophies which their education systems are built upon (Choi, 2014). The Finnish system is based on extracurricular activities and intrinsic motivation by enforcing short school days due to their shared belief that learning also takes place outside of the classroom (Choi, 2014). Finnish students have “fewer hours of instruction than students in any other OECD country” (OECD, 2011, p. 121), and spend around 550 hours per annum in classroom—a strikingly low figure given countries such as the US spend more than 1080 hours in one school year (Sahlberg et al, 2015; OECD, 2011). Finnish schools are the centerpiece of communities and provide not only educational but also social amenities, ranging from health, dental, and psychological services (OECD, 2011), to help students discover and create an identity (Schleicher, 2012) (As cited in Choi, 2014). Finnish teachers have an absolute autonomy on their teaching as they are not bounded to teach the whole national curriculum, and textbook teaching methods/materials are left to teachers’ discretion (OECD, 2011). Furthermore, teachers assign several responsibilities to students to increase their engagement and encourage them to take part in designing their learning activities and outcomes (Ministry for Foreign Affairs of Finland, 2017). As students age (grades 10-12), they are expected to maintain full control of their learning program, including courses and the pace which they wish to proceed within an academic year (OECD, 2011). In short, educational themes such as flexibility, individual choice, autonomy, and extracurricular activities stand out within the Finnish System.

The South Korean education system, instead, is based on hard-work, endurance, and determinacy (Choi, 2014). Schleier (2012) states that Korean culture is constituted around the notion of working hard and going through tough times today to ensure happiness and prosperity in the future. Educational achievement, influenced by their Confucian culture, is mainly assessed through rigorous examinations (Choi, 2014), which explains the reason behind South Korean students average more study hours (Bermeo, 2014), and sleep one hour less (Chosunilbo, 2009) in comparison to their age cohort in OECD countries. A typical student day may last as long as seventeen hours, as many students attend double school shifts, private tutoring, and self-studying sessions (Chakrabarti, 2013). Furthermore, South Korean students rank the lowest among 55 OECD countries and economies in the number of hours spent outside of school for activities, that being exercise, practicing sports, and surfing the internet (OECD, 2017). Even though built around important outcomes in conjunction with the Finnish system such as creative thinking, cognitive and non-cognitive skills, the curriculum South Korean schools follow is developed by the Ministry of Education, along with strictly enforced schedules such as the required one-hour career exploration per week for students in lower secondary schools (National Center on Education and the Economy, 2018). Despite being sharp contrast with one of the world's most feted education models, that being Finland's system, the South Korean education produces successful outcomes as the country is at 100% literacy, scores well-above the world average on the PISA exam, and has the highest completion rate of post-secondary education among OECD countries (Choi, 2014; OECD 2009, 2011, 2017; National Center on Education and the Economy, 2018).

Conclusion

This paper discussed the universal emergence of a 'good' national education and whether this emergence is the future. The first section conceded the argument that there are emerging common themes, rather than a system, in education such as encouraging cognitive skills accumulation led by international organizations, and the proponents of the human capital theory. Cognitive skills, measured with international science and mathematics assessments, are strong indicators of countries' per capita economic growth rates and development paradoxes around the world (Hanushek & Woessmann, 2015; Keskin & Yilmaz, 2020). Further sections, however, painted an elaborate picture of why a universal emergence of a single education system is not taking place. International organizations discourage the implementations of one size fits all approaches (OECD, 2012b) since merely copying successful educational systems is ubiquitously discouraged (Keep, 2018; Rowley, 2018; Valiente, 2014; Yiannouka & Mouhyi, 2018). Besides, given the immense variety amongst concepts such as countries' development stages, sui generis needs, cultures, political designs, global economic ambitions, student needs, stakeholder expectations, and available human resources, national education systems are emerging to be more distinct than ever. Conclusively, Finland vs. South Korea's example resembles how two different systems, if interwoven with the culture and the expectations of their societies, can still produce exceptional educational outcomes.

Gottelmann-Duret and Bahr (2012) state that "education systems, like any other social system, are complex, composed of a multitude of interrelated factors that need to be 'put in concert' to achieve the system's goals. (p. 11). As per indicated in this paper, those goals differ across nations. Therefore, a 'good' national education system should be unique to the country and

address the needs and the culture of its society. Therefore, a 'good' national education system should be unique to the country and address the needs and the culture of its society. Ultimately, one size fits all models appear to be disappearing, rather than emerging; and the future in sound national education systems does not seem to be singular and universal, but instead, plural and local.

References

- Abdulkadiroğlu, A., Angrist, J., Dynarski, S., Kane, T., & Pathak, P. (2011). Accountability and flexibility in public schools: evidence from bostons charters and pilots. *The Quarterly Journal of Economics*, 126, 699-748.
- Altinok, N., & Aydemir, A. (2017). Does one size fit all? The impact of cognitive skills on economic growth. *Journal of Macroeconomics*, 53, 176-190.
- Barro, R., & Sala-I-Martin, X. (1997). Technological diffusion, convergence, and growth. *Journal of Economic Growth*, 2(1), 1-26.
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic growth*. Cambridge (Mass.): MIT.
- Bermeo, E. (2014). South Korea's successful education system: Lessons and policy implications for Peru. *Korean Social Science Journal*, 41(2), 135-151.
- Besley, T. (2009). *Assessing the quality of educational research in higher education: International perspectives*. Rotterdam, Netherlands: Sense.
- Breton, T. R. (2011). The quality vs. the quantity of schooling: What drives economic growth?, *Economics of Education Review*, 30(4), 765-73.
- Brumm, H. J. (1996). The human capital augmented solow model revisited, *Applied Economics Letters*, 3(11), 711-14.
- Chakrabarti, R. (2013, December 02). South Korea's schools: Long days, high results. Retrieved January 11, 2019, from <https://www.bbc.co.uk/news/education-25187993>
- Choi, A. (2015, December 22). What the best education systems are doing right. Retrieved January 10, 2019, from <https://ideas.ted.com/what-the-best-education-systems-are-doing-right/>
- Chosunilbo. (2009, August 10). Korean youth study longest hours in OECD. Retrieved January 11, 2019, from http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2009/08/10/2009081000200.html
- Denison, E.F., (1967). Why growth rates differ; postwar experience in nine western countries. *The World Bank*, Washington: D.C.

- Dobbie, W., & Fryer, R. G. (2011). Are high-quality schools enough to increase achievement among the poor? Evidence from the harlem childrens zone. *American Economic Journal: Applied Economics*, 3(3), 158-187.
- Erdelen, W. (2008). One size does not fit all. *A World of Science*, 6(4), 1-24. Retrieved January 8, 2019, from http://www.unesco.org/science/document/AWOS_Vol6_4web.pdf
- Fitzsimons P. (2017). Human capital theory and education. In: Peters M.A. (eds) *Encyclopedia of educational philosophy and theory*. Singapore: Springer.
- Fox, D. (1983). Personal theories of teaching. *Studies in Higher Education*, 8, 151-163.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York: Free.
- Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). *Economics*. Boston: McGraw-Hill.
- Gewirtz, J., & Zacks, S. (2016). *Israel's edge: The story of the IDF's most elite unit - Talpiot*. Jerusalem: Gefen Publishing House.
- Glancy, J. (2014, September 28). Francis Fukuyama: Yes, history's death was exaggerated. Retrieved January 6, 2019, from <https://www.thetimes.co.uk/article/francis-fukuyama-yes-historys-death-was-exaggerated-059p817q9pm>
- Gottelmann-Duret, G., & Bahr, K. (2012). Strengthening of education systems. *International Institute for Educational Planning*. Retrieved January 10, 2019, from http://www.iiep.unesco.org/sites/default/files/strenghtenning_of_education_systems_-_discussion_paper.pdf
- Grubb, W. N. (1999). *Honored but invisible an inside look at teaching in community colleges*. New York: Routledge.
- Hanushek, E., & Woessmann, L. (2007). The role of education quality for economic growth. *World Bank Policy Research Working Paper No. 4122*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=960379>
- Hanushek, E., & Woessmann, L. (2008). The role of cognitive skills in economic development. *Journal of Economic Literature*, 46(3), 607-668.
- Hanushek, E., Woessmann, L., (2015). The knowledge capital of nations. education and the economics of growth. Cambridge: *The MIT*.
- Hanushek, E. A., Piopiunik, M., & Wiederhold, S. (2019). The value of smarter teachers international evidence on teacher cognitive skills and student performance. *Journal of Human Resources*, 54(4), 857-899.

- Hanushek, E., & Woessmann, L. (2020). Education, knowledge capital, and economic growth. In *The Economics of Education* (pp. 171-182). Cambridge: Academic.
- International Trade Forum. (2003). A country's competitive advantage. Retrieved January 9, 2019, from <http://www.tradeforum.org/A-Countrys-Competitive-Advantage/>
- Jong, J. D. (2004). Challenges of climate change for water management in the Netherlands. *Proceedings of the Water Environment Federation, 2004*(15), 515-529.
- Keep, E. (2018, September 20). What can we learn from technical education in Germany? Retrieved January 8, 2019, from <https://feweeek.co.uk/2018/09/21/what-can-we-learn-from-vocational-training-in-germany/>
- Keskin, H. A., & Yilmaz, M. L. (2020). The role of cognitive skills accumulation on educational quality and economic growth. *Journal of Financial Researches and Studies, 12*(22), 169–179.
- Martin, M. O., Mullis, I. V. S., & Hooper, M. (2017). Methods and procedures in PIRLS 2016. Retrieved from Boston College, *TIMSS & PIRLS International Study Center*.
- Mincer, J. (1974). *Schooling, experience, and earnings*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Ministry for Foreign Affairs of Finland. (2017). FINFO – Education in Finland. Key to the nation's success. *Otavamedia OMA*, 1-31. Retrieved January 10, 2019.
- Mullis, I. V. (2012). *PIRLS 2011: International results in reading*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center.
- National Center on Education and the Economy. (2018). *South Korea: Learning systems*. Retrieved January 11, 2019, from <http://ncee.org/what-we-do/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/south-korea-overview/south-korea-instructional-systems/>
- Netherlands Enterprise Agency. (2015, December 07). *Water*. Retrieved January 10, 2019, from <https://www.hollandtradeandinvest.com/key-sectors/water>
- OECD. (2007). Institutionalising sustainable development. *OECD sustainable development studies*. doi:10.1787/9789264019096-en
- OECD. (2009). The value of people. *OECD insights: Human capital*, 22-37. doi:10.1787/9789264029095-3-en
- OECD. (2011). Lessons from PISA for the United States, strong performers and successful reformers in education. *OECD publishing*, 227-256. doi:10.1787/9789264096660-12-en
- OECD (2012a). Equity and quality in education: supporting disadvantaged students and schools, *OECD publishing*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264130852-en>

- OECD. (2012b). OECD strategy for development: Meeting of the council at ministerial level. *OECD Paris*, 1-12. Retrieved January 9, 2019.
- OECD. (2016). PISA 2015 results (Volume II) policies and practices for successful schools. *PISA, OECD publishing, Paris*. doi:10.1787/9789264267510-en
- OECD (2017)., PISA 2015 results (Volume III): Students' well-being, PISA., *OECD publishing, Paris*., <https://doi.org/10.1787/9789264273856-en>.
- Pratt, D. (2002). Good teaching: One size fits all?. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 2002(93), 5-15.
- QS World. (2018, September 18). University rankings by subject 2018: Accounting & finance. Retrieved from <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2018/accounting-finance>
- Robinson, J. P., & Winthrop, R. (2016). Millions learning: Scaling up quality education in developing countries. *Center for Universal Education at Brookings*, 1-160.
- Rowley, C. (2018, December 24). Universal models do not sit easily in today's world. Retrieved January 6, 2019, from <https://www.ft.com/content/8de3d754-02f7-11e9-99df-6183d3002ee1>
- Sahlberg, P., Ravitch, D., Hargreaves, A., & Robinson, K. (2015). *Finnish lessons 2.0 what can the world learn from educational change in Finland?* New York: Teachers College.
- Schleicher, A. (2012, July). Use data to build better schools. Retrieved January 10, 2019, from https://www.ted.com/talks/andreas_schleicher_use_data_to_build_better_schools
- Senor, D., Singer, S., & Peres, S. (2011). *Start-up nation: The story of Israel's economic miracle*. New York: Twelve.
- Smith, A. (1786). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (4th ed.). London: Printed for A. Strahan, and T. Cadell.
- Solow, R. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- The World Bank. (2018). *World development indicators: Population* [Data file]. Retrieved January 9, 2019, from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. New York: UN.
- United Nations Development Programme. (n.d.). *Goal 4: Quality education*. Retrieved December 31, 2018, from <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-4-quality-education.html>

- Valiente, O. (2014). The OECD skills strategy and the education agenda for development. *International Journal of Educational Development*, 39, 40-48.
- Wales, J., Magee, A., & Nicolai, S. (2016). How does political context shape education reforms and their success? *Development Progress*, 1-29. Retrieved January 10, 2019, from <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/10808.pdf>.
- Yeandle, M., Wardle, M., & Mainelli, M. (2018). The global financial centres index 24. *Z/Yen Group and the China Development Institute*, 1-55. Retrieved January 9, 2019.
- Yiannouka, S., & Mouhyi, Z. (2018, April 03). There is no one-size-fits-all school model: Developing a flexible and innovative education ecosystem. Retrieved January 8, 2019, from <https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2018/04/03/there-is-no-one-size-fits-all-school-model-developing-a-flexible-and-innovative-education-ecosystem/>

Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar
Erzurum Congress Process and Democratic Debates

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN¹

Başvuru Tarihi: 17.03.2020

Kabul Tarihi: 16.04.2020

Makale Türü: Derleme

Öz

Mondros Mütarekesi sonrası ülkenin içinde bulunduğu kargaşa ve umutsuzluk devleti yönetenleri olduğu kadar sivil hayatı da derinden etkiledi. Bu durum karşısında Anadolu insanının yaşama arzusu ve heyecanı ise her türlü takdirin üzerindeydi. Genelde bütün Anadolu'da özelde ise Erzurum'da bu heyecan yeni oluşumlara zemin hazırladı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi, akabinde de Erzurum'a gitmesi ile Mustafa Kemal Paşa merkezli Milli Mücadele'nin de önemli aşamasını oluşturdu. Erzurum Kongresi'nin toplanması ve burada ortaya çıkan gelecek tasavvuru ise bundan sonraki faaliyetlere örnek oldu. Kongrenin toplanması, işleyişi, dil ve uslubu, milli irade ve egemenlik vurgusu ile bundan sonraki faaliyetlere de örnek oldu.

Anahtar Kelimeler: *Milli İrade, Milli Mücadele, Seçim, Tüzük, Bağımsızlık*

Abstract

After the Mudros Armistice, the turmoil and despair of the country affected the civil life as well as those who governed the state. In the face of this situation, the desire and excitement of the Anatolian people were above all kinds of appreciation. This excitement paved the way for new formations generally in Anatolia, privately in Erzurum. This situation also constituted the important stage of the Mustafa Kemal Pasha-centered national struggle with Mustafa Kemal Pasha's being sent to Anatolia and subsequently going to Erzurum. The gathering of the Erzurum Congress and the future imagery that emerged here set an example for following activities. The congress's gathering also served as an example with its functioning, language and style for future activities with the emphasis on national will and sovereignty.

Keywords: *National Will, National Sovereignty, Election, Legislation, Independence*

¹ Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, erdalaydogan@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1343-951X

Giriş

I. Dünya Savaşı'nı büyük kayıplarla bitiren Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Uluslararası hukukun sınırlarını zorlayan mütareke ahkâmı adeta bir antlaşma hükümleri gibi uygulamaya konuldu. Bu durum karşısında olup bitenleri en başından beri kabullenmiş olan İstanbul hükümetlerinin basiretsiz ve teslimiyetçi tavrı ise dikkat çekiciydi. Mütareke ahkâmının uygulanmasında bir beis görmeyen hükümetler, ülkede görevli sivil-asker bütün bürokratlara ve kamuoyuna bu durumun geçici olduğunu, asıl barış görüşmelerinden en az zayıyla çıkılacağı hususunda bir takım telkinlerde bulunarak durumu tevil etmeye çalıştı.

Mütareke ahkâmına itiraz edenler ise görevlerinden azledilerek İstanbul'a çağrıldı. Bu aşamada var olan duruma muhalif olanlar ya hapse ya sürgüne ya da pasif görevlere çekildi. Bu kaderi paylaşanlar arasında birçok vatanperver bulunmaktaydı. Bunlardan birisi de Mustafa Kemal Paşa idi. Kendisi 13 Kasım 1918'de İstanbul'a avdet etti. Burada yaklaşık altı ay kaldı. Kendisiyle aynı kaderi paylaşan arkadaşlarıyla bir dizi faaliyetler yürüttü. Ancak başarılı olamadı ve Anadolu'ya giderek milletle beraber kurtuluş çareleri aramanın doğru olacağı kanaatine vasil oldu. Bu aşamadan sonra da vazife başındaki vatanperver Osmanlı bürokratlarının da desteğiyle IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği ihdas edilerek Anadolu'ya fevkalade yetkilerle görevlendirildi. Mustafa Kemal Paşa ve karargâhı 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu andan itibaren kendisinin Anadolu'ya gönderilme gerekçelerini bir kenara koyarak Anadolu'nun yeniden bağımsız ve hür bir şekilde yaşaması için uğraş içinde oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu çabalarına en büyük destek ise İstanbul'da görüştüğü arkadaşları oldu. Bunlar arasında Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey gibi komutanlar vardı. Bu isimler de bir şekilde yolunu bularak daha önceden çeşitli görevlerle Anadolu'ya geçerek çalışmalarını sürdürmekteydiler.

Erzurum'da Milli Teşkilatlanma Çabaları

Erzurum'da ilk milli teşkilatlanma Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra halkı bir arada tutmak amacıyla başlatıldı. Ülkenin değişik mahallerine paralel olarak, İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti adıyla kurulan teşkilat bir taraftan Erzurum'da teşkilatlanırken diğer taraftan da Elviye-i Selase de başlatılan kongre tipi devletleşme çabalarına el altından destek vererek, işbirliğini sürdürdü (Selvi, 2000, s. 38).

Bu esnada mütareke uygulamaya konulunca özellikle de doğu vilayetlerinde bir Ermeni Devleti'nin kurulacağını dair söylentiler karşısında Meclis-i Mebusan'da doğulu mebuslar harekete geçerek, önce Meclis'te Vilayat-ı Şarkıyye grubunu kurmuşlardı. Bu gibi konularda hassasiyeti olan bölge mebusları ve ileri gelenleri bir araya gelerek "2 Aralık 1918'de Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurmuşlardır." (Selvi, 2000, s.51). Akabinde de bölgede teşkilatlanmak için çaba içinde olunmuştu. Erzurum'da İstihlas-ı Vatan Cemiyetiyle başlayan sağlam duruş şehirde kendini gösteren İttihatçılık tartışmalarının gölgesinde kalmış ve bir anlamda itibar kaybetmişti. Bu ortamda milli teşkilatlanma süreci Dursunbeyzâde Cevat Bey'in İstanbul'dan cemiyet adına Erzurum'a gelmesiyle yeni bir ivme kazanmış ve Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesinin Erzurum'da açılması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çabaların neticesinde de 11 Mart 1919'da Cemiyetin, Erzurum şubesi fiilen kurulmuştu.

Tayyip Gökbiçgin'e göre "Erzurum Müdafaa-i Hukuk Teşkilatına asıl kuvvet veren şey, bu memleketlerin heyecanlı evlatlarının durmadan, bütün güçlüklerle rağmen yeis getirilmeden yaptıkları teşebbüs ve çalışmalarıdır. Bilhassa Süleyman Necati'nin çıkardığı Albayrak gazetesi bütün milli iradeye tercüman oluyordu." Ancak Erzurumluların bütün gayretine rağmen hedefe ulaşmak için askeri güce de ihtiyaç vardı. O esnada Yakup Şevki Paşa'nın bölgede görev yapması çalışmalarını teşvik edici olmuşsa da rahatsızlığı nedeniyle aktif faaliyetler içinde olamamıştı. Kendisinin İstanbul'a gitmek zorunda kalması üzerine yerine Kazım Karabekir tayin olmuştu. Böylece Cemiyet, aradığı desteği ve hamiyi bulmuş ve çalışmalarını bu heyecanlı yürütme imkânına kavuşmuştu (Gökbiçgin, 1959, s.73-74).

Bu esnada; 12 Şubat 1919'da kurulan Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ilki 13 Şubat 1919'da ikincisi de 28 Mayıs 1919'da kongreler tertip ederek bölgenin geleceği ile ilgili çok önemli kararlar almıştı. Trabzon merkezli yapılan bu çalışmalar devam ederken Erzurum'da Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, altı doğu vilayeti ile yazışmaları yaparak büyük bir kongrenin toplanacağı hususunda alınan kararları bildirmişti. Her iki cemiyetin ortak tavrı ortaya çıkınca Erzurum'da bir kongrenin yapılması süreci de hızlanmış oldu. Ülkenin geleceğini belirleyecek büyük kongreden evvel Erzurum Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti bir vilayet kongresi toplamak gereğini duydu. 17- 21 Haziran 1919'da tarihleri arasında gerçekleştirilen bu kongreye bütün kazalardan seçilmiş temsilciler katılmıştır. Bu kongrede alınan kararları Cevat Dursunoğlu şöyle izah etmektedir:

- 1- Dilekte olduğu gibi işte de birliği sağlamak,
- 2- Osmanlı camiasından ayrılmamak için her türlü ihtimali göz önüne alarak bu yolda hiçbir fedakarlıktan çekinmemeyi umde olarak kabul etmek,
- 3- Her ne suretle olursa olsun memleket bir Ermeni saldırısına uğrarsa bunu şiddetle karşılamak ve milli varlığımızı son ferden ölümüne kadar savunmak,
- 4- Bunun için herhangi bir toprak üstünden milli varlığı silen hicret fikrini kesin olarak zihinlerden çıkarmak,
- 5- Bu işleri başarabilmek için her şeyden ziyade orduya güvenmekle beraber "bekçi teşkilatı" adı altında halkı hususiyle köylüyü silahlandırmak (Dursunoğlu, 1946, s.67).

Vilayet kongresinin aldığı bu kararlarının bir an evvel hayata geçirilmesi gerekiyordu. Bu bağlamda yapılan ilk iş, alınan kararlar doğrultusunda bölge insanını silahlandırmak oldu. Hazırlanan talimatlar doğrultusunda bu çalışmalar sürdürülürken cemiyetin ilçe ve köylere kadar idare heyetleri oluşturarak teşkilatlanmasını tamamlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. İşte bu gibi çalışmalarla 10 Temmuz'da toplanacak Erzurum Kongresi'nin altyapısı hazırlanmış oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a Gelişi ve Kongre Hazırlıklarına Katılması

Erzurum'da yukarıda ifade edilen çalışmalar yapılırken resmi görevle Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a doğru yolculuğu 45 gün sürdü. Bu yolculuk Mustafa Kemal Paşa ve karargahı için çok anlamlıydı. Bir taraftan resmi görevli olarak kendisinden beklenen vazifeler bir taraftan da ülkenin içinde bulunduğu nazik şartlar karşısında bir vatanperver olarak resmîyet dışı faaliyetleri yürütmesi, İstanbul ve işgal kuvvetlerinin tepkisi ile karşılanmış ve çok ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak geline aşamada İstanbul'a geri dönmek gündem dışına çıkarılmıştı. O artık halkın arasına girmiş resmi kıyafetli de olsa bir lider

rolünü yakalamıştı. Yolculuk esnasında en çok güvendiği isimlerden birisi de Erzurum'da bulunan XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir idi. Onun varlığı ve açık desteğinin net olması Mustafa Kemal Paşa açısından iyi bir dayanaktı. Kaybedilecek zaman kalmamıştı. Bir an evvel Erzurum'a gitmeliydi. Nihayetinde 45 günlük zorlu yolculuk 3 Temmuz 1919'da son buldu. Heyeti Kazım Karabekir Paşa ve Erzurumlular büyük bir coşkuyla karşıladı.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a geldiği günü dinlenerek geçirdi. Ertesi günü de ilk iş olarak Yaveri Cevat Abbas Bey'i, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne göndererek ziyarette bulunacağını bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, üniformalı ve yaver kordonları ve bütün nişan madalyaları takılı bir halde, yanında Rauf Bey ve İbrahim Süreyya Bey olduğu halde ziyarete gitti (Dursunoğlu, 1946, s.90-91). Bu ziyarette yaşanan gelişmeler ve yakında yapılacak kongre hazırlıkları konuşuldu (Dursunoğlu, 1946, s. 90). Nutuk'ta da bu konuda "Erzurum'a muvasalatının ilk günlerinde Erzurum Kongresi'nin in'ikatını temin için ittihaz-ı tedabir ile iştigale ehemmiyet verildi" denilmektedir (Atatürk, 1989, s. 31).

İstanbul ile ilişkiler iyice gerilmiş ve kopma noktasına gelmişti. Harbiye Nazırı Ferid Paşa, 5 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta, İstanbul'a geri dönmesi çağrısını yeniden yapmış ve telgraf başında görüşmek istediğini iletmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da gerekli tedbirleri alarak postaneye gitmişti (Oranlı, 1967, s. 20-21). Telgraf başında yapılan görüşmelerde Nazır Ferid Paşa, son derece dikkat çekici şu telgrafı çekmişti: "Paşam! İtilaf mümessillerinin pek kati müracaatları bugünkü telgrafnâmemi yazmaya mecbur etti. Zât-ı âlilerini benim kadar kimse bilmez. Hamiyet-i vataniyelerinin ulvi gayelerine vakıfım.

Bendeniz İstanbul'a teşrif buyuracağımı gerek Şevketmeâb Efendimize ve gerek mümessillere karşı taahhüd eyledim. Mahcup olmayacağıma eminim." (TBMM-ZC, I/1, 1981, s.13).

Telgraf başında devam eden uzun yazışmalardan bir sonuç alınamadığı için görüşmelere son verilmişti. Bu görüşmelerden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmeyeceği anlaşılıyordu (Tansel, 1991, s.34). Zaten İstanbul'a çektiği son telgrafında da Doğu Anadolu'yu Ermenilere bırakma sözü verenlerin isteğine göre geri dönmeyi züll kabul ettiğini ve bu durum karşısında kendisini "maddi ve manevi olarak yasaklanmış" (Onar, 1995, s. 100; Tansel, 1991, s. 34) bulunduğunu cesaretle dile getirmişti.

İstanbul ile yaşanan sinir harbi devam ederken 5 Temmuz'da da Mustafa Kemal Paşa'nın reisliği altında Erzurum Kale Muhafızlığı'na ait bir binada gizli toplantı yapıldı (Kansu, 1988, s. 30). Celal Bayar'ın "Amasya Mülakatı'nın ikincisi" dediği (Bayar, 1972, s. 2623). Erzurum'da yapılan bu iki toplantıda Mustafa Kemal Paşa, ülkenin içinde bulunduğu durumu iştirakçilere² izah ederek bu hal karşısında yapılması gerekli hareket tarzını anlattı. Milli gaye için ortaya atılacakların şartlar ne olursa olsun gayeden dönmemesini, hedefe varıncaya kadar, son nefeslerini verinceye dek gaye uğrunda her türlü fedakârlıktan kaçınmamaları gerektiğini bütün açıklığıyla izah etmişti (Omurtak, 1970, s. 67). Mazhar Müfit Beyin anlattıklarına göre; Mustafa Kemal Paşa o gece nihaî hedefi şöyle belirtmişti: "Hakimiyet-i Milliye'ye müstenid bilakayd-ü şart müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemahal vasıl olmaktadır." (Kansu, 1988, s. 32; İstiklal Savaşı Gazetesi, 5 Temmuz 1919).

² Toplantıya katılan zevat: Mustafa Kemal Paşa, XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir, Hüseyin Rauf Bey, Erzurum Valisi Münir Bey, İzmit Mutasarrıfı İ. Süreyya Bey, Ordu Müfettişi Erkan-ı Harp Reisi Kâzım Bey, Erkân-ı Harp Binbaşı Hüseyin Bey, Dr. Binbaşı Refik Bey ve Mazhar Müfit Bey. (Kansu, 1988, s.30)

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a geldiği günden beri faaliyetlerini aleni yapıyor ve yaptıklarının İstanbul'daki tepkisini de açıkça önemsemiyordu. Milli Mücadele karşıtı İstanbul basınının, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadeleye karşı başlatmış olduğu propagandalar kısa sürede yankı bulmuş olmalı ki, bir müddet ara verdikleri karşılıklı yazışmalar 8/9 Temmuz gecesi yeniden başlatılmıştı.

Bu sefer Mustafa Kemal Paşa'yı makine başına çağıran bizzât Padişah'tı. Yapılan uzun görüşmeler neticesinde Padişah, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri dönmesi halinde her türlü fedakârlığa hazır olduğunu bildirdi. Mustafa Kemal Paşa ise ne pahasına olursa olsun İstanbul'a dönmeyeceği fikrinde ısrarcı olunca, Saray "O halde resmi vazifeniz sona ermiştir" (Tansel, 1991, s. 38) diyerek tavrını ortaya koymuştu.

Bunun üzerine de Meclis-i Vükelâ, Şeyhülislam ve Sadrazam Vekili Mustafa Sabri'nin reisliğinde toplanarak Mustafa Kemal Paşa'nın vazifelerine son vermişti (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 48-49; Bayar, 1972, s. 2637). İngilizlerin baskıları sonucu alındığı aşikar olan bu kararı Padişah Vahdettin de onaylayarak iradesini eklemiştir (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 14/Kasım-1968, s. 12).

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa (TİTE, K. 16, G. 62, B. 62) başta olmak üzere Rauf Bey (HTVD, I/2 -Aralık 1952, Vesika No: 37; Kırzioğlu, 1993, s. 140), Kâzım Karabekir Paşa (TİTE, K. 19, G. 44, B. 44), Ali Fuat Paşa (Cebesoy, 1993, s. 99; İstiklal Savaşı Gazetesi, 11 Temmuz 1919), Selahattin Bey (Tansel, 1991, s. 40-41) vs. bu komutanların hepsi de yayınladıkları beyannâmelerle Amasya kararlarına sonuna kadar uyacaklarını Mustafa Kemal Paşa istifa etse de kolordularıyla beraber kendisinin yanında olduklarını, bu kararlarını bütün Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne bildirmişlerdi.

Anadolu'da bu karşı hareket netleşirken, bir taraftan Harbiye Nezareti, kolordulara telgraf çekerek Mustafa Kemal'in azledildiği ve bundan sonra da her türlü haberleşmenin doğrudan Harbiye Nezareti'yle yapılmasını istemiştir. (HTVD, I/2-Aralık 1952, Vesika No: 30) Diğer taraftan da Dahiliye Nezareti, vilayetlere Mustafa Kemal ile her türlü ilişkinin yasaklandığını ve kendisinin artık tanınmamasını bildirmişti (B.O.A, DH-ŞFR, 101-19/35; B.O.A, DH-ŞFR, 101-19/36; B.O.A, DH-ŞFR, 101-19/100).

İstanbul ile ipleri tamamen koparan Mustafa Kemal Paşa için, istifa sonrası Erzurumluların tepkisi çok önemliydi. Bunu merak eden Paşa, istifa sonrası Albayrak gazetesi sahibi Süleyman Necati Bey'i çağırarak onun vasıtasıyla Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin bu konudaki görüşlerini öğrenmek istemiştir. Süleyman Necati Bey'e istifa yazısı gösterildiğinde; "Millet de layık olduğunuz mevkiye iş'ad etmekde gecikmeyecektir" (Güneri, 1999, s. 63; Selvi, 2000, s. 98) cevabını vermiş ve son durum hakkında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bilgi vermek üzere oradan ayrılmıştı.

Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, Erzurum vilayetine gönderdiği yazıyla da istifa ettiğini açıkça belirtmiş (Unat, 1962, s. 2), Süleyman Necati Bey ise; Albayrak gazetesinde; "Anafartalar'da ulusun onurunu, tarihin bugünkü kuşaklarından beklediği görevi gür sesiyle yükselten bu sayın komutanı, bugün de Milli Mücadele'nin başında görmek mutlu bir temaşadır." (Arıburnu, 1997, s. 38) ifadeleriyle bir anlamda Mustafa Kemal Paşa'ya Erzurumluların sahip çıktığını duyuruyordu.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın istifası Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nde görüşülmüş, yapılan değişikliklerle de Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Heyet-i Faale'ye seçilmişlerdi. Cemiyet bunları onure etmek için de Mustafa Kemal Paşa'yı Heyetin Reisliği'ne, Rauf Bey de ikinci Reisliğe kabul etmişti (Dursunoğlu, 1946, s. 92; Güneri, 1999, s. 64; Selvi, 2000, s.104-105) Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, bu teklifi memnuniyetle kabul etmişler (Arıburnu, 1997, s. 39) ve Heyet-i Faale'yi zaman kaybetmeden toplantıya çağırmışlardı.³ 10 Temmuz 1919 günü öğleden sonra yapılan toplantıya heyet tam katılmış ve ülkenin içinde bulunduğu genel durumu izah ile asıl gündem maddesi olan kongrenin açılması görüşülmüştü. Ancak kongre hazırlıkları tam olarak yapılamadığı ve delegelerin gelmesi beklendiği için daha önce belirlenen tarih değiştirilmiş, 23 Temmuz'da kesin olarak yapılması kararlaştırılmıştı (Selvi, 2000, s. 103). Kongre tarihinin 23 Temmuz olarak belirlenmesi ise son derece anlamlıydı. Çünkü 23 Temmuz Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilân günü idi (İstiklal Savaşı Gazetesi, 14 Temmuz 1919).

Netice itibarıyla Mustafa Kemal Paşa, sivil olarak Erzurum'da kaldığı süre boyunca dışardan gelen temsilcilerle bol bol görüşme imkanı bulmuş ve kongre hazırlıklarının eksiksiz yapılması için yoğun çabalar içine girmişti.

Kongre Sürecinde Dikkat Çeken Tartışmalar

Vilayat-ı Şarkıye delegelerinin katılımıyla Erzurum'da 10 Temmuz'da bir kongrenin toplanması kararının ardından başlanılan kongre hazırlıkları hem Cemiyet üyeleri hem de Erzurum halkının desteği ile aşağı yukarı tamamlanmıştı. Kongrenin toplanma amacı ve hedefleri dikkate alınarak hazırlıkların yapılma aşamaları Erzurum Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin bu kongredeki diğer partneri Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyetince de dikkatle takip edilmişti.

Bu bağlamda Gümüşhane Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Reisi ve Murahhası Kadirbeyzade Ahmet Bey tarafından Erzurum'da Hoca Raif Efendi ve Kazım (Yurdalan) Bey'e yazılan 25 Haziran 1919 tarihli bir mektup son derece dikkat çekici ve uyarıcı mesajlar vermektedir. “Bu dakikada her tarafından gelen murahhaslar vazifesi neden ibaret olduğunu bilerekten geliyor, fikrindeyim. Ümidim, kongrede müdafaa hususundaki teşkilattan başka bir şey işitilmemektir.” ifadeleriyle kongrenin toplanma amacının tertip heyetine iyi anlatıldığına inanmak istediğini, başka düşüncelerin kongreye hakim olmamasının altını çiziyordu. Ayrıca, “Bugün Erzurum Kongresi her kuvvetin fevkinde ve anında teşkil edeceği heyet-i merkeziye hiç bir taraftan emir almayacak kadar büyük olmalıdır... Yalnız bir emr-i vaki karşısında bulunmaktan korkuyorum.” (Akbulut, 1989, s. 13-14) sözleriyle Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir'in yönlendirmelerine dönük üstü kapalı uyarıların yapılmış olması kongre sürecinin tartışmalı geçeceğine dair işaretler vermektedir. Yine kongre sürecinin sağlıklı bir ortamda yapılması için kongre salonunun tespitinden, murahhasların ağırlanmasından, kalacak yerlerinin ayarlanmasına her türlü tefrişin yapılmasının gerekliliği hususunda çalışmaların yapılmasının kongrenin prestijini artıracığının vurgulanması dikkat çekici olmuştur (Akbulut, 1989, s. 14).

³ “Leffen takdim kılınan talimat da muharrer olduğu veçhile vezaifi muhtelif-i vataniye ile mükellef bulunan Heyet-i Faalemiz Riyaseti'nin Zâtı-Sâmileri; ve Riyaseti- Sâniyesi'nin, Muhterem (Hüseyin) Rauf Beyefendi Hazretleri tarafından kabul buyurulmasını; ve Heyeti marüzaya Heyetimizden de bâlâ da esâmileri muharrer zâtların tayin ve tefrik edildiğinin arzıyla, temennî muvaffakiyât ve kesbi şeref eyleriz.” (Kırzioğlu, 1991, s.11) 10 Temmuz 1919'da ve Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şube reisi Raif Bey imzalı tezkereyle davet edilmeleriyle kongre süreci pro-aktif olarak yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir.

30 Mayıs 1919'da Erzurum ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin işbirliği ve yedi vilayetin katılımıyla yapılacak olan kongreye iştirak edecek olan vilayetlere tebliği ve buradan seçilecek olan delegelerin zamanında ve gerekli tedbirler alınarak kongreye katılımlarının sağlanması istenmişti (Baykal, 1969, s. 6-vd.). Ancak bu yeni gelişmeyi anlayamayan İstanbul taraftarı kimi yöneticiler delege seçimleri veya seçilen delegelerin Erzurum'a gitmelerine engel olmak istemiştir. Bununla da kongre çalışmasının meşruiyetini tartışmaya açmak yolunu tercih etmişlerdi. İşte 10 Temmuz'da yapılması düşünülen kongrenin 23 Temmuz'a ertelenme gerekçesi böylece ortaya çıkmıştı.

Bu gelişmelerin olduğu günlerde en çok tartışılan konulardan biri de Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye katılıp katılmamaları ve kongre reisliğine seçilip seçilmemeleri idi (Selvi, 2000, s. 104). Kongre çalışmalarına aktif bir şekilde katılabilmeleri için Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in herhangi bir yerden delege seçilmeleri gerekiyordu. Her ikisi de kongreye Erzurum delegesi olarak katılmayı arzulamaktaydı. Bu maksatla Mustafa Kemal Paşa ile Erzurum'a gelen İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit gibi isimler cemiyet ile temaslarını artırarak kongreye delege olarak katılmaları için çalışmalar yapıyorlardı. Bu duruma bir mana veremediğini ifade eden Cevat Bey, "Paşa'yı Heyet-i Faale reisliğine seçmiş olduğumuzdan kongreye girmesini tabii buluyorduk. Kongre reisliğine seçileceğinde de şüphemiz yoktu." demektedir (Dursunoğlu, 1946, s. 97-98).

Meselenin bu raddeye gelmesinde Mustafa Kemal Paşa ve heyeti aleyhinde bazı çevrelerce yapılan kara propagandanın da etkisi vardı. Karabekir'e göre bu hassas dönemlerde "Mustafa Kemal Paşa azlolunmasına ve kendisinin de askerlikten istifasına rağmen ne üniformasını ne de padişah kordonunu çıkarıp atmamasının da tesiri vardı." (Karabekir, 1990, s. 70).

Kongrenin toplanacağı gün yaklaştıkça seçilmiş delegeler de Erzurum'a gelmeye başlamıştı. Özellikle Trabzon delegelerinin gelmesinden sonra bu tartışma daha da ciddi boyutlara taşınmıştı. Cemiyetin tavrı ortada idi. Dışarıdan gelenlerin tavrı ise bilinmiyordu.

Cemiyet reisi Hoca Raif Efendi, Trabzon delegelerinin tavrını öğrenmek için onlarla yaptığı bir toplantıda ilginç diyaloglar ve tartışmalar yaşandı. Maçka delegesi İzzet Bey, bir an önce Cemiyetin kongre delegelerini seçmesi gerektiğini Hoca Raif Efendi'ye ifade edince Raif Efendi bu ifadelerin Cemiyetin içişlerine müdahale olduğunu söyleyerek tepki gösterdi (Eyyüpoğlu, 2009, s. 237). Bunun üzerine Gümüşhane delegesi Kadırbeyoğlu Zeki Bey ise "Ne gibi müdahale? Henüz murahhaslarımızın kimler olduğunu bile bilmiyoruz. Evvela seçmek istediklerinizi bir öğrenelim, dedim. Raif Efendi: Mesela sabık Bahriye Nazırı Rauf Bey ile Ordu müfettişliğinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa'yı seçmek istiyoruz. Bunların her ikisine de Trabzon murahhasları itiraz ediyorlarmış, dedi. Ben: Size bu fikri kim verdi, Erzurum'da kongreye iştirak edecek kimse yok mudur, yoksa murahhaslarınızın muhakkak reis olmasını ve onun riyasetini temin için de bir paşa olmasını mı istiyorsunuz? Sizlere çok rica ederim bu işe askeri kuvveti karıştırmayınız. Yoksa ara yerde şahsi bir mesele yoktur, dedim.

Ertesi sabah salonda toplanıp arkadaşlara durumu anlattık. Giresun murahhası Doktor Naci ve Sürmene murahhası Ömer Fevzi Beyler hiçbir vakit bir kumandanın idaresinde kongrede bulunamayacaklarını söyleyerek aleyhte bulundular. Meseleyi uzatmayı muvafık bulmadığımızdan mübahaseye nihayet verdik.

Öğleden sonra Hoca Raif Efendi ile görüşmek istedik ve onu medresede bulduk. Yanında Hoca Necati Efendi vardı. İkisi birlikte Erzurum murahhaslarını tayin ediyorlardı. Servet Bey: Kongre bu işi halledecektir, dedi. Raif Efendi: Ne demek istiyorsunuz? Kongre neyi halledecektir? diye sordu. Servet Bey: Mazbataların tetkiki ile kabul ve ademi kabulünü. Biz 37 murahhas olarak geldik. Herbiri bir memleket ahalisindendir. Bunları oradaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile belediyeler müşterek olarak seçtiler ve ellerine birer mazbata verdiler. Bununla beraber herhangi birimiz hakkında vuku bulacak ihbar üzerine tahkikat ve tetkikat yapmak kongreden seçilecek bir heyet ile bakmak mecburiyeti vardır, diye anlattı. İzzet Bey: Bu ciheti Zeki Bey bilmese hakkı vardır, çünkü mebusluk yapmamıştır. Biz her üçümüz de bildiğimiz şey üzerinde beyhude vakit geçiriyoruz, müsaadenizle gidelim, dedi. Misafir hanemize geldik.

Gece arkadaşlarla otururken hizmetimize bakan Mehmet Ağa bana bir işaret verdi. Yanına yaklaştığı vakit de Kazım Karabekir Paşa'nın bizim odada beklediğini söyledi. Ben de gizlice İzzet ve Servet beylere haber vererek aşağı indim. Onlar da geldiler. Karabekir Paşa, Hoca Raif Efendi'nin kendisini ziyaretle Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum murahhaslığına itiraz ettiğimizi söylediğini bildirdi. İzahatının sonunda da “ricamı şu suretle de teyit etmek isterim ki Trabzon grubundan herhangi bir arkadaş bu hususta hiçbir itirazda bulunmamasının teminini her üçünüzden ayrıca istirham edeceğim. Hususi ziyaretin bu maksada matuf idi” dedi bunu kabul etmekte muztar kalarak ilk evvel Servet Bey “Paşam mademki böyle arzu ediyorsunuz, her birimiz ötekimiz adına söz verebiliriz, ben İzzet ve Zeki beyler adına söz veriyorum, buna bütün mevcudiyetimizle çalışacağız” dedi. Paşa teşekkür ederek gitti.” (Goloğlu, 1968, s.178-179).

Trabzon heyeti Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in delege olup olmamasında ya da kongreye aktif katılıp katılmama meselesindeki çekincelerinin sebebini Karabekir Paşa ile yaptıkları bir başka görüşmede de dile getirmişlerdir. Bu mevzuda Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in hatıralarında şu bilgiler dikkat çekicidir: “Evet, biz de bu hakikati muterif bulunuyoruz ki Erzurum vilayetinin intihab edeceği herhangi bir murahhasa diğer bir vilayetin müdahale etmesine ne hakkı vardır.

Bunda Erzurumluların yerden göğe kadar hakları vardır. Hatta bir kaza merkezinin de intihab edip gönderdiği murahhası başımızla kabule hazırız. Yalnız bizim bir düşüncemiz vardır.

Bu düşünceyi halletmek icab eder. O da bu milli hareketi gayr-i askeri bir kuvvetle idare ederek başa çıkarmaktır. Tarih önümüzde çok canlı bir misaldir. Askerin yapacağı herhangi bir inkılab, ihtilal neticesi tasallut ve diktatörlükle hitam bulur. Kazanıldığı takdirde diktatör ilk evvel kendisine yardım edip zahir olarak kendisini içeri alan arkadaşlarını tepelemek, asmak, kesmek ondan sonra da yeni türedi müptezel mütebasbıs birçok bendegân içerisinde darat ve azamet sürmek değil midir? Böyle okuduk ve bunlara görmüş gibi iman ettik. Gördük yok, şayet ihtilal ve inkılab muvaffak olmazsa hepimizin vücudu başlarına seyrangaha çoktan bırakmış olacaktır. Paşa, iki defa Havza'dan telgrafla Trabzon'a bize müracaat etmişti. Verdiğimiz cevabda dahi bu ciheti işrap değil de açık bildirmiştik. Bunun için milli kuvvetin ayaklanması milli halk idaresinin halka tattırılması için bu inkılabı şüpheli eşhasın girmemesini rica ederiz.” (Kadirbeyoğlu Zeki, 2007, s. 41-42).

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e karşı tavır içinde bulunan bazı Trabzon delegeleri de bunları İttihatçı olarak gördüklerinden olsa gerek ülkeyi felakete sürükleyen İttihatçılar endişeleri sebebiyle mesafeli ve ihtiyatlı bir duruş sergiliyorlardı. Bundan dolayı da kongrenin hükmü şahsiyetine, tarafsızlığına gölge düşüreceği endişesi içinde oldukları görülmekteydi (Eyyüpoğlu, 2009, s. 238). Yukarıda ifade edilen görüşmelerde de görüleceği üzere milli irade, seçim, demokrasi ekseninde kongrenin toplanması Trabzonlu delegelerin temel istekleri olarak öne çıkıyordu.

Görüleceği üzere tartışmalar ve anlaşmazlıklar can sıkıcı boyutlara gelmişti. Bundan dolayı bu meselenin bir an evvel halledilmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in hazır bulunduğu cemiyet toplantısında bir karar verilecekti. Ancak Erzurum'da delege seçimleri tamamlanmış olduğundan nereden seçilecekleri hususu netlik kazanmamıştı. Burada yapılan görüşmeler neticesinde kongre Erzurum heyet-i merkeziye namına daha evvel seçilmiş olan Kazım (Yurdalan) ve Cevat Beyler kendi iradeleri ile istifaya etmeleri ve yerlerini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in seçilmeleri iradesi tezahür etmiş ve mesele uhuletle bir çözüme kavuşturulmuş oldu. Akabinde de henüz kongreye kimlerin katılacağı bildirilmeyen Tortum'dan Kazım Bey'in, Hasankale'den de Cevat Bey'in namzet gösterilerek kongre delegesi olmalarıyla mesele bu boyutuyla da halledilmiş oldu (Dursunoğlu, 1946, s. 98-99; Eyyüpoğlu, s. 241-242).

Erzurum Kongresi'nin toplanacağı gün yaklaştıkça yeni tartışmalar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Tam da delege meselesi halledilmişken yeni tartışma; kongre reisliğine kimin getirileceği ve kongrenin hangi cemiyet adına düzenleneceği belirsizliği gündeme getirilmişti. Bu yeni durumla ortam iyice gerilmişti. Henüz kongre toplanmamışken vuku bulan bu tartışmalar gerekli miydi? “Delegelerin bir kısmına göre kongreye askerler girmemelidir. Hatta etraftan veya yakından kongre ile temas halinde dahi bulunmamalıdır. Çünkü kongrenin tamamıyla milli irade mahsulü olduğuna değil, askerlerin tertip ve baskısı altında düzenlenmiş olduğu izlenimini vereceğini düşünmektedirler.” (Eyyüpoğlu, s. 245). Özellikle Trabzon delegeleri, reisliğe namzed gösterilen Mustafa Kemal Paşa'nın eski bir İttihatçı olması, Padişahın Fahri Yaveri kıyafetleriyle dolaşması milli bir davranış sayılamayacağı görüşündeydiler (Akandere, 2015, s. 33).

Kongre günü yaklaşip hazırlıklar tamamlanmaya çalışılırken 20 Temmuz'daki toplantıda usul ve hukuk anlayışına itirazlar gelmişti. Başta Trabzonlu delegeler olmak üzere başka vilayet delegeleri de bu tartışmaya dahil olmuşlardı. Mesele şuydu: Erzurumlular ve Cemiyet, merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına kongrenin toplanacağını, kararlar alacağını, dolayısıyla da genel merkezi temsil eden birinin kongre reisi namzedi olacağı, bu ismin de Mustafa Kemal Paşa olması hususunda yönlendirici olmak istediklerinde Trabzon delegelerinin bu isteklere ve dikte edilmesine tepkileri sert oldu. Onlara göre kendileri Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına buralarda olduklarını, eğer kongre Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına yapılacaksa kongreye sadece Erzurum delegelerinin katılmasının doğru olacağını, dolayısıyla kendilerinin katılmama kararı alacaklarını ifade etmişlerdi. Bu vakte kadar verilen Milli Mücadelenin İstanbul'dan bağımsız olarak devam etmesinin doğru olacağına ısrar etmişlerdi. Cemiyet şube reisi Hoca Raif Efendi ise kongrenin İstanbul'daki cemiyet adını açılmasında ısrar etmişti. Sonunda taraflar durumun İstanbul'da Cemiyet genel merkezi ile paylaşılmasını, genel merkez adına Mustafa Kemal Paşa'ya söz, oy hakkı ve yetkisi verilmesinin uygun olup olmayacağı hususunda bir

uzlaşa sağladı (Goloğlu, 1968, s. 70-71; Dursunoğlu, 1946, s. 103). Böylece kongre süreci dağılma tehlikesini atlattı. Bunun üzerine 21 Temmuz 1919'da Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum şubesi reisi imzalı bir telgraf İstanbul'da Cemiyetin genel merkezine gönderildi. Bu telgrafta kongre ve Mustafa Kemal Paşa hakkında özel bilgiler paylaşıldıktan sonra şunlar istenmiştir:

“Millet ve vatan uğrunda bu suretle ibrazı fedakâri eden bu Zatı Aliye karşı, yine kendisini bir hıdmeti mübeccele-i vataniyeye davet suretiyle haklarında, Heyet-i Aliyyeleri tarafından ibrazı asari takdir ve tebcilde bulunmuş olmak üzere, Merkezi Umumi Heyet-i Aliyyesi namına da beyanı rey ve mütalaa eylemek vazife ve selahiyetinin Paşay-ı Müşarünileyhe verildiğinin, telgrafla emir ve işar buyurulması, pek münasip olacağını arz ve istirham ederim. (Buna hiçbir cevap alınmamıştır.)” (Kırzioğlu, 1991, s.15).

Diğer taraftan Trabzon delegelerinin kendi aralarında yaptıkları toplantıda da birtakım anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Ömer Fevzi Efendi, daha önce konuşulan kongre reisliğine bir askerin getirilmek istenmesine itiraz etmesi ile görüş ayrılıkları yaşanmıştı. Bu durum karşısında Kazım Karabekir Paşa'nın inisiyatif olarak Trabzonlu delegelerle yaptığı görüşmeler neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın kongre reisliği meselesinde bir anlaşmaya varılmış oldu (Turan, 1991, s. 206-207).

Erzurum ve Trabzon delegelerinin bir şekilde uzlaşa sağlaması gerginliği azaltmıştı. Ancak bu sefer Sivas delegeleri ile başka bir tartışma vuku bulmuştu. Bu durumun sebebi ise 17 ve 19 Temmuz'da her iki cemiyet temsilcilerinin gizlice buluşup kongre programının taslağını hazırlamaları ve Mustafa Kemal Paşa'nın kongre reisliği meselesini görüşmeleri idi. Bu durumdan haberdar olan Sivashlı temsilciler Cemiyetin Erzurum şube reisliğine gönderdikleri yazı ile kendilerinden habersiz, gizlice yapılan bu toplantılarda alınan kararların objektif olmadığını alınan kararları tek taraflı olarak niteleyerek sert bir şekilde protesto etmişlerdi. (Turan, 1991 s. 207; Selvi, 2000, s. 108).⁴

Kongrenin Açılması ve Önemli Konularda Müzakereler

Kongre öncesi yaşanan tartışmalar bundan sonra yaşanacakların da habercisiydi. Bu süreçte Karabekir Paşa'nın da ağırlığını koymasıyla kongrenin toplanmadan dağılması önlenmiş, taraflar bir şekilde uzlaştırılmıştı. Bunun ilk tezahürü de kongrenin açıldığı gün görülecekti.

Kongre, II Meşrutiyet'in ilanının yıldönümünde Rumi takvime göre 10 Temmuz, Miladi takvime göre 23 Temmuz 1919'da toplandı. Bu tarihler tesadüfi değil bilinçli tercihlerdi (Turan, 1991, s. 207). Çünkü bu tarihler ülkede “hürriyetin” ilanını ifade ediyordu. Kongre bir subliminal mesaj olsa gerek Ermeni Sanasaryan Mektebinde çalışmalarına başladı. Halkın kongreye ilgisi büyüktü. Katılımcılara büyük sevgi gösterileri sergilendi. Kongrenin toplanma saati geldiğinde asker şahıslar, daha önceki tepkiler dikkate alınmış olsa gerek kongrenin üzerinde herhangi bir vesayet izlenimi vermemek için salona girmeden ayrıldılar. Böylece çalışmalar başladı. Ayrıca önceden kongrenin basılacağına dair tehditlere karşı da birtakım güvenlik tedbirleri alındı.

⁴ “Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Riyaseti Canib-i Alisine,

Kongre'nin küşadından akdem, Heyet-i Umumiyye'ye aid bazı hususatin müzakeresi zımında Trabzon Murahhas ları miyanında müntehab bir delegenin, sureti mahsusada davet ve müzakerata iştirak ettirildiğine ittila hasıl edilmiştir. Mukadderatı milletle alakadar bulunan meseale, Sivas mümessilleri iştirak ettirilmeyerek, tarafgirlik gibi bir hal ihsas ettirilmiş olmasından dolayı, vilayetimiz namına protestoya müsaraat eder; aynı maksat ve gayei vataniyye ile iktihami müşkilat ederek burada içtima eden Sivas mümessillerinin ihlas ve hissiyatı vatanperver anelerini rencide edecek, bu gibi ahvale, badema Meydan verilmemesini hasseten rica ile teyidi tanzimat eyleriz. Efendim.” (Kırzioğlu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün-Bugün-Yarın), 35/Ağustos 1970, s.11-12.)

Kongre, usul gereğince en yaşlı delege olan Trabzon delegesi İzzet Efendi tarafından açıldı. İzzet Efendi, daha önce gerçekleşen uzlaşma gereği, nezaketen ev sahipliği de yapan, Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum şube reisi Raif Efendi'ye reisliği bıraktı. Akabinde kürsüye çıkan Raif Efendi, ilk önce delege yoklaması yaptırdı. Birçok kaynakta farklı rakamlar telefuz edilse de Kırzıoğlu'nun beyannamelerde isimleri yazılı olanlardan hareketle tespit ettiği 63 kişinin kongreye gecikmeli de olsa katıldığı kabul edilebilir (Kırzıoğlu, 1993, s. 251-255; Çil, 2005, s. 70). Bu tespitten sonra Hoca Raif Efendi günün anlam ve önemine binaen konuşma yapmış ve “şu anda kongre küşade bulunduğu devam ettiği müddetçe müzakerenizi idare ve vezaifi sairesini ifa etmek üzere bir reis intihabı buyurmanızı teklif ederim.” diyerek konuşmasını tamamlamıştı (Kırzıoğlu, 1993, s. 14).

Bu konuşmanın akabinde daha önceden ciddi tartışmalara sebebiyet vermiş olan kongre reisliği seçimine geçilmişti. Her şeyin usul ve hukuk çerçevesinde yapılmasına özen gösterilmiştir. Bunun üzerine Trabzon delegesi Ömer Fevzi Bey, söz alarak kongre delegelerinin birbirlerini tanımadıklarını, bu konuda uzlaşmanın aranması için reis seçimin ertesi günü bırakılmasının doğru olacağını ifade etmişti. Ömer Fevzi Bey, aslında yukarıda da ifade edildiği gibi askerin kongreye katılmasının bir vesayet göstergesi olacağını, bunun demokratik bir tavır olmayacağını ileri sürüp, özelde de Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılmasına dolayısıyla da reis seçilmesine karşı olduğunu defaatle ifade etmişti. Bu teklife yine bir başka Trabzon delegesi Servet Bey tarafından cevap verilmiş, teklifin reddedilmesi gerektiğini gerekçeleri ile izah etmiştir. Bu tartışmaların ardından da ertelenme önerisi reddedilmiş ve seçimlere geçilmişti. O an kongrede hazır bulunduğu anlaşılan 45 delegenin özgür iradesiyle ve 38 kişinin tercihiyle Mustafa Kemal Paşa kongre reisliğine seçilmiş oldu. (Kırzıoğlu, 1993, s. 14; Turan, 1991, s. 208; Goloğlu, 1968, s. 81).

Bu yeni durum üzerine Kongre Riyaset Divanı için de seçimler yapılmış olması, daha doğrusu her verilecek kararın seçimlerle tayini, çok dikkat çekici bir tavır ve duruş olmuştu. Yapılan seçimlerde Erzurumlu Hoca Raif Efendi ve Trabzonlu İzzet Bey ikinci reisliğe, katipliklere de Erzurumlu Süleyman Necati Bey ve Trabzonlu Abdullah Hasib Efendiler seçilmişti.

Kongrede çalışmalar bu minval üzere devam ederken bir sorun ortaya çıkmıştı. bu sorun Mustafa Kemal Paşa'nın üniforması ve Yaveran-ı Hazreti Şehriyari kordonu ile yaverleri de askeri kıyafetleri ile toplantı salonuna girmiş olmasıydı. Önceki tartışma konuları dikkate alınırca böyle bir sorunun olacağı belli olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın askeri kıyafetle kongreye katılmaması hususunda İbrahim Hamdi Bey (Giresun), Fazlullah Efendi (Sivas) ve Zeki Beylerin (Gümüşhane) hassasiyet gösterdikleri ve Mustafa Kemal Paşa'yı uyardıkları anlaşılmaktadır (Sürmeli, 1997, s. 37). Karabekir Paşa, İstiklal Harbimiz adlı eserinde bu konuyu şöyle zikretmektedir: “Mustafa Kemal Paşa başkan seçiliyor. Riyaset kürsüsüne mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıkması münasebetsiz bir muameleye kendilerini maruz bırakıyor. Gümüşhane delegesi Zeki Bey, başkanlık kürsüsündeki Mustafa Kemal Paşa'ya hitapla: Paşa evvela arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarın da, sonra başkanlığa başlayın. Tahakkümden korkuyoruz diyor. Mustafa Kemal Paşa tabii pek müşkül bir vaziyette kalıyor; o akşam üniformayı atmaya mecbur kalıyor.” (Karabekir, 1990, s. 78).⁵

⁵ Kadırbeyoğlu Zeki Bey ise hatıralarında bu durumu şöyle izah ediyor:

Yaşanan bu gerginliğin ardından Mustafa Kemal Paşa itirazları haklı bulmuş olmalı ki salondan ayrıлып sivil elbiselerini giyerek geri dönmüş ve reis seçilmesinden dolayı Divan tarafından kürsüye davet edilmişti. Paşa, burada uzunca bir konuşma yaparak içeride ve dışarıda yaşanan gelişmeleri değerlendirmiş, içinde bulunulan meselelerden de ancak milli iradeye sarılarak çıkılabileceğinin altını çizerek, saltanata ve hilafete dua ile konuşmasını tamamlamıştır (Kansu, 1988, s. 80-85).

Konuşmanın ardından da Erzurum delegesi Cevat Bey'in teklifi ile kongrenin açılması münasebetiyle başta padişah'a bağlılık telgrafı olmak üzere hükümeti ve vilayetleri gelişmelerle ilgili bilgilendirmek için telgraflar gönderildi. Akabinde de kongrenin sağlıklı çalışabilmesi için tüzük, matbuat, maliye vb. komisyonlar oluşturularak buralarda görev yapacak üyelerin seçimleri tamamlanmıştı (Goloğlu, 1968, s. 82; Turan, 1991, s. 209; Selvi, s. 110; Kırzioğlu, 1993, s. 26). Kongrenin ilk günü yaşanan tartışmaların benzerleri kongrenin sonuna kadar devam edecektir. İkinci gün Tedkik-i İtimat Encümeni ve Program Encümeni azaları seçilmişti. Cuma günü resmi tatil olması hasebiyle kongre, 26 Temmuz'da toplanmış ve Nizamnamesi Encümeninin oluşturulması çalışmaları yapılmıştır (Eyyüpoğlu, 2009, s. 257-264).

Kongrede asıl tartışmaların 27 Temmuz'da yapılan dördüncü oturumdan itibaren yaşanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Daha önce kongreye sunulan program tartışmaları devam ederken encümenlere seçimler yapılmıştır. Bu oturumda gündeme gelen Ermeni ve Rumların faaliyetlerine karşı alınacak tedbirler tartışmaya açılmıştı. Bu esnada Amasya'ya gelen Bekir Sami Bey'in Amerikan mandasını kabulünü isteyen telgrafları, mektupları ve Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı gündeme gelmiş ve alınacak önlemler tartışma konusu olmuştur. Bu konuda Kazım Karabekir'de şunları yazmaktadır:

“Rauf Bey'in muvacehesinde, Şark Harekâtını bir iki ayda ikmal edebileceğimi Mustafa Kemal Paşa ispat ettim. Ve kongrede katiyen manda veya nazikane tabiriyle muzaheretten bahsetmemelerini rica ettim. Ve Şarkın, İstiklal Harbine fikirleri hazırlanmıştır, dedim. Buna rağmen de (bir devletin müzahareti) lüzumundan bahsetmişler ve sert bir karşılık görmüşlerdir.” (Karabekir, 2000, s. 54).

Kongrede hararetli tartışmalar devam ederken İstanbul'da III. Damat Ferit Hükümeti göreve başlamıştı. Kongrenin tutumu ve çalışmaları karşısında Damat Ferit Hükümeti ajanslara demeç vererek toplantıyı yasadışı ilan etmiş, kongrenin Meclis-i Mebusan niteliğinde olduğunu ve bu durumun Anayasaya aykırı olduğunu, dolayısıyla da çalışmalara derhal son verilmesini ifade etmiş, valilerden, komutanlardan gereğinin yapılmasını istemişti.

“Camekanlı kapı açılır açılmaz bütün ihtişamı ile büyük üniformasıyla kaşıklı, püsküllü apoletleriyle irili ufaklı umum nişanlarıyla ve Yaveran-ı Hazreti Şehriyari kordonu ile arkasında da Yüzbaşı Cevat ve diğer Mülazım Recep Zühtü aynı büyük üniforma ile içeri girmesinler mi! Zavallı millet. Öteden beri şatafat bu darat ve bu debdebenin zebunu değil midir? İsterse olmasın kafasına vurarak öldürür. Mustafa Kemal Paşa bu hareketi ile murahhaslar üzerinde yapacağı tesir çok iyi olarak keşfetmişti. Ve nitekim öyle de çıktı.

...Gayet sert ve haşin bir sada ile; Efendiler oturunuz! Paşa hemen dışarı çıkınız, daha istifanemenizin mürekkebi kurumadan kongre üzerinde bir tesir icra etmek için bu kıyafetle gelmenize çok teessüf ederim. Hemen çıkınız, başka bir elbiseyle geliniz gelirsiniz diyerek elimle de kapıyı gösterdi... Yalnız yanımda oturan Rauf Bey: Zeki ne yaptın diyerek, o kudretli elleriyle sol bacağımla öyle bir sıktı ki, tam bir hafta siyah kaldı. Mustafa Kemal Paşa üç dakika süren bu sükutu, rolünü değiştirmek suretiyle bir aktör vaziyeti aldı: Efendiler şimdi bu dakikada kanaat getirdim ki, bu memleket hiçbir vakit istiklâlini zayi etmeyecek. Bilakis parlak İstikballere mazhar olacaktır. Zira içimizde medeni cesaretini hiçbir kuvvetin eğemeyeceğini ben de iman ettiğim (eliyle beni göstererek) böyle şahıslar oldukça bizler yaşayacağız. Bu bizim hakkımızdır.” (Kadirbeyoğlu Zeki, 2007, s.58-59)

Bu gelişme kongre gündemine getirilince Gümüşhane delegesi Zeki Bey İstanbul'un kongre çalışmalarını “tezebzüb ve iğtişas” olarak değerlendiren hükümete cevap verilmesini istemişti. Bu konuda delegeler bazı beyanatlar sunmuş ve sert tepkiler gösterilmişti. Özellikle Rauf Bey, hükümetin bu tarz açıklamalarının rahatsız edici ve haksız ifadeler olduğunu ve bu sözlerin tekzip edilmesini, kongrenin toplanmasının Anayasaya aykırı olmadığını, asıl kendilerinin anayasaya riayet etmediklerini söyler. Şu ana kadar kongrede en sert muhalefet edenlerden olan Ömer Fevzi Bey, Damat Ferit'in Saderetten çekilmesine teklif edelim dediği zaman Şiran delegesi Hasan Fahri Efendi, “Biz buraya hükümeti devirmeye gelmedik” diyerek sert bir şekilde itiraz etmişti. Bu tarz tartışmalar üzerine kongre, her delegenin kendi adına veya intihab edilecek bir encümen tarafından hazırlanacak metinle protesto edilmesinin uygun olacağı yönünde bir karar alır (Kırzioğlu, 1993, s. 77-79). Böylece mesele halledilmiş olur. Bu minvalde Harbiye Nezareti Erzurum'da toplanan kongre ile ilgili cihet-i askeriye bunlara karşı ne yapıyor? diye sorunca Kazım Karabekir Paşa, “Halk memleketimizi kimseye vermeyiz diye karar alıyor. Bu haklı teşebbüslerinde bende lazım gelen kolaylıklarda bulunuyorum,” diyerek en güzel cevabı vermiş, tavrı ve duruşunu teyit etmişti (Karabekir, 1990, s.80).

Kongre, korku, endişe ve ümit arasında yaşanan gelgitlerle çalışmalarına devam ediyordu. Komisyonlar da çalışmalarına ciddiyetle sürdürüyordu. Nihayetinde kongre en ciddi çalışmayı gündemine aldı. Daha önce oluşturulan Program Encümeni'nden gelen ve ilk taslağı Heyet-i Faale tarafından hazırlanan ve kongre kararlarını teşkil edecek 10 maddelik layiha görüşmelerine geçilmişti (Goloğlu, 1968, s. 88; Selvi, 2000, s. 112). Bu maddeler üzerinde katılımcı delegelerin özgür iradelerini kullanarak her bir madde üzerinde görüşlerini ifade ettikleri görülmüştü. Yukarıda ifade edilen taslak metin görüşülürken Trabzon, Sürmene, Giresun, Tirebolu delegeleri tarafından Adem-i Merkeziyetçi bir alternatif program taslağı kongrenin gündemine sunulmuş ve bu taslak da delegeler tarafından tartışılmıştır (Goloğlu, 1968, s. 197-200).

Erzurum Kongresi, iki hafta süren çalışmalarda, tartışmalara sebep olan birçok meseleyi karara bağlamıştı. Kongrenin son günü, 13. oturumunda daha önce gündeme gelen Heyet-i Temsiliye'nin seçimlerine sıra gelmişti. Heyetin görev ve yetkileri çokça tartışılmış ve nihayetinde delegeler özgür iradeleri ile kendi namzetlerini kongre reisliğine sunmuştu. Bu aşamada Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in heyete seçilmeleri hususunda görüş ayrılıkları olmuştu. Hatta kendi yakın çevresindeki isimlerden Albay Kazım (Dirik), Dr. İbrahim Tali, Binbaşı Hüsrev, Mazhar Müfit ve İbrahim Süreyya Bey'den bu konuda görüşlerini açıkça yazmalarını istemişti. Bunların arasında yalnızca Dr. İbrahim Tali Bey her ikisinin de Heyet'e girmemeleri gerektiğini ifade etmişti (Kansu, 1988, s. 110-112).

Heyet-i Temsiliye'nin seçiminde Erzurum, Sivas, Erzincan ve Trabzon delegeleri kendi namzetlerini teklif etmişlerdi. Erzurum delegeleri Mustafa Kemal Paşa'yı Sivas delegeleri ise Rauf Bey'i kendi listelerinden göstermişti. Yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Kongre'de hazır bulunanlar 47 delegeden 46'sının oyuyla Heyet-i Temsiliye'ye seçilmişti (Kırzioğlu, 1993, s. 232-235). Böylece 9 kişilik Heyet i Temsiliye teşekkül ettirilmişti. Seçimlerde dikkat çeken bir husus da şu idi: Kendileri delege olmalarına rağmen kongreye çeşitli sebeplerle gelemeyen Bekir Sami, Hacı Musa ve Sadullah Efendilerin de seçilmiş olmalarıydı. Bu durumu Şerafettin Turan şöyle izah ediyor: “Bu kabul edilen tüzüğün hükümlerine uymanın yanında, bölgelerinde etkili olan kişileri kurula almak düşüncesinin bir sonucu idi.” (Turan, 1991, s. 213).

Kongre'de genel kurulun beyannameyi kabul etmesiyle misyon da tamamlanmış oldu. Bu beyanname ile Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile bağlar kesilmiş, Cemiyet Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almıştı. Kongre reisi olarak Mustafa Kemal Paşa: “Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir.” diyerek katılımcılara teşekkür etmiş, akabinde de Şiran Müftüsü Hasan Efendi'nin duası ile kongre çalışmalarla son vermiştir (Dursunoğlu, 1946, s. 119-120).

Sonuç

Erzurum Kongresi; Trabzon, Canik dahil olmak üzere tüm Doğu Anadolu'yu kapsayan bölgesel kongre olarak toplanmıştır. Kongre iki hafta boyunca çok önemli çalışmalar yapmış ve kayda değer kararlar almıştır. Kongre şu dikkat çekici sonuçlarla tarihe geçmiştir:

- ✓ Milli irade vurgusu her aşamada ifade edilmiş ve her şeyin üstünde görülmüştür.
- ✓ Seçim kültürü ve iradeye saygı dikkat çekmiştir.
- ✓ Konular özgürce tartışılmıştır.
- ✓ Kongre boyunca partililik ve siyasetten uzak durulmuştur.
- ✓ Ülkenin bütünlüğü devletin bağımsızlığı sağlam bir şekilde ifade edilmiştir.
- ✓ Nezakete ve usluba dikkat edilmiştir.
- ✓ Delegation kongrenin üstünde her türlü vesayeti reddetmiştir.
- ✓ Demokrasinin kuralları işletilmiştir.
- ✓ Düşmana karşı daima birlik olunması vurgulanmıştır.

Kaynakça**Arşiv**

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA)
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE)

Resmi Yayınlar

TBMM-Zabıt Ceridesi, I/1, Ankara, 1981.
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD).

Gazeteler

İstiklal Savaşı Gazetesi.

Araştırma Eserler**Kitaplar**

- Akandere, O. (2015). *Atatürk'ün seçim yolu ile üstlendiği vazifeler*, Ankara.
- Akbulut, D. A. (1989). *Erzurum Kongresi hakkında belgeler*, Erzurum.
- Arıburnu, K. (1997). *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya kadar olaylar ve anılarla*, Ankara.
- Atatürk, K. (1989). *Nutuk (1919-1927)*, Ankara.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge (1982), Ankara.
- Atatürk, (1970). (Haz.) Salih Omurtak, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir, İstanbul.
- Bayar, C. (1972). *Bende yazdım, Milli mücadele*, VIII, İstanbul.
- Baykal, B. S. (1969). *Erzurum Kongresi ile ilgili belgeler*, Ankara.
- Cebesoy, A. F. (1993). *Milli mücadele hatıraları*, İstanbul.
- Çil, Y. (2005). *Erzurum Kongresine katılan delegeler*, Ankara.
- Dursunoğlu, C. (1946). *Milli mücadelede Erzurum*, Ankara.
- Eyyüpoğlu, İ. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir ittihatçı Kazım Yurdalan (1881/2-1962)*, Erzurum.
- Goloğlu, M. (1968). *Erzurum Kongresi*, Ankara.
- Gökbilgin, M. T. (1959). *Milli mücadele başlarken (Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine)*, C.I, Ankara.
- Güneri, S. N. (1999). *Hatıra defteri, (Haz.) Ali Birinci*, İstanbul.
- Kansu, M. M. (1988). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber*, I, Ankara.
- Karabekir, K. (1990). *İstiklal harbimiz*, İstanbul: Yüce.

- Karabekir, K. (2000). *Paşaların Hesaplaşması (İstiklal Harbine neden girdik, nasıl girdik, nasıl idare ettik?)* (Haz. Faruk Özerengin), İstanbul.
- Kırzıoğlu, F. (1991). *Mustafa Kemal Paşa-Erzurum ilişkileri üzerine belgeler (1919-1920)*, Ankara.
- Kırzıoğlu, F. (1993). *Bütünüyle Erzurum Kongresi, II*, Ankara.
- Lermioğlu, Ö. F. (Haz.). (2007). *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in hatıraları*, İstanbul: Sebil.
- Onar, M. (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yazıları, I*, Ankara.
- Oranlı, Z. (1967). *Atatürk'ün şimdiye kadar yayınlanmamış anıları*, (Anlatan) Ali Metin, Ankara.
- Selvi, H. (2000). *Milli mücadele 'de Erzurum (1918-1929)*, Ankara.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar, II*, İstanbul.
- Turan, Ş. (1991). *Türk devrim tarihi (İmparatorluğun çöküşünden ulusal direnişe)*, Ankara.

Makaleler

- (1968). "Bu iradenin yürütülmesine Harbiye Nazırı memurdur." Mustafa Kemal'in üçüncü ordu müfettişliği'nden azledilmesi belgeleri, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün-Bugün-Yarın)*, 14.
- Kırzıoğlu, F. (1970). Yayınlanmamış belgelerle Erzurum Kongresi'nin ilk günü, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün-Bugün-Yarın)*, 35.
- Sürmeli, S. (1997). Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi sırasında üniforma giyme meselesi, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi (Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı)*, II(1).
- Unat, F. R. (1962). Atatürk'ün askerlikten istifası ve Erzurum'da tevkifi teşebbüsü ile ilgili bazı vesikalar, *Tarih Vesikaları*, I(1).

Avustralya Basınında Türkiye’de Milli Egemenlik (1920-1924)
Turkey National Sovereignty in the Australia Press (1920-1924)

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ¹

Başvuru Tarihi: 18.03.2020

Kabul Tarihi: 15.04.2020

Makale Türü: Derleme

Öz

Milli Mücadele sürecinde ümmetin yerini “millet”, padişahın tartışılmaz kudreti yerini de “milli hâkimiyet” düşüncesi almaya başlamıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ise, egemenliğin ulusa ait olması ilkesinin tasdiki açısından bir dönüm noktası olmuştur. Milli egemenlik ilkesi, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte vazgeçilmez bir anayasal kural haline gelmiş, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması; 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilanı; 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılması ile pekiştirilmiştir. Bu gelişmelerle Dünya basını yakından ilgilenmiş, kendi kamuoylarına aksettirmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Bu ülkelerden biri de askerleri Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale’de Türklere karşı savaşmış olan Avustralya’dır.

Avustralya basınının milli egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin ortaya çıkışına gösterdiği ilgi bir hayli seçici olmuştur. TBMM’nin açılışı, 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanununun ilanı basın tarafından görülmemiş, Cumhuriyetin ilanı ise yorumsuz haberlerle geçiştirilmiştir. Bununla birlikte, kendi ülkelerini doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilediğini düşündükleri saltanatın ve hilafetin kaldırılması gibi konulara yoğun ilgi göstermişlerdir.

Çalışmamızda Avustralya Milli Kütüphanesi (National Library of Australia)’ndeki gazete arşivinden yararlanılmak suretiyle, Avustralya basınının Türkiye’de milli egemenlik sürecinin gelişimine yaklaşımı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Avustralya Basını, Mustafa Kemal Paşa, Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin Kaldırılması*

¹ Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, esra.sdegerli@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3372-1034

Abstract

In the process of National Struggle, the idea of “nation” and the “indisputable power” of the sultan began to be replaced by the idea of “national domination”. April 23, 1920 at the opening of the Grand National Assembly of Turkey, in terms of approval of the principle of sovereignty belongs to the nation has been a turning point. The principle of national sovereignty has become an indispensable constitutional rule with the Organization Law on January 20, 1921, the abolition of the reign on November 1, 1922; The proclamation of the Republic on 29 October 1923; It was reinforced by the abolition of the caliphate on March 3, 1924. The world press was closely interested in these developments and they made an intense effort to reflect on their public opinion. One of these countries is Australia, whose soldiers fought against the Turks in Çanakkale during the First World War.

The attention of the Australian press to the emergence of the new Turkish state based on national sovereignty has been highly selective. The opening of the Turkish Grand National Assembly, the declaration of the 1921 Organization Law was not seen by the press, and the announcement of the Republic was overlaid with news without comments. However, they showed great interest in issues such as the abolition of the sultanate and caliphate, which they thought were directly or indirectly affecting their own country.

In our study, Australian National Library (National Library of Australia) to exploit in through the newspaper archives, approach to the development process of the national sovereignty of the Australian press in Turkey will be discussed.

Keywords: *Australian Press, Mustafa Kemal Pasha, Abolition of the Sultanate, Detail of the Republic, Abolition of the Caliphate*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. İtilaf Devletleri, savaş esnasında aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar uyarınca, 1 Kasım 1918 tarihinden itibaren Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmişlerdir. İngilizler İskenderun, Antep, Maraş, Urfa, Birecik ve Merzifon'u (Daha sonra bu yerler Fransızların işgaline sahne olacaktır.); Fransızlar, Trakya'nın yanı sıra Dört Yol, Mersin, Adana ve Zonguldak'ı; İtalyanlar Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Kuşadası'nı; Yunanlılar İzmir, Menemen, Manisa, Torbalı, Bayındır, Ayvalık, Aydın, Turgutlu, Ödemiş ve daha sonra da tüm Ege Bölgesi'ni işgal etmişlerdir (Armaoğlu, 1975, s. 438-452; Müderrisoğlu, 1981, s. 19). Bunun yanı sıra Ermeni ve Rumlar da İtilaf güçlerinden güç alarak, Anadolu topraklarında milli devletlerini kurmak için devlet kurmak istedikleri bölgelerde yaşayan halka çeşitli şekillerde zulmetmeye başlamışlardır.

Bu işgaller ve azınlık faaliyetleri, Türk milletinin yüreğinde çok derin bir yara açmış, fakat o nispette de mücadele azmini kamçulamış; yerel ve düzensiz bir direniş başlamıştır. Bu kaos ortamında direniş hareketi açısından Mustafa Kemal Paşa'nın 3. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a geçişi önemli bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bir yandan direnişi merkezi kurumsal bir yapıya bağlamaya çalışırken; diğer yandan da Osmanlı döneminde başlayan ve kökleri 1789 Fransız Devrimi'ne dayanan "Parlamento"yu, yeni Türkiye Devleti'nin temel kurumu haline getirmek için çaba harcamıştır.

Mustafa Kemal Paşa daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamasına başladığımız karar, bu karar olmuştur diyerek, milli egemenlik konusunda "benim kararım" şeklinde nitelediği aşağıdaki kararını açıklamıştır (Atatürk, 2007, s. 9): "Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!" O, Anadolu'ya geçer geçmez yayınladığı belgeler ile milli iradenin hâkim olması, yani meclisin açılması ve devletin yasama ve denetleme işlevinin bu kurum tarafından yerine getirilmesinin gereğini vurgulamıştır. Bu çerçevede yapılan hamlelerle adım adım, her hamlede ileri gidilen bir süreç yaşanmıştır. O, Türk milletinin iradesini mücadelenin dayanağı ve hareket noktası olarak kabul etmiş ve bunu da 21-22 Haziran 1919'da yayımladığı Amasya Tamiminde, "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." şeklinde ifade etmiştir. Daha sonra Onun başkanlığında toplanan Erzurum (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas (4-11 Eylül 1919) Kongrelerinde de "Milli iradeyi hâkim kılmak esastır." kararı alınmıştır.

Milli irade, zengini fakiri, kadını erkeği, herkesin eşit olması demektir. Ayrıca milli irade ırkı, etnik kökeni, mezhebi ne olursa olsun bütün insanların eşit vatandaşlık haklarıyla donatılmasıdır. Bunun içindir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmadan önce ümmetin yerine "millet", padişahın tartışılmaz kudreti yerine de "milli hâkimiyet" düşüncesi almaya başlamıştır.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasıyla milli egemenlik, meclis ve hükümet düzeyinde temsil edilmeye başlanmıştır. Meclisin açılışının ikinci gününde de kabul edilen bir önerge ile "TBMM'nin üzerinde hiçbir kuvvetin olmadığı" ilkesi benimsenmiştir. 1921 Anayasası, egemenlik hakkını kayıtsız şartsız millete aktarmış (hakimiyet-i millîye) ve kendinden sonraki anayasal düzenlemelerde, bazı farklılıklarla vazgeçilmez bir anayasal kural haline gelecek olan milli egemenliği, 1. maddesinde dile getirmiştir. Böylece, "hakimiyet bila kaydü şart milletindir" düzenlemesi, Türk siyasi tarihinde ilk kez formüle edilmiştir. Bu anayasal durum, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması; 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı; 3 Mart 1924 tarihinde Hilafetin kaldırılması ile pekiştirilmiştir (Bulut, 2019, s. 103).

Bu süreci büyük bir dikkatle takip eden devletlerin başında ise Avustralya gelmektedir. Çünkü Avustralya 1829 yılında Birleşik Krallık'ın bir kolonisi haline gelmiş ve 1901 yılında da Birleşik Krallık'ın denetiminde Avustralya Kraliyet Devleti kurulmuştur. Avustralya ile Birleşik Krallık arasındaki hukuki bağlar ise 1942 yılına değin devam etmiştir (Smith, 1980). Ayrıca Birinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce Birleşik Krallık, Alman tehdidinin de etkisiyle Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinden ANZAK (Anzac) adlı birlikler oluşturmuştu. Anzak Kolordusunun iki tümeninden biri tümüyle Avustralya birliklerinden oluşuyordu (Bean, 1941).

Çanakkale istihkâmlarına düzenlenecek kara harekâtı için Anzak kolordusu, 25 Nisan 1915 Pazar günü başlayan çıkarma ile Gelibolu Yarımadası'ndaki savaşa katılmış, Avustralyalı askerler, 9 Ocak 1916'ya kadar süren çok kanlı ve çetin çarpışmalar içinde yer almışlar ve böylece Türkleri tanımışlardı (Sarıkoynucu ve Sarıkoynucu Değerli, 2010, s. 39-62).

Bu bağlamda geniş okuyucu kitlesine sahip oldukları göz önünde tutularak, Avustralya Milli Kütüphanesi (National Library of Australia)'ndeki gazete arşivinden yararlanılmak suretiyle, Advocate, Age, Albany Advertiser, Argus, Armidale Express and New England General Advertiser, Ballarat Star, Barrier Miner, Birisbane Courier, Border Watch, Bundaberg Mail, Cairns Post, Capricornian, Daily Advertiser, Daily Examiner, Daily Herald, Daily Mail, Daily News, Daily Standart, Daily Telegraph, Day Dawn Gazette, Examiner, Express and Telegraph, Geelong Advertiser, Grafton Argus and Clarence River General Advertiser, Grafton Argus and River General Advertiser, Hosham Times, Kalgoorlie Miner, Maintland Grazier, Maitland Weekly Mercury, Maryborough Cronicle, Mercury, Mirror, Murchhison Times, Narracoorte Herald, Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, Newcastle Sun, North Murchison, Northern Standard, Northern Star, Northern Territory Times and Gazette, Northern Times, Pilbarra Gazette, Pilbarra Goldfield, Queensland Times, Queenslander, Recorder, Register, Sun, Sydney Morning Herald, Telegraph, Tweed Daily, Warwick Daily News, Week, West Australian, Western Argus, Western Mail, World, Zeehan and Dundas Herald gazetelerinin Nisan 1920-Mart 1924 tarihleri arasında yayınlanmış sayıları incelenerek, milli egemenliğe dayanan yeni Türk devletinin kurulumuna yaklaşımları irdelenecektir.

Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

Varoluşunun kaynağını milli egemenlikten alan ve 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal devlet organıdır. 20 Ocak 1921 Anayasası ile de devletleşme sürecinde önemli bir adım daha atılmıştır. Ancak Avustralya basını bu gelişmeleri görmemiştir. Bu dönemde basın Türk İstiklal Harbine yoğunlaşmıştır. Cephelerde meydana gelen gelişmeleri, bir gün gibi kısa bir sürede, hem basın mensuplarını bölgeye göndererek hem de İngiliz basınından sıkça alıntılar yaparak kamuoyuna aktardığı görülmektedir.

Türk İstiklal Harbi'nin Türklerin büyük zaferi ile sonuçlanmasından sonra, Türklerin yenileceğinden neredeyse emin olan basında kısmi bir şaşkınlık yaşandığı görülmektedir. Ayrıca üzerine düşeni yapamadığı düşünülen Yunanlılara kızgınlık, Anadolu'da yaşamakta olan başta Ermeniler olmak üzere azınlıkların durumu ve Anadolu coğrafyasının geleceğinin nasıl olacağı başlıca ele alınan konular olmuştur. Bu sorularla ilişkili olarak da "Doğu sorunun çözüleceği yer" olarak gördükleri Lozan Konferansı üzerinde çokça durulmuştur. Bu bağlamda Saltanatın kaldırılmasının Lozan Konferansı ile ilişkilendirildiği görülmektedir (The Sun, 7 Kasım 1922, s. 1).

Basına göre, TBMM otoritesini güçlendirmek için böyle bir girişimde bulunmuştur. Bilindiği gibi Mudanya Ateşkesinin imzalanmasından çok kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri, 27 Ekim 1922 tarihli bir nota ile TBMM Hükümetini 13 Kasım 1922 günü Lozan'da başlayacak olan Barış Konferansı'na davet etmişlerdir (The Express, 8 Kasım 1922, s. 1; The Bundaberg Mail, 9 Kasım 1922, s. 1; The Daily Telegraph, 9 Kasım 1922, s. 1; Morning Bulletin, 9 Kasım 1922, s. 9). Hakikaten de İtilaf güçleri, Ankara hükümetinin gücünü kırmak ve konferansta iki başlıktan

yararlanmak amacıyla İstanbul Hükümetini de konferansa davet etmişlerdir. Ortaya çıkan bu durumun da TBMM'nin saltanatın kaldırılma kararı alınmasını hızlandırmasında etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Arıkan, 2005, s. 62).

Avustralya basınında Saltanatın kaldırılmasına ilişkin ilk haberlerin 2 Kasım 1922 tarihinde yer almaya başladığı görülmektedir. Önde gelen basın organlarından *The Express and Telegraph* (2 Kasım 1922, s. 1) ve *Morning Bulletin* (3 Kasım 1922, s. 9) başta olmak üzere neredeyse tüm basın organları, Mustafa Kemal Paşa'nın *Le Petit Parisien* adlı Fransız gazetesine Bursa'da verdiği röportajı, Onun "... barış koşullarında Türkiye'nin tam bağımsızlığı için Marmara ve İstanbul'un güvenliğinin sağlanması ve Saltanatın kaldırılmasının şart olduğu" şeklindeki sözlerini öne çıkararak, yorumsuz bir şekilde aktarmıştır (The Age, 3 Kasım 1922, s. 9; Daily Telegraph, 3 Kasım 1922, s. 5; Hobart, 3 Kasım 1922, s. 5; *Kalgoorlie Miner*, 3 Kasım 1922, s. 5). *The Argus* da aynı mülakata gönderme yaparak, Lozan görüşmeleriyle ilişkili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlık konusunda ısrarcı olduğu, tam bağımsızlığın kapitülasyonların kaldırılması, Marmara ve İstanbul'un güvenliğinin sağlanması ve Saltanatın kaldırılmasına bağlı olduğu ve İtilaf güçlerinin Türklere karşı tek cephe oluşturulmasını sağlamak amacıyla (Documents on British Foreign Policy, 1972, s. 309) Lord Curzon'un ısrarı ile Paris'te toplandıklarından konferansın bir hafta gecikme ile başlaması nedeniyle Lord Curzon'un ve Lloyd George hükümetinin izlediği siyasetin de güven vermediği yönündeki görüşleri üzerinde durmuştur (3 Kasım 1922, s. 11).

Saltanat 1 Kasım 1922'de Meclis'in 308 sayılı karara ile kaldırılmış olmasına rağmen basının bu gelişmeyi dört gün geriden takip ettiği görülmektedir. Nitekim Saltanatın kaldırıldığı ilk olarak *The Daily News*'e 4 Kasım'da yansımıştır. "An End to the Sultanate" (Saltanata Son) başlığı altında Saltanatın kaldırılması ile Osmanlı'nın son buluşunun ülkede 101 tane top atışı ile kutlandığı belirtilmektedir (4 Kasım 1922, s. 1). *The Albany Advertiser* ise, Saltanatın kaldırıldığını ancak halifeliğin korunduğunun altını çizmiştir (7 Kasım 1922, s. 3). Yine *The Age* de "Turkey Abolishes Sultan" (Türkiye Saltanatı kaldırıyor) başlığı altında TBMM'nin aldığı bir kararla saltanata kaldırıldığı ve böylece tahtın yerini kanunların alacağı belirtilmektedir. Müslüman dünyaya ait bütün sorumluluğu halifenin üstlendiği ancak bu yetkilerin sadece dini olduğu vurgulanmaktadır. Kanunlarla Mustafa Kemal önderliğindeki ulusalcıların yeni kanunlarla ülke idaresini tamamen ele aldıkları ve Kazım Karabekir Paşa'nın da Padişahın tüm yetkilerini devretmesi için İstanbul'a bir nota gönderdiği de kaydedilmektedir (7 Kasım 1922, s. 2).

Northern Times da "Turkish Sultan is Overthrown" (Türk Sultan Devrildi) başlığı altında TBMM'nin bütün yetkileri kendisinde topladığı vurgulanarak, TBMM'nin 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul hükümeti tarafından yapılan bütün anlaşma ve uzlaşmaların geçersiz sayıldığını ilan ettiğini belirtmiştir (6 Kasım 1922, s. 3). *Murchhison Times* ise Mustafa Kemal'in niyetinin Yunanlıları yendikten hemen sonra İtilaf devletleri ile birlik olan Sultanın yetkilerini almak olduğu ve sadece Sultanın dini yetkilerinin halifeye aktarılacağı, halifenin de belirli sürelerle Meclis tarafından seçileceği belirtilmiştir (5 Kasım, s. 5). *The Syney Morning Herald* da 16 Mart tarihinden itibaren yapılan antlaşmaların geçersiz sayıldığını ve TBMM'nin yetkileri kendi üzerinde topladığını vurgulamaktadır (6 Kasım 1922, s. 7).

West Australian’da ise 1808 tarihli Sened-ı İttifak’tan başlayarak, 1876 Anayasası’nın II. Meşrutiyet döneminde 1909’da tekrar yürürlüğe girmesine kadar olan dönem özetlenmiştir. Makaleye göre, monarjik bir yönetim anlayışına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda hükümdar egemenliğinin sınırlandırılmasının, başka bir deyişle halk ile paylaşılmasının, Dünyanın ilk büyük yazılı anayasası olan Amerikan Anayasası’nın 1787’de, Fransa’nın ilk yazılı anayasasının 1791’de yürürlüğe girdiği düşünüldüğünde; Batı’ya kıyasla oldukça geç ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Bu süreç her ne kadar uygulanmamış olsa da 1808 tarihli Sened-i İttifak (1808) ile başlatılmaktadır. Bunu 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile 1856 tarihli Islahat Fermanı takip etmektedir. 1876 yılına gelindiğinde de Kanuni Esasi adı ile kabul ve ilan edilen ilk Osmanlı anayasası ortaya konmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk anayasası olan 1876 Kanun-ı Esasi’si ile meşruti monarşi düzenine geçildiği halde padişahın yetkileri son derece geniş olduğu, her ne kadar seçim ile halkın yönetime katılımını sağlamış olsa da milli hakimiyet prensibinden oldukça uzak olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Gazeteye göre, II. Meşrutiyet Dönemi’nde ise 8 Ağustos 1909 tarihli yasa ile 1876 Anayasası’nda yapılan değişikliklerle devletin monarşik yapısı korunmasına rağmen, padişahın yetkileri gerçek manada sınırlandırılmış ve parlamentonun yetkileri genişletilmiş, ancak gerekli ivme sağlanamamıştır. Bunun nedeni Osmanlı’nın ait olduğu Doğu kültürüdür. Türklerin genlerine işlenmiş olan tebaa anlayışı nedeniyle milli egemenlik esaslı demokrasiye geçemedikleri ifade edilmiştir. Makaledeki ifadelerden Ankara Hükümeti’nin milli iradeyi hakim kılması da bu tarihi gelişim göz önünde bulundurularak pek de mümkün görülmediği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa hayal kurmaktadır ve bu hayalin gerçekleşmesini dilemek dışında yapabileceği bir şey yoktur (7 Kasım 1922, s. 6).

The Advertiser’da ise “The Crisis In Turkey” (Türkiye’de Kriz) başlığı altında Türkiye’nin ilerlemesi düşüncesinin hayalden öteye gidemeyeceği, Saltanatın kaldırılmasını da Sultanın yetkilerinin kısıtlanması konusundaki Türkiye’nin uzun ve problemlili tarihinin yeni bir etabı olarak yorumlamıştır.

Mithat Paşa’nın atılımından 45 sene sonra, çok benzer bir amaçla Mustafa Kemal Paşa yola çıkmıştır. Hedefi İmparatorluk yetkilerini Ulusal Meclis’e aktarmaktır. Bu yeni bir atılım olmakla birlikte hemen herkesin dimağında Genç Türklerin 1908’deki teşebbüsleri canlanmaktadır. Yazar kısaca 1908-1918 tarihlerini kapsayan II Meşrutiyet dönemini özetledikten sonra, bu dönemde padişahın yetkileri gerçek manada sınırlandırılmış ve parlamentonun yetkileri genişletilmiş olmasına rağmen Türkiye’nin Büyük Harp (Birinci Dünya Savaşı)’e girerken anayasayı işletemediğinden anayasalcılığın da geleceğini koruyamadığı yorumunu yapmıştır.

Her ne kadar bu düşünceleri kabul etmek mümkün değilse de, “Askeri diktatör” olarak tanımladıkları Mustafa Kemal Paşa’nın askeri gücünü kullanarak Türkiye’ye milli egemenliği tesis etme açısından yeni bir başlangıç yaptığı ifade edilmektedir. O bir yandan 1920’den itibaren İstanbul hükümetinin yaptığı anlaşmaları, kurduğu ilişkileri reddederken; diğer yandan Ulusal Meclis ile birlikte yeni rejimin temellerini atmıştır. O, özellikle 1939’da Abdülmecid’in Batılılaşma açısından önemli girişimlerini bir noktada devam ettirerek, devletin

anayasallaşmasına gayret etmiştir. Yazara göre Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin bu yeni deneyiminin başarılı olmasını umarken, Batılıların da bu atılıma sempati ile yaklaşmasını beklemektedir(The Advertiser, 7 Kasım 1922, EK I).

The Newcastle Sun ve Daily Standard ise 1918-1922 yılları arasında Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali Charles Harington'u TBMM'nin Saltanatı kaldırma kararının hemen akabinde Padişah Vahdettin'in ziyaret ettiğini, Sultan Vahdettin'in hala "halife" sıfatıyla bütün İslam aleminin başı olduğunu ifade ederek, bu karardan memnun olmadığını belirtmektedir(The Newcastle Sun, 8 Kasım 1922, s. 8; Daily Standard, 8 Kasım 1922, s. 5). Ayrıca Saltanatın kaldırılmasına ilişkin TBMM'de görüşmelerin bir hayli tartışmalı geçtiği, hatta saltanatın kaldırılmasına karşı olan milletvekillerinin salona dahi girmedikleri, önemli bir kısım milletvekilinin ise bu görüşmenin Lozan antlaşması imzalandıktan sonra gerçekleştirilmesini istediği belirtilmektedir. Basın tarafından da Saltanatın kaldırılması, Osmanlı köklerinden kurtulma operasyonu olarak, içte ve dışta bu kadar tepki yaratmışken kalıcı olamayacağı yorumu yapılmıştır (Daily News, 20 Kasım 1922, s. 1; *The Advertiser*, 20 Kasım 1922, s. 1).

Daily Telegraph'da da 10 Kasım 1922 tarihinde yayınlanan "Turkey May Be Rid of Useless Sultan" (Türkiye belki yararsız sultandan kurtulabilir) başlıklı değerlendirme yazısında TBMM'de görüşmelerin bir hayli tartışmalı geçtiği, hatta saltanatın kaldırılmasına karşı olan milletvekillerinin salona dahi girmedikleri, önemli bir kısım milletvekilinin ise bu görüşmenin Lozan antlaşması imzalandıktan sonra gerçekleştirilmesini istediği ifade edilmektedir. Ancak Lozan'a gönderilen Rıza Nur'un beyanatlarına dikkat çekilerek Mustafa Kemal'in Osmanlı köklerinden tamamen kurtulmak istediği yorumu yapılmıştır. Mustafa Kemal'in konuşmasına da yer verilen yazıda Mustafa Kemal'in hilafetin devam ettiği ve yeni devlette TBMM üzerinde hiçbir güç olmayacağını vurguladığı ifade edilmiştir (10 Kasım 1922, s. 3).

Dawn Gazette'de "Violent Scenes in Ankara Assembly" (Ankara Meclisinde zorlu görüşme) başlıklı haberinde de yine TBMM'de Saltanatın kaldırılması konusunda ciddi tepkiler olduğu ve milletvekillerinin pek çoğunun görüşmeye dahi katılmadığı belirtilerek Lozan Antlaşması imzalanmadan önce Saltanatın kaldırılmasının bütün İslam alemini üzeceği ve bu kararın bütün dünyayı anarşi içerisine sokacağı yönündeki Ahmet Tevfik Paşa²'nin görüşlerine yer verilmiştir (11 Kasım 1922, s.1).

Görülebileceği gibi, basın Saltanatın kaldırılması Lozan ile ilişkilendirilerek, Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlık için Saltanatın kaldırılmasını ön koşul olarak gördüğünün altını çizmiş, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki yeni Türk idaresinin Osmanlı köklerini ülkeden temizleme operasyonu olarak değerlendirilmiştir. Ancak kimi yayın organları tarafından Osmanlı idaresinin altı yüz yıllık geçmişi ve Anadolu halkının yönetime bağlılığına dikkat çekilerek, Türkiye'de TBMM'nde bile saltanatın kaldırılmasına çok ciddi tepkiler meydana geldiği, dolayısıyla eski yönetimin kısa bir süre sonra idareyi tekrar ele geçirebileceği yönünde yorumlar yapılmıştır. Diğer taraftan azınlıkta kalan bir kısım yayın organının ise TBMM'nin başarılı olacağı ve Osmanlı'nın tamamen sona erdiği kanaatinde olduğu görülmektedir. Ayrıca açıkça ifade edilmese de Saltanatın kaldırılmasına tepki duyulduğu da anlaşılmaktadır.

²Ahmet Tevfik Paşa (1845 - 1936), II. Abdülhamit ve devamla V. Mehmet Reşat saltanatında, 13 Nisan 1909 - 5 Mayıs 1909 tarihleri arasında, VI. Mehmet Vahdettin saltanatında ve İstanbul'un işgal altında bulunduğu dönemde 11 Kasım 1918 - 3 Mart 1919 ve 21 Ekim 1920 - 4 Kasım 1922 tarihleri arasında, üç dönemde (esasen beş dönem) toplam iki yıl dört ay yirmi dokuz gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Aynı zamanda son Osmanlı sadrazamıdır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasından sonra, 4 Kasım 1922 tarihinde istifa etmiştir.

Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923)

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılması ile her ne kadar yeni Türk devletinin adı açıkça ifade edilmemiş, devlet başkanı seçilmemiş olsa da yönetim şekli cumhuriyetti. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren hükümet şeklinin Cumhuriyet olmasını arzulamışsa da zamansız rejim tartışması içine girilmesini önlemek ve milli güçleri zayıflatmamak amacıyla cumhuriyet kelimesini kullanmaktan kaçınmıştır. 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olması, Cumhuriyetin ilanı yolunda atılan önemli bir adım olmuştur. Ayrıca monarşinin yıkılması anlamına gelen Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922) ile rejimin belirsizliğinden ve devlet başkanının bulunamayışından kaynaklanan yeni sorunların doğurmuştur. Diğer taraftan ise, savaş yılları boyunca görev yapan mevcut hükümet sisteminin zafer sonrasında işlemez hale gelmesi ile ortaya çıkan kabine bunalımı, Mustafa Kemal Paşa'ya halk egemenliğinin ve demokrasinin sembolü olan Cumhuriyeti ilan etmek için uygun zemini yaratmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet resmen kurulmuştur.

Daily Telegraph'da 29 Ekim 1923 tarihinde TBMM'nin kararı ile Cumhuriyetin ilan edildiği ve oybirliği ile Kemal Paşa'nın da Cumhurbaşkanı seçildiği kaydedilmektedir (Daily Telegraph, 31 Ekim 1923, s. 4; EK II). Warwick Daily News'da da yeni Türk devletinin dilinin Türkçe, dininin İslam olduğu, Cumhurbaşkanı'nın dört yılda bir seçileceği de ifade edilmektedir (30 Ekim 1923, s. 4). Armidale Express and New England General Advertiser, Mercury, Mirror, Murchhison Times, Narracoorte Herald'da ise, TBMM tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın fikir birliği ile Cumhurbaşkanı seçildiği vurgulanmaktadır (30 Ekim 1923, s. 1). Telegraph'ta göre ise, Jön Türkler de böyle bir demokratikleşme girişiminde bulunmuştur. Her ne kadar meşruti idarenin kurulmasını sağladılarsa da İttihat ve Terakki'nin başında yer alan Enver, Talat ve Cemal Paşaların izlediği siyaset hatırlatılarak, kısa sürede bu girişimlerinin çok katı bir diktatörlüğe dönüşmüştür. Açıkça ifade edilmese de, Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyetin de kısa sürede diktatörlüğe dönüşebileceği ima edilmektedir (2 Kasım 1923, s. 1).

Saltanatın kaldırılmasına geniş sütunlarda yer verilirken, bir-iki yayın organı hariç, Cumhuriyetin ilanının yorumsuz küçük haberler şeklinde geçirilmiş, hatta kimi gazetelerde hiç yer verilmemiş olduğu dikkat çekmektedir.

Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından Şer'iyye ve Efka ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlıklarının kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat-Öğretim Birleştirilmesi, Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye Cumhuriyeti toprakları dışına çıkarılmasına karar verilmiştir. Avustralya basınında ise, aynı gün yürürlüğe giren üç yasadaki Şer'iyye ve Efka ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlıklarının kaldırılmasına hiç değinilmediği, Halifeliğin kaldırılmasına ise geniş yer verildiği görülmektedir.

The News "Family Must Leave in Ten Days" (Aile 10 Gün İçinde Ayrılmak Zorunda)" başlıklı yazıda Halife Vahdettin'in 17 Kasım 1922'de ülkeden ayrılması üzerine Meclis tarafından 19 Kasım 1922'de Abdülmecid Efendi'nin halife seçildiği, ancak 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırıldığı belirtilmektedir. Kanun gereği Abdülmecid Efendi'nin ülkeden ayrılmak için on gün süresi varken, 3 Mart gecesi 11 kişilik ailesiyle Türkiye'yi terk etmek zorunda bırakıldığı hatta trenle sınırdan geçişlerinin Türk yetkilileri tarafından denetlendiği ifade edilerek, Türk

Hükümeti eleştirilmiştir. Ayrıca İsviçre'ye giden Abdülmecid Efendi'nin 11 Mart 1924 günü yayınladığı bildiri ile Türkiye hükûmetinin kararını reddettiğini duyurduğu, bunun Türkiye için büyük bir problem olabileceği yorumu yapılmıştır (3 Mart 1924, s. 1).

Daily Mail de öncelikle Hindistan'da Ali kardeşlerin liderliğindeki radikal Müslümanların Türkiye'de gerçekleşen her gelişmeyi dikkatle takip ettikleri ve Türkiye'deki değişimle birlikte İngiliz hükûmetine karşı tepkilerini arttırdıkları ifade edilmektedir. Ayrıca Abdülmecid Efendi'nin halifelik makamını bırakmak zorunla kalmasıyla Hicaz Kralı Hüseyin'in Filistin, Ürdün ve Irak'taki destekçileriyle Müslüman aleminin halifesi olmak istediğine de dikkat çekilen yazıda politik sebeplerle bunun imkansız olduğu yorumu yapılmıştır.

Diğer taraftan Türkiye'de de bazı kesimlerin Dünya çapında 180.000.000 Müslümanın lideri pozisyonunda olan Halifeye eski gücünü gere verme isteğinde olduğu ancak Halifenin ne yaşının ne de sağlığının buna elverişli olmadığı belirtilmektedir. Abdülmecid Efendi'nin küçük oğlunun ise, eski haremının küçük bir bölümü ile İsviçre'de yaşadığı, Afganistan'dan kendisine halifelik teklif edildiği ancak yine politik nedenlerle bunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir.

Makalede ayrıca Halife II. Abdülmecid ve diğer hanedan üyelerine yapılan muamele de eleştirilmiş, Müslüman ülkelerin de altı yüz yıllık geçmişi olan Osmanlı'nın ve bu devletin kurucu ailesinin ülkeden kovulmasına tepki duyduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın eğitim sistemini de tamamen değiştirerek Osmanlı'nın ve de dinin etkisinden tamamen kurtulmak istediği ve Onun yeni toplum oluşturma çabalarında büyük ölçüde Avrupa gelenek ve göreneklerini temel aldığı yorumu getirilmiştir(10 Mart 1924, s. 6, EK III).

Northern Times, Pilbarra Gazette, Pilbarra Goldfield ve Queensland Times gazetelerinde 3 Mart'ta çıkarılan yasayla halifeliğin kaldırıldığı belirtilmektedir (3 Mart 1924, s. 1). Sydney Morning Herald da bunun Mustafa Kemal Paşa'nın programında yeni olmadığı, daha çok saltanatın kaldırılmasının kaçınılmaz bir sonucu olduğuna değinilmektedir. Sultan Selim'in Mısır'ı alması ile halifeliğin Osmanlı'ya geçtiği ve bu tarihten sonra Osmanlıların İslam'ın politik ve dinsel gücünü kullandığı ancak halifeliğin kaldırılması ile Müslüman aleminde Osmanlı Türklerinin üstünlüğünün sona erdiği ifade edilmektedir. Yazıda Kemal Paşa ve takipçileri ise oldukça radikal bir tavırla Sovyet Rusya'da olduğu gibi devletin kendisinin dinsiz, ancak tüm dini inançlara saygılı bir yapı kazanmasını istediği vurgulanmaktadır. Her ne kadar ülkeden İslam'ın güçlü etkisinin çıkarılması konusunda tereddütler olsa da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının bu konuda oldukça kararlı olduğu yorumu getirilmiştir (3 Mart 1924, s. 1).

Benzer şekilde Newcastle Sun'ın "The Caliph Out Of Turkey" (Halife Türkiyeden Çıkarıldı) (6 Mart 1924, s. 1); Northern Territory Times and Gazette'nin "Turk Caliph is Cast out" (Türk Halife Kovuldu) başlıklı haberlerinde (3 Mart 1924, s. 1); ve Sydney Morning Herald'ın "Muslim Caliph Must Go" (İslam Halifesi Gitmeli) başlıklı değerlendirme yazısında (3 Mart 1924, s. 1) halifeliğin kaldırılması ile Osmanlı tahtı ile direkt bağı olan Abdülmecid'in ülkeden çıkarılmasının yeni Türk yönetiminin Osmanlı'ya ait olan izleri ülkeden tamamen silmek amacı taşıdığı yorumu yapılmıştır.

The Argus'da halifeliğin kaldırılması ile Osmanlı tahtı ile direkt bağı olan Abdülmecit'in ülkeden çıkarılmasının yeni Türk yönetiminin Osmanlı'ya ait olan izleri ülkeden tamamen silmek amacı taşıdığı yorumunun yanı sıra, Genç Türklerin siyasi gücü ele geçirdikleri 1908'den bu yana Türkiye'deki birbiriyle doğrudan bağlantılı yenilikçi hareket zinciri olarak da tanımlanmıştır. Ayrıca makaleye göre, Saltanatın kaldırılmasından sonra Hilafetin de kaldırılması Ankara'dan beklenen bir hareket olmuştur. Ancak bu kararın İngiltere tarafından Hindistan'daki radikal İslam hareketini tetikleyebileceği için korkuyla karşılandığı da ifade edilmektedir.

Basın Türkiye'de de halifeliğin kaldırılmasına karşı tepki duyan bir kesimin varlığına da dikkat çekilmektedir. *The News*'de "Sultan's Harem Goes On Hunger Strike" (Sultan'ın Haremi Açlık Grevinde) başlıklı yazıda çıkarılan kanuna tepki olarak Sultanın haremının dört gündür açlık grevinde olduğu, buna rağmen mecliste geçen bir hayli tartışmalı görüşme sonrasında halifeliğin kaldırıldığı haberi yer almaktadır (8 Mart 1924, s.1).

Zeehan and Dundas Herald'a göre halifeliğin kaldırılması hem Hindistan'da hem de diğer Müslüman ülkelerde büyük bir tepkiye sebep olacaktır. Çünkü Halife, Arabistan, Mısır, Kuzey Afrika Hindistan(yaklaşık 100.000.000 Müslüman), Filipinler ve hatta Çin'de 30.000.000 Müslüman yaşadığı ifade edilerek, yaklaşık 250.000.000 inanan kişinin başı olduğu vurgulanmıştır. Türkiye laik yönetim anlayışını benimseyen ilk doğulu devlet olduğu için önemlidir, ancak doğulu milletler monarşi dışında hiçbir sisteme alışık değildir (3 Mart 1924, s. 1).

Benzer şekilde Western Avustralian'a göre, halifeliğin kaldırılması hem Hindistan'da hem de diğer Müslüman ülkelerde büyük bir tepkiye sebep olacaktır. Çünkü Sultan 250.000.000 inanan kişinin başıdır. Türkiye laik yönetim anlayışını benimseyen ilk doğulu devlet olduğu için önemlidir, ancak doğulu milletler monarşi dışında hiçbir sisteme alışık değildir. Ayrıca İngiliz gazetelerinin yorumuna da yer verilen yazıda, İngiliz basınının "*..bu kanun ile Mustafa Kemal böylece ülkesindeki İslami hareketi tamamen ortadan kaldırmayı hedefliyor*" şeklindeki yorumlarına da yer verilmiştir.

Yine 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen eğitim-öğretimin birleştirilmesine ise basının genel olarak tepki duyduğu görülmektedir. *Warwick Daily News*'de Mustafa Kemal'in eğitim kurumlarından da dinin etkisini ortadan kaldırmak istediği ve bu kapsama yabancı okulların da dahil edildiği belirtilmektedir. İngiltere'nin Türkiye'de pek çok okul sahibi olduğu belirtilerek yabancı okullara karşı yeni yönetimin tavrından endişe edilmektedir (3 Mart 1924, s. 1). *Avustralian Dailly Herald*'da Kemal Paşa'nın Türkiye'nin imajını değiştirmekte kararlı olduğu, eğitim kurumlarında da dinin etkisini ortadan kaldırarak milli bir eğitim programı izleyeceği çoğunluğu dini eğitim veren yabancı okulların da bu kanun kapsamına girdiği kaydedilmektedir (3 Mart 1924, s.1).

Avustralya basını Türkiye'deki gelişmeleri bir gün sonra kendi kamuoylarına paylaşıırken, halifeliğin kaldırılmasını ayrı bir önem vermiş ve 3 Mart'ta yani kanun çıkar çıkmaz kamuoyuyla paylaşmıştır. Basında genel olarak halifeliğin kaldırılmasının Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı köklerinden ve anlayışından tamamen kurtulmak istediğinin bir sonucu olduğu, Gazi'nin yeni devlete laik bir yapı kazandırma konusunda oldukça kararlı olduğu ifade

edilmektedir. Ancak basında Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısı nedeniyle bunun gerçekleştirilemeyeceği düşüncesi hakimdir. Ayrıca Türkiye'de Halife II. Abdülmecit ve diğer hanedan üyelerine yapılan muamele eleştirilmekte, birçok Müslüman kral ve prensin kendilerini halife olarak görmesinin de Müslüman toplumun dağılmasına ve parçalanmasına sebep olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Avustralya basınının milli egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin ortaya çıkışına gösterdiği ilgi bir hayli seçici olmuştur. TBMM'nin açılışı, 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanununun ilanı basın tarafından görülmemiştir. Bunun muhtemel nedeni bu dönemde İstiklal Harbi'nin devam ediyor olması ve basının Ankara Hükümeti'nin başlattığı bu mücadelenin başarılı olacağına pek de inanmamış olmasıdır. Ayrıca bu dönemde son derece ayrıntılı şekilde Türk İstiklal Harbi'nin cephe cephe, gün gün basına yansımış olması bu savımızı destekler niteliktedir. Bununla birlikte, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanının da yorumsuz haberlerle geçirilmiş olduğu görülmektedir. Yine bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin doğruluğu ve kalıcılığına oldukça şüphesiz yaklaştıklarının bir göstergesidir.

Diğer taraftan demokrasi, laikleşme ve çağdaşlaşma açısından daha önemli gördükleri saltanatın ve hilafetin kaldırılması konularıyla yoğun bir şekilde ilgilendikleri görülmektedir. Bu durum basının kendi ülke menfaatleriyle doğrudan veya dolaylı ilgili meselelere pragmatik şekilde yaklaştığı şeklinde de yorumlanabilir.

Saltanatın kaldırılmasının basın tarafından Lozan ile ilişkilendirilmiş olduğu görülmektedir. Lozan Barış Konferansı'na İstanbul Hükümetinin de davet edilmiş olması nedeniyle, Ankara Hükümetinin iki başlılığı ortadan kaldırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlık için Saltanatın kaldırılmasını ön koşul olarak gördüğünün altı çizilmiştir. Barış görüşmelerinin devam etmekte olduğu bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın daimi olarak ulusal egemenlik üzerinde şiddetle durduğu da basın tarafından sıkça ifade edilmiştir. Saltanatın kaldırılmasını Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı köklerini ülkeden temizleme operasyonu olarak da değerlendiren yorumlar bir hayli fazladır. Ayrıca hem Osmanlı idaresine Anadolu halkının bağlılığına dikkat çekilerek, hem de TBMM'nde bile saltanatın kaldırılmasına çok ciddi tepkiler meydana geldiği ifade edilerek Saltanat düzenine geri dönülebileceği ima edilmiştir. TBMM'nin başarılı olacağı ve Osmanlı'nın tamamen sona erdiği düşüncesine sahip yayın organı ise son derece azdır.

Avustralya basınının Halifeliğin kaldırılmasını ayrı bir önem vermiş olduğu görülmektedir. Birleşik Krallığın dominyonu olan Avustralya, konuya İngiliz bakış açısıyla yaklaşmıştır. Nitekim Avustralya basınının sıklıkla İngiliz basınından alıntı yaptığı, hatta haberlerin bire bir benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle Halifeliğin kaldırılması ile ilgili üzerinde en çok durulan konu Hindistan'da bu gelişmenin nasıl etki edeceği, Hilafet makamını kimin elde edeceği konusunda Arap coğrafyasında yarattığı ve yaratacağı sorunlar olmuştur. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı'nın izlerini tamamen silerek, laik, demokratik bir devlet kurma konusunda kararlı olduğu ifade edilmektedir. Basında Hilafetin kaldırılmasının kalıcı olmayacağı görüşü hakimdir.

Kaynakça**Kitap ve Makaleler**

- Arıkan, Z. (2005). *Lozan görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi: 80. yılında 2003 penceresinden Lozan sempozyum bildirimleri*, Ankara: AKDITYK ATAM.
- Armaoğlu, F. (1975). *Siyasi tarih 1789-1960*, Ankara: AÜ SBF.
- Atatürk, M. K. (2007). *Nutuk 1919-1927*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bean, E. (1941). *The Story of Anzac: the first phase, First World War Official Histories*, London.
- Bulut, M. (Aralık 2019). Türk anayasal gelişme tarihinde egemenlik kavramının geçirdiği dönüşümün ana hatları, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 14, 67-136.
- Medlicott, W. N., Douglas, D., Lambert, M. E. (1972). *Greece and Turkey: Documents on British foreign policy (C. XVIII.)*. London.
- Müderisoğlu, A. (1981) *Kurtuluş Savaşı'nın mali kaynakları*, Ankara.
- Sarıkoçuncu, A., Sarıkoçuncu Değerli, E. (Mart 2010). Avustralya basınında Çanakkale muharebeleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Çanakkale Özel Sayısı*, 73, 39-62.
- Smith, L. (1980). *The aboriginal population of Australia*, Canberra: Australian National University.

GAZETELER

- Armidale Express and New England General Advertiser, 30 Ekim 1923:1
- Avustralian Dailly Herald, 3 Mart 1924:1
- Daily Mail, 10 Mart 1924:6.
- Daily News, 20 Kasım 1922:1
- Daily Standard, 8 Kasım 1922:5
- Daily Telegraph 10 Kasım 1922:3; 3 Kasım 1922:5; 31 Ekim 1923.
- Dawn Gazzette, 11 Kasım 1922:1
- Express, 8 Kasım 1922:1
- Hobart, 3 Kasım 1922:5
- Kalgoorlie Miner, 3 Kasım 1922:5
- Mercury, 30 Ekim 1923:1
- Mirror, 30 Ekim 1923:1

Morning Bulletin, 3 Kasım 1922:9; 9 Kasım 1922:9
Murchhison Times, 30 Ekim 1923:1; 5 Kasım:5
Narracoorte Herald, 30 Ekim 1923:1
Newcastle Sun, 6 Mart 1924:1
Northern Territory Times and Gazette, 3 Mart 1924:1
Northern Times, 3 Mart 1924:1; 6 Kasım 1922:3
Pilbarra Gazette, 3 Mart 1924:1
Pilbarra Goldfield ve Queendland Times,3 Mart 1924:1
Sydney Morning Herald, 3 Mart 1924:1; 3 Mart 1924:1
Telegraph, 2 Kasım 1923:1
The Advertiser, 7 Kasım1922:8, 20 Kasım 1922:1
The Age, 3 Kasım 1922:9, 7 Kasım 1922:2
The Albany Advertiser, 7 Kasım 1922:3
The Argus 3 Kasım 1922:11, 3 Mart 1924:1
The Bundaberg Mail, 9 Kasım 1922:1
The Daily News, 4 Kasım 1922:1
The Daily Telegraph, 9 Kasım 1922:1
The Express and Telegraph, 2 Kasım 1922:1
The Newcastle Sun, 8 Kasım 1922:8
The News, 3 Mart 1924:1; 8 Mart 1924:1
The Sun, 7 Kasım 1922:1
The Syney Morning Herald, 6 Kasım 1922:7
Warwick Daily News, 30 Ekim 1923:4
Western Avustralian, 3 Mart 1924:1
Zeehan and Dundas Herald, 3 Mart 1924:1

EKLER

EK I-1

Advertiser (Adelaide, SA : 1889 - 1931), Tuesday 7 November 1922, page 8

THE CRISIS IN TURKEY.

The dream of a progressive Turkey has so often seemed on the verge of realisation, only for hope to be disappointed, that it is premature to say that with the abolition of the temporal power of the Sultanate a new chapter has been opened in her long and troubled history. Forty-five years have elapsed since Midhat Pasha had in view much the same goal as that for which Kemal Pasha is striving now. But the Constitution which would have transferred the Imperial prerogatives to a National Assembly was only granted to be almost immediately withdrawn, and everyone remembers what came of its attempted revival by the Young Turks in 1908. For all practical purposes it became a dead letter, and the camarilla who plunged Turkey into the Great War made no pretence of consulting the popular will. It may be so again, for experience has shown that while the Caliph is seated at Constantinople to receive the homage of the faithful in all lands it is not easy to divest him of secular authority. Midhat Pasha believed he had done this when he promulgated a Constitution under which the Sultan would be reduced to a cipher, acting with the advice of Ministers responsible to Parliament, and having as private secretaries only those responsible to the Government. Abdul Hamid promised to be a pattern among constitutional sovereigns, but the Parliament he convened did not last two sessions. In the midst of the war with Russia it was dissolved, and the Sultan, who pleaded that the crisis justified his action, never redeemed his promise, till it was too late to save his throne, to summon a new Legislature.

In Midhat Pasha's day the cause of reform had only his transcendent statesmanship and European reputation to sustain it, and Kemal Pasha may feel that as a military dictator he is in a

EK I- Advertiser (Adelaide, SA : 1889 - 1931), Tuesday 7 November 1922, page 8 (2) 2

that as a military dictator he is in a much better position for giving Turkey another start on the road to regeneration. Hitherto the impulse to change has come from without, the driving power being the desire to modify European opinion, outraged by the inhuman treatment of the Christian subjects in revolt. It was so in 1839 when the first reform scheme was promulgated by Abdul Medjid, and it was so in subsequent attempts at Westernisation. In the same way Kemal Pasha may be trifling with the Powers, the new Constitution being a camouflage to tide Turkey over the present crisis. On the other hand, the repudiation of all treaties, contracts, and conventions negotiated in Constantinople since 1920 is a serious step unless the intention is to look to the people's will alone for support to the new regime. It might seem that the regeneration of Turkey is a big enough task to demand freedom from such external embarrassments as Kemal Pasha appears to be courting by his attitude to the Powers, particularly France, whose language, to her profound disgust, she has found excluded from the Christian and Jewish schools in pursuance of the old Turkish nationalist spirit. Hitherto Turkey has survived not by flouting the Powers, but by truckling to one after another. Now it was Great Britain that interfered to deprive Russia of the complete victory that seemed within her grasp when her armies came in sight of the cross of St. Sophia; afterwards it was Germany whose Emperor went out of his way to proclaim his personal friendliness towards the Sultan, and was rewarded with his alliance in the Great War; and since that struggle France, in the hope of succeeding Germany, has withheld from Turkey no assistance that could enable her to conquer Greece. Even if her protest should avail to remove the interdict on the teaching of her language in the schools, France may be reminded of the possibility that in the future

EK I-3

Advertiser (Adelaide, SA : 1889 - 1931), Tuesday 7 November 1922, page 8 (3)

in the schools, France may be reminded of the possibility that in believing, and acting on the belief, that the war has changed nothing in Turkey, she has blundered. So far from being a pliant instrument of France or any other Power, Kemal Pasha may intend his present coup d'etat as the beginning of a new era in which the aim will be to stand well with all the Powers instead of playing off one against another. But if this be the object of the suggested appointment of Abdul Mejid as the new Caliph, nothing but good can come of it, for he is too well known by his democratic sympathies to be suspected of any design for the recovery of the autocracy. He knows that the destinies of the world are just now, and for a long time to come are likely to be, in the hands of Powers who, whatever their disagreements between themselves, will not band themselves together against the principles of political freedom. Kemal Pasha, too, will be aware that if he can rid the country, according to his promise, of the venal officials and truculent pashas whose exactions are as impoverishing as a great war, and whose intrigues with foreign emissaries have worked incalculable evil in the past, he will have no interference, but—what would be a new experience for Turkey—much sympathy from the outside world to expect.

EK II

Daily Telegraph (Launceston, Tas. : 1883 - 1928), Wednesday 31 October 1923, page 4

REPUBLIC IN TURKEY.

—

CONSTANTINOPLE, Monday Night.—
The Angora Assembly has decided on a republican form of Government, and unanimously elected Mustafa Kemal as President.

—

EK
III-
1

Daily Mail (Brisbane, Qld. : 1903 - 1926), Monday 10 March 1924, page 6

TURKEY AND THE CALIPHATE

The abolition of the Caliphate by the Kemalist Turks is the outward sign of a nationalist venture whose influence will be felt far beyond the war-narrowed frontiers of the Ottoman domain. Britain particularly is interested in that anti-Moslem move, for most of the millions of people who make up the world's Islamic total dwell in lands which are either under the rule or influence of Great Britain. India alone contains some 66,000,000 Mohammedans, and in that country there is much indignation and religious fury at the summary way in which Caliph Abdul-Medjid has been cast out of his Constantinople stronghold. In one sense, this exiling of the nominal head of the Islamic world is part of the bitter feud between the Old Turks at the Bosphorus capital and the Young Turks with their diplomatic headquarters at Angora. About four years ago the Allies drew up the Treaty of Sevres with what was then deemed by outsiders the legitimate Turkish Government at Constantinople. But the ascent nationalists at Angora stepped in with the abrupt claim that they were the only executive able to sign Turkish treaties—a claim soon afterwards endorsed by the Franco-Kemalist pact—and war to the death was consequently started between the two Turkish coteries.

Mustapha Kemal's banishment of the Caliph, however, means far more than

Caliphate—originally vested by public election and afterwards vested in the Turkish Sultan—forms the religious coping-stone of a vast cult comprehending some 180,000,000 souls. And the Islamic fold is spread over Afghanistan, Persia, Egypt, and Arabia, as well as Turkey. Until recently it was taken as a matter of course that these five Islamic nations—each of which now enjoys a big measure of administrative autonomy—would hang together through thick and thin. But the ascendancy of the Kemalist Turks has put a new complexion on the problem, influenced largely by the Bolshevik agents, who aided him in 1919 to pierce the Greek abstractionists in his march on Constantinople. Mustapha Kemal became fired with a fervour for nationalism which cut right across the old religious alliances with neighbouring races. This nationalism even welded to some extent the once bitterly opposed Moslem and Christian parties in Turkey. In fact, some of the Turkish-speaking Orthodox churches of Asia Minor have lately severed their traditional connection with the Patriarchate at Constantinople, in order to ally themselves more closely with the political powers of the Angora Government.

This fierce nationalism not only strikes a blow at the old idea of pan-Islamic solidarity, it also menaces British influence. The Bolshevik emissaries backing it are openly hostile to Great Britain, and the Turkish leaders now negotiating with the Bolsheviks belong to the same group which, before and during the world war, supported the German-Turkish alliance. It is not difficult to understand why Mustapha Kemal, favouring pan-Turanianism rather than pan-Islamism, should desire to rid his land of an international Caliph such as

a domestic storm in a teacup. The Caliphate—originally vested by public

Daily Mail (Brisbane, Qld. : 1903 - 1926), Monday 10 March 1924, page 6 (2)

of an international Caliph such as Abdul-Medjid. From this time on, it will be a trial of strength between a narrow but vigorous Turkish nationalism and the scattered but potent Moslem patches in India, Egypt, and Asia Minor. The Kemalist Turks have been very lucky since the armistice, and if their luck holds, may win through even this latest anti-Islamic entanglement. But, if their new nationalism falls, through deliberate folly or mere misfortune, to stand the strain, they may suffer some fanatical reprisals from the old religious allies upon whom they now heap studied insult.